

Srijemski govori

Vujić, Vlatka

Doctoral thesis / Disertacija

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:726766>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijemski govori

Doktorski rad

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

The Dialect of Srijem

Doctoral thesis

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

Srijemski govori

Doktorski rad

Mentorica

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2018.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Vlatka Vujčić

The Dialect of Srijem

Doctoral thesis

Supervisor

Ljiljana Kolenić, Ph.D., Full professor tenure

Osijek, 2018.

SAŽETAK

U radu *Srijemski govori* riječ je o govorima Hrvata u zapadnom dijelu Srijema koji pripada Republici Hrvatskoj. Istražuju se i opisuju govori Bapske, Iloka i Tovarnika, koji se nalaze na krajnjem istoku Vukovarsko-srijemske županije i pripadaju Srijemu kao povijesnoj regiji. Ti su mjesni govori odabrani kao tipični govori hrvatskoga dijela Srijema. U radu se govori navedenih mjesta opisuju sinkronijski iz snimaka slobodnoga govora i dijaloga izvornih govornika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Za govor svakoga naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi i riječi čije se značenje razlikuje od onoga u standardnom jeziku. Srijemski su govori nedovoljno istraženi i u dijalektološkoj se literaturi uvrštavaju u različite dijalekte pa čak i jezike. Jezična analiza potvrđuje ciljeve ovoga rada: govori Bapske, Iloka i Tovarnika sadrže zajedničke značajke te se mogu svrstati u istu skupinu govora. Također se dokazuje i pripadnost tih govora hrvatskom jezičnom korpusu, točnije slavonskom dijalektu štokavskoga narječja čije su osobitosti potvrđene na svim jezičnim razinama prikazanim u ovom radu.

Ključne riječi:

Srijem, Bapska, Ilok, Tovarnik, srijemski govori, štokavsko narječje, slavonski dijalekt, iločka skupina govora, vojvođansko-šumadijski dijalekt, dijalektološka analiza

SUMMARY

The paper *The Dialect of Srijem* looks into the speeches of Croats in the western part of Srijem which is part of the Republic of Croatia. It explores and described the speeches of Bapska, Ilok and Tovarnik, which are located in the easternmost part of the Vukovar-Srijem County and belong to Srijem as a historical region. These local speeches are selected as the typical speeches of the Croatian part of Srijem. In this work, the speeches of the above sites are described synchronously from recordings of original speakers' free-speech and dialogue at the phonological, morphological, syntactic, formation and lexical levels. For each of the speeches there is an alphabetical glossary of lesser-known words and words whose meaning differs from that in the standard language. Srijem speeches are insufficiently explored and are considered to be part of various dialects or even languages, according to the dialectological literature. The aim of this paper was confirmed by the language analysis: the speeches of Bapska, Ilok and Tovarnik display common traits and can be classified into the same group of speeches. Furthermore, the paper provides evidence that these speeches are part of the Croatian Language Corpus, more specifically the Štokavian Slavonian dialect, whose characteristics were confirmed at all linguistic levels presented in this paper.

Key words:

Srijem, Bapska, Ilok, Tovarnik, Srijem speeches, Štokavian dialect, Slavonian dialect, Ilok group of speeches, Vojvodina-Šumadija dialect, dialectological analysis

Kratice

Izvori navedeni kraticama:

1. VRHJ – Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. [CD-ROM]. Zagreb: Novi Liber.
2. HE – *Hrvatska enciklopedija*. (1999). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
3. HOL – *Hrvatski opći leksikon: A – Ž*. (1996). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
4. OEJLZ – *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. (1981). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
5. VSŽ – *Vukovarsko-srijemska županija*. (2004). Vinkovci: Privlačica.

Ostale kratice u radu:

N jd. – nominativ jednine

G jd. – genitiv jednine

D jd. – dativ jednine

D mn. – dativ množine

A mn. – akuzativ množine

I mn. – instrumental množine

Kratice u rječnicima:

ž. – ženski rod

m. – muški rod

s. – srednji rod

mn. – množina

pl. tantum – *pluralia tantum*

um. – umanjenica

zb. – zbirno

gl. im. – glagolska imenica

gl. nesvrš. – glagol nesvršeni

gl. svrš. – glagol svršeni

gl. dv. – glagol dvovidni

prid. – pridjev

pril. – prilog

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Ciljevi i metodologija	3
1.2. Dosadašnja istraživanja srijemskih govora	5
1.3. Značajke slavonskoga dijalekta	11
2. ZEMLJOPISNO-POVIJESNI SMJEŠTAJ SRIJEMA.....	15
2.1. Uvod	15
2.2. Zemljopisni smještaj Srijema	17
2.3. Povijest Srijema.....	18
3. GOVOR BAPSKE.....	29
3.1. FONOLOGIJA	31
3.1.1. Samoglasnici	31
3.1.2. Suglasnici	33
3.1.3. Naglasak.....	36
3.2. MORFOLOGIJA	37
3.2.1. Imenice.....	37
3.2.2. Pridjevi.....	41
3.2.3. Zamjenice.....	41
3.2.4. Brojevi.....	42
3.2.5. Glagoli.....	43
3.2.6. Nepromjenjive vrste riječi.....	47
3.3. SINTAKSA	50
3.4. TVORBA RIJEČI.....	52
3.5. LEKSIK.....	53
3.6. RJEČNIK.....	54
4. GOVOR ILOKA.....	60

4.1. FONOLOGIJA	63
4.1.1. Samoglasnici	63
4.1.2. Suglasnici	65
4.1.3. Naglasak	68
4.2. MORFOLOGIJA	69
4.2.1. Imenice	69
4.2.2. Pridjevi	72
4.2.3. Zamjenice	73
4.2.4. Brojevi	74
4.2.5. Glagoli	75
4.2.6. Nepromjenjive vrste riječi	79
4.3. SINTAKSA	81
4.4. TVORBA RIJEČI	82
4.5. LEKSIK	83
4.6. RJEČNIK	84
5. GOVOR TOVARNIKA	89
5.1. FONOLOGIJA	91
5.1.1. Samoglasnici	91
5.1.2. Suglasnici	94
5.1.3. Naglasak	97
5.2. MORFOLOGIJA	98
5.2.1. Imenice	98
5.2.2. Pridjevi	102
5.2.3. Zamjenice	103
5.2.4. Brojevi	104
5.2.5. Glagoli	105
5.2.6. Nepromjenjive vrste riječi	109

5.3. SINTAKSA	111
5.4. TVORBA RIJEČI.....	112
5.5. LEKSIK	113
5.6. RJEČNIK.....	114
6. ZAKLJUČAK.....	124
6.1. FONOLOGIJA	126
6.1.1. Samoglasnici	126
6.1.2. Suglasnici.....	129
6.2. MORFOLOGIJA.....	132
6.2.1. Imenice.....	132
6.2.2. Pridjevi.....	133
6.2.3. Zamjenice.....	134
6.2.4. Brojevi.....	134
6.2.5. Glagoli.....	135
6.2.6. Nepromjenjive vrste riječi.....	136
6.3. SINTAKSA	138
6.4. TVORBA RIJEČI.....	139
6.5. LEKSIK	140
7. OGLEDI GOVORA	142
7.1. TOVARNIK	142
7.2. BAPSKA	144
7.3. ILOK.....	145
8. LITERATURA	147
9. ŽIVOTOPIS.....	156

1. UVOD

Srijemskim se govorima u ovome radu smatraju hrvatski mjesni govori starosjedilaca Hrvata Šokaca u zapadnom Srijemu koji pripada Republici Hrvatskoj. Opisuju se govori Bapske, Iloka i Tovarnika jer ih se prema jezičnim značajkama može smatrati tipičnim predstavnicima govora Hrvata u hrvatskom dijelu Srijema. Navedena se naselja nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, točnije, na samom istoku Vukovarsko-srijemske županije. Hipoteza kojom se pristupa istraživanju je utvrđivanje pripadnosti hrvatskih mjesnih govora u zapadnom Srijemu slavonskom dijalektu, koji je dio hrvatskoga jezika.

Za potrebe rada konzultirani su i govori srijemskih Hrvata u Vojvodini (Republika Srbija) u mjestima gdje je prije bilo većinsko hrvatsko stanovništvo. Ta su naselja (Golubinci, Gibarac, Hrtkovci...) uglavnom raseljena još devedesetih godina 20. st. Veliki se broj Hrvata preselio u Republiku Hrvatsku ili u inozemstvo. Preostalo je malobrojno hrvatsko stanovništvo asimilirano i nije moguće naći govornika koji bi govorio izvornim dijalektom. Opisom tih govora ne bi se stvorila jasna slika srijemskih govora kojim govore Hrvati. Josip Lisac navodi: *Hrvati u Srijemu imali su uglavnom govore slavonskoga tipa, ali su ih u novije vrijeme napustili primajući idiome susjednih Srba. Slično je i u Banatu i u Bačkoj, gdje danas govore ekavski novoštokavski.*¹ Stoga su u ovom radu prikazani samo govori u zapadnom dijelu Srijema koji se nalazi u Republici Hrvatskoj. U nastavku teksta upotrebljavat će se pojam Srijem za zapadni Srijem (područje Srijema koje pripada Republici Hrvatskoj) te srijemski govori za govore starosjedilaca Šokaca Hrvata u zapadnom Srijemu.

U dijalektološkoj su literaturi² govori Hrvata u Srijemu bez većega terenskoga istraživanja svrstani u vojvođansko-šumadijski dijalekt (novoštokavski ekavski dijalekt), koji pripada srpskomu jeziku. Josip Lisac (2003) navodi kako se tim dijalektom govori u Vojvodini, zapadnom dijelu sjeverne Srbije, krajnjem istoku Republike Hrvatske, Mađarskoj i Rumunjskoj te kako idiomima vojvođansko-šumadijskoga dijalekta uglavnom govore Srbi. Za srijemske Hrvate kaže sljedeće: *U posljednje doba i srijemski Hrvati govornici su šumadijsko-vojvođanskog dijalekta; sve donedavno (do prije nekoliko desetljeća) oni su čuvali svoju ikavicu slavonskoga tipa* (Lisac 2003: 128) tako da su u govoru očuvane i neke značajke slavonskoga

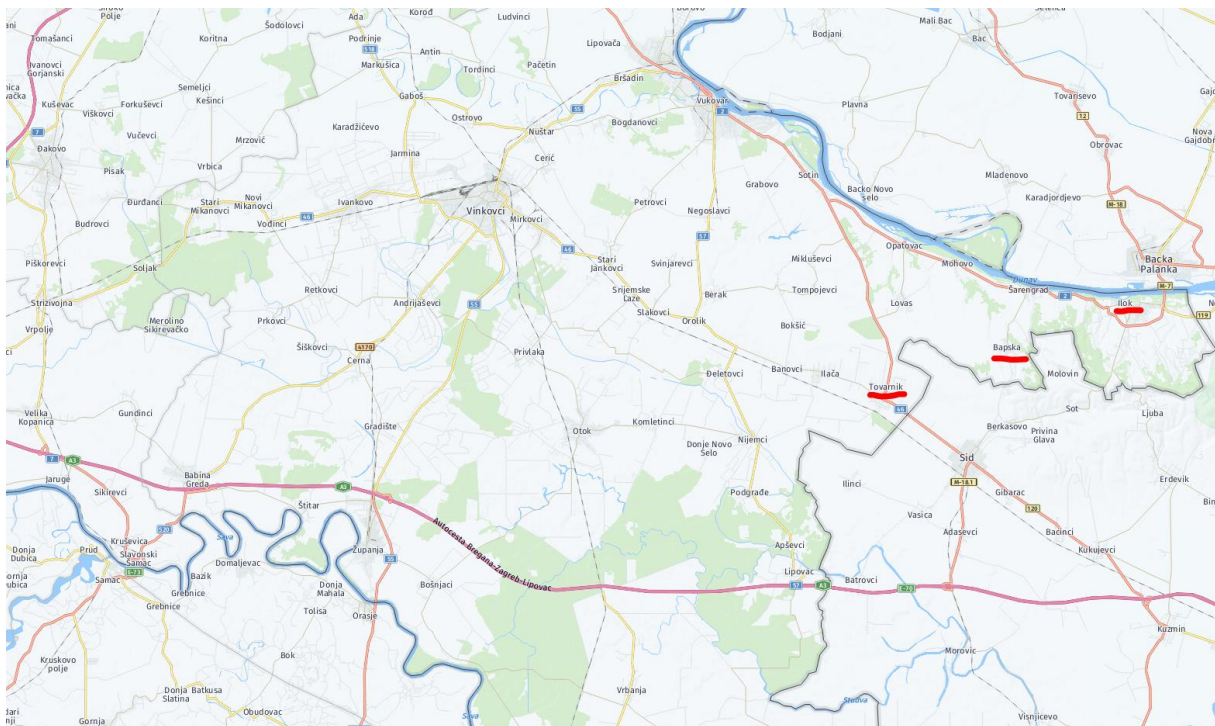
¹ <http://www.matica.hr/vijenac/490/hrvatski-govori-u-vojvodini-18592/> (pristupljeno 15. 6. 2015.)

² Usp. Sekereš (1983), Lisac (2003), Lončarić (2011).

dijalekta. Kao primjer navodi govore Hrvata s iločkoga područja. Iva Lukežić (1995) i Ljiljana Kolenić (1995)³ istraživale su govore naselja smještenih u hrvatskom dijelu Srijema. S obzirom na značajke tih govora, svrstale su ih u slavonski dijalekt.

Potaknuti tim istraživanjima, ali i činjenicom kako su govori Hrvata na samom istoku Vukovarsko-srijemske županije slabo istraženi i zapostavljeni, odlučili smo ovim istraživanjem pridonijeti hrvatskoj dijalektologiji i utvrditi srijemske šokačke govore u slavonski dijalekt.

Rad se sastoji od uvodnoga dijela u kojemu su opisani ciljevi i metodologija rada, pregled dosadašnjih istraživanja govora na samom istoku Republike Hrvatske te su navedene i karakteristike slavonskoga dijalekta. U drugome se poglavlju govori o zemljopisno-povijesnim značajkama Srijema s posebnim naglaskom na hrvatski dio Srijema. Treće, četvrto i peto poglavlje su analize govora Bapske, Iloka i Tovarnika. U zaključku su dane usporedna analiza govora i spoznaje do kojih su te analize dovele.

Karta 1. Karta Vukovarsko-srijemske županije

³ Više o tim istraživanjima bit će u poglavlju 1.2. *Dosadašnja istraživanja srijemskih govora.*

1.1. Ciljevi i metodologija

Cilj je ovoga rada popisati i opisati jezične značajke govora Bapske, Iloka i Tovarnika prema određenim kriterijima u odnosu na govore slavonskoga dijalekta i to na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Navedena se naselja nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, točnije, na samom istoku Vukovarsko-srijemske županije. Jedan od ciljeva je i odrediti zajedničke jezične značajke mjesnih govora Bapske, Iloka i Tovarnika te ih prema njima svrstati u istu skupinu govora. Budući da se o srijemskim govorima u Hrvatskoj slabo govorilo te da zadnjih tridesetak godina nije bilo većih istraživanja tih govora, potreban je njihov suvremeni opis.

Hipoteza kojom se pristupa istraživanju je utvrđivanje pripadnosti hrvatskih mjesnih govora u zapadnom Srijemu slavonskom dijalektu, koji je dio hrvatskoga jezika.

Navedene su govore proučavali Stjepan Ivšić, Stjepan Sekereš, Iva Lukežić i Ljiljana Kolenić. U nastavku teksta bit će riječi o rezultatima tih istraživanja. Detaljnije o istraživanjima govora u istočnom dijelu Hrvatske bit će u poglavlju 1.2. *Dosadašnja istraživanja srijemskoga govora.*

Stjepan je Ivšić (1913) govore dvaju mjesta koja pripadaju Srijemu, a to su Đeletovci i Donje Novo Selo⁴, svrstao u posavski govor. U svome radu spominje i Nijemce⁵, ali samo kada govori o ikavici. Inače su Nijemci ostali izvan granica posavskoga govora. Stjepan Sekereš (1983) proučavao je govor iločkih Hrvata te je, prebrojavši značajke slavonskoga dijalekta, koji pripada hrvatskomu jeziku i šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, koji pripada srpskomu jeziku, zaključio da govor Iloka pripada ovom drugomu jer njegove značajke dominiraju nad značajkama slavonskoga dijalekta. Iva Lukežić (1996) i Ljiljana Kolenić (1996, 1999) istraživale su govore Tovarnika, Bapske, Lovasa, Iloka, Šarengrada i Ilače. Iva Lukežić je govore prvih pet naselja svrstala u iločku skupinu govora unutar slavonskoga dijalekta, dok je Ljiljana Kolenić govor Ilače smjestila u slavonski dijalekt. S obzirom na spomenuta istraživanja i na spoznaje koje će biti navedene u ovome radu, trebalo bi se odrediti mjesto srijemskih govora u hrvatskom dijalektnom sustavu.

Građa za ovo istraživanje prikupljena je na terenu. Razgovori sa sugovornicima započeli su u pograničnim mjestima na krajnjem istoku Vukovarsko-srijemske županije pa prema

⁴ S. Ivšić naselje Donje Novo Selo navodi kao Novo Selo. Danas se Donje Novo Selo nalazi u Općini Nijemci.

⁵ S. Ivšić naselje Nijemci navodi kao Nimci. Iako ih spominje na nekoliko mjesta u svome radu, Nijemci su na Ivšićevoj dijalektologijskoj karti posavskoga govora ostali izvan granica toga govora.

zapadu. Prilikom odabira naselja čiji će se govori analizirati, osim stručne literature iz područja povijesti i zemljopisa Hrvatske i Srijema, konzultirani su i izvorni govornici jer oni, s obzirom na tradiciju koja se prenosi generacijama, najbolje znaju pripada li njihovo naselje Srijemu ili ne. Više o povijesti i zemljopisnom položaju Srijema bit će u poglavlju 2. *Zemljopisno-povijesni smještaj Srijema*.

Odabrani govornici su starosjedioci Hrvati, Šokci. Iako je bilo planirano ispitati podjednak broj muškaraca i žena, stanje na terenu pokazalo je da su žene spremnije i otvorenije za razgovor. Svi su ispitanici pismeni, rođeni⁶ su u mjestu u kojemu i danas žive i nisu se selili, osim za vrijeme Domovinskoga rata kada su bili u progonstvu. Trebalo bi napomenuti kako su neke ispitanice iz Iloka cijeli Domovinski rat (1991. – 1995.) provele u Iloku. Također su svim ispitanicima preci iz mjesta.

Razgovori su snimani digitalnim diktafonom Olympus VN 5500PC. Nakon prikupljanja i transkripcije tonskih zapisa, napravljena je jezična analiza govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini. Za govor svakoga naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi i riječi čije se značenje razlikuje od onoga u standardnom jeziku.

⁶ Iznimka je jedna ispitanica iz Iloka koja nije rođena u Iloku, ali se u djetinjstvu doselila u Ilok s roditeljima.

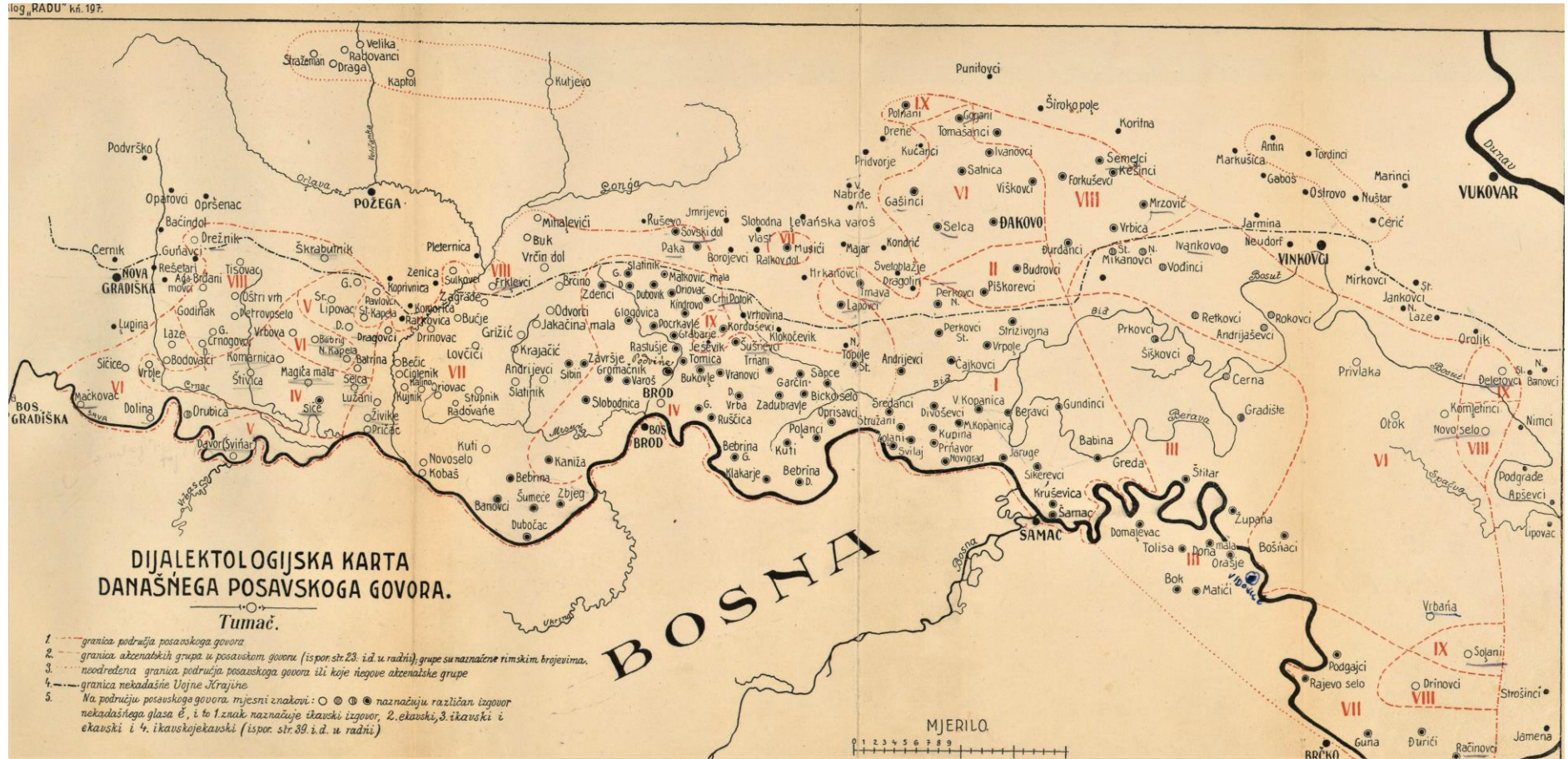
1.2. Dosadašnja istraživanja srijemskih govora

U ovom će poglavlju biti riječi o dosadašnjim istraživanjima srijemskih govora s hrvatske strane granice. Takvih je opisa vrlo malo jer zadnjih tridesetak godina nije bilo većih istraživanja tih govora, osim nekoliko pojedinačnih radova.

Stjepan Ivšić u radu *Današnji posavski govor* (1913) opisao je govor slavonske Posavine koji ima *osobiti akcent* ~. (Ivšić 1913: 128) U svojim je istraživanjima došao do Srijema, do Đeletovaca i Novoga Sela, koje navodi kao istočnu granicu posavskoga govora. Budući da se ne može napraviti klasifikacija posavskoga govora prema odrazu jata jer bi tada u istu skupinu došli govori koji su po nekim drugim karakteristikama različiti, S. Ivšić podijelio je posavski govor prema naglasnom kriteriju u devet skupina. Donje Novo Selo smjestio je u VIII. skupinu (govori se *vodě, sačŭvām, 0stō, n0sili, 0tac, kázali, rŭkōm, kazívō*) dok su Đeletovci u IX. skupini (govori se *vòdē, sačŭvām, 0stō, n0sili, 0tac, kázali, rŭkōm, kazívō*) (Ivšić 1913). Govoreći o odrazu jata, Đeletovce, Donje Novo Selo i Nijemce ubraja u naselja u kojima se govori ikavski, a koja se nalaze na istočnoj granici posavskoga govora.

Karta 2. Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića, fragment (Ivšić 1913)

Karta 3. Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića (Ivšić 1913.)

Stjepan Sekereš u radu *Govor iločkih Hrvata* (1983) analizira značajke iločkoga govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i tvorbenoj razini. Na kraju članka donosi rječnik leksema koji su česti u svakodnevnoj uporabi i ogledne primjere govora. S. Sekereš smatra kako je srpski jezik uvelike utjecao na razvoj iločkoga govora jer su Iločani, koji su bili ikavci, poprimili ekavicu. Da je taj govor nekada pripadao slavonskom dijalektu, može se zaključiti po jezičnim značajkama slavonskoga dijalekta (točnije, posavskoga govora) koje i danas postoje u iločkome govoru. Prema S. Sekerešu (1983: 126), to su sljedeće značajke: ikavski odraz jata u nekim riječima (*vīdit, dī, sikira*), gubljenje ili zamjena fonema *h* fonemima *v, j* (*ājde, oću, sūv, snāja*), ukidanje zijeva kontrakcijom ili umetanjem suglasnika (*trēso, ūzo, jedānājst*), zadržavanje fonema *l* na kraju riječi i na kraju sloga kod imenica i pridjeva (*vōl, stōl, kōlca, dōlnji*), muljiranje fonema *l* ispred fonema *i* (*gljīsta, dēteljina*), gubljenje nekih suglasnika na početku i u sredini riječi (*kō, cī, tīca*), razjednačavanje nekih nazala (*mlōgo, tāvno, gūvno*), djelomično provođenje sibilizacije (*dēvojki, na rūki, na nōgi; rādnicī, mājci*), imenice muškoga roda na *-in* najčešće gube taj nastavak i u jednini i u množini (*Cīgan, Neštīnčan*), oblici poput *Māricin, Rūžicin, Ānicin* upotrebljavaju se umjesto oblika *Māričin, Rūžičin, Āničin*, osobne zamjenice *ja, ti, on* i povratna zamjenica *sebe* u genitivu, dativu, akuzativu i lokativu jednine imaju kratkosilazni naglasak (*mēne, tēbe, njēga, sēbe*), pridjevne zamjenice imaju oblike *kāki, kākā, kākō, nēkaki, nīkaki*, glagoli II. vrste umjesto na *-nuti*, završavaju na *-niti* (*māknit, svānit*), prezent i imperativ glagola *pōčēti* glase: *pōčmem, pōčmeš, pōčmī, pōčmīmo*, glagoli na *-ivati* u prvoj osobi jednine imaju nastavak *-am* (*kāzivam, zarāđivam*), imperativ glagola I. vrste 7. razreda tvori se od same osnove (*pī, sākri se*), oblici glagola *unāšati, iznāšati* upotrebljavaju se umjesto oblika *unōsiti, iznōsiti*, hipokoristična imena muškog i ženskog roda imaju oblike *Māta, Pēra, Jūla, Ānica*, instrumental sredstva javlja se bez prijedloga *s*, ali i s prijedlogom *s* (*vōzilo se s kōnjima, išli smo āvtobusom*), prilog *tu* upotrebljava se u značenju *tu* i *ovdje*, a prilog *tamo* u značenju *tamo* i *onde*, ako neodređene zamjenice stoje s prijedlogom, tada se prijedlog nalazi ispred zamjenice (*ōna se nē bavi s nīčim*) te upotreba germanizama, turcizama i hungarizama (*flāša, òroz, vāroš*).

Jezične značajke vojvođansko-šumadijskoga dijalekta u govoru iločkih Hrvata koje navodi S. Sekereš (1983: 124-125) su: novoštokavski naglasni sustav (*nōv, sēlo, nārod, mlād*), gubljenje zanaglasne dužine iza silaznih naglasaka (*pāmet, stāri*), ekavski odraz jata (*lēto, vrēme, blēd*), ukidanje zijeva kontrakcijom ili umetanjem suglasnika (*rēko, kōto, jedānājst, āvto*), fonem *h* je nestao iz govora Iločana ili je zamijenjen fonemima *v, j* (*ājde, oću, sūv, snāja*), mjestimično javljanje mekoga *č* (*kūč'i*), djelomično provođenje sibilizacije (*mōmci, rādnicī; na rūki, dēvojki, na nōgi*), razjednačavanje nekih nazala (*mlōgo, tāvno, gūvno*), zamjena

suglasničkih skupina *skj, *stj skupinom št (*prīšt, zviždit*), imenice muškoga roda na -in najčešće gube taj nastavak i u jednini i u množini (*Cīgan, Neštīnčan*), hipokoristična imena muškoga roda imaju nastavak -a i dugouzlazni naglasak (*Péra, Józa*), upotreba starih padežnih oblika u lokativu i instrumentalu množine (*u Kârlovci, zà koli*), upotreba komparativa pridjeva *dūlji, višlji*, sklonidba pridjeva i zamjenica na -ov, -ev, -in po zamjениčkoj sklonidbi (*brätovog, sèstrinog, njênom*), brojevni se pridjevi *dvòji, tròji, pètori* javljaju u obliku *dvòjī, tròjī, petòrī*, glagoli na -ivati u prvoj osobi jednine imaju nastavak -am (*kàzivam, zaràđivam*), upotreba prezentskih oblika nekih glagola s kratkouzlaznim naglaskom (*ìdem, ìdeš..., bèrem, pèrem*), upotreba dugouzlaznog naglasaka na predzadnjem slogu u prezentu prve i druge osobe množine (*čitámo, držímo, pečémo*), rijetka upotreba imperfekta, aorista i glagolskog priloga sadašnjeg, gubljenje završnoga -i u infinitivu nekih glagola (*pěć, mètít, govòrit*), upotreba priloga *sàdē, jedàred* te prijedloga *brez* i *nuz*, akuzativ jednine jednak je nominativu jednine kod imenica koje označavaju što neživo (*Čùpali su kórov. Dáj mi nôž.*), instrumental sredstva javlja se bez prijedloga *s*, ali i s prijedlogom *s* (*kòpali smo mòtikom, kòsilo se s kòsòm*), upotreba pripovjedačkog futura i imperativa te uporeba germanizama, turcizama i hungarizama (*štàla, kòmšija, vároš*). U jezičnim značajkama slavonskoga dijalekta i vojvođansko-šumadijskoga dijalekta koje navodi S. Sekereš u govoru iločkih Hrvata, postoje značajke koje su zajedničke i jednom i drugom dijalektu. Neke od tih osobitosti su: gubljenje glasa *h* ili njegova zamjena glasovima *v* i *j*, ukidanje zijeva stezanjem ili umetanjem suglasnika, disimilacija nazalnih suglasnika, nastavak -am u 1. osobi prezenta kod glagola na -ivati, isti oblici u jednini i množini u imenica muškoga roda na -in (*Cīgan, Neštīnčan*) te upotreba germanizama, turcizama i hungarizama. Unatoč jezičnim značajkama koje dijele slavonski i vojvođansko-šumadijski dijalekt, S. Sekereš smatra kako je u iločkom govoru ovaj drugi dominantan zbog utjecaja srpskoga jezika. Iz već navedenih razloga on govor iločkih Hrvata svrstava u vojvođansko-šumadijski dijalekt.

Iva Lukežić u članku *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora* (1995) govor Iloka i ostalih mjesta koja se nalaze u iločkom kutu (Tovarnik, Bapska, Lovas, Šarengrad) svrstava u slavonski dijalekt. Svoje zaključke temelji na novim pristupima hrvatskom jeziku i na istraživanju provedenom među izvornim govornicima koji su u to vrijeme bili u progonstvu i smješteni na području Primorsko-goranske županije. Hrvati su za međusobnu komunikaciju izgradili hrvatski jezik koji bi najprije trebalo *definirati njime samim* (Lukežić 1995: 214), a po potrebi i *odrediti ga prema drugim jezičnim entitetima*. (Lukežić 1995: 214) Zbog genetskog se kriterija hrvatski i srpski jezik klasificiraju *kao jedan jezik s dva ogranka* (Lukežić, 1995:

214) koji se naziva srpskohrvatski/hrvatskosrpski/hrvatski ili srpski⁷ te se hrvatska narječja prikazuju kao dio toga jednoga jezika. Tako je na dijalektološkim kartama iločka skupina govora prikazana kao dio vojvođansko-šumadijskoga dijalekta. I. Lukežić smatra kako se mjesni govori iločkoga kuta mogu nazvati iločkom skupinom govora koji je dio hrvatskoga jezika jer njime govore Hrvati, ne može ga se svrstavati u vojvođansko-šumadijski dijalekt, bez obzira na određene sličnosti, jer je taj dijalekt dio srpskoga jezika te kao takav ne može biti dio štokavskoga narječja zato što štokavsko narječje *postoji samo u hrvatskom jeziku*⁸ i, na kraju, *treba utvrditi mjesto i rang iločke skupine govora unutar štokavskoga narječja hrvatskoga jezika. Da bi se to moglo izvesti, potrebno je učiniti ono što je do sada propušteno: popis i opis jezičnih činjenica u tom idiomu.* (Lukežić 1995: 217)

U nastavku I. Lukežić opisuje jezične značajke iločke skupine govora prema vlastitim istraživanjima koja je provela među prognanicima iz mjesta Ilok, Tovarnik, Bapska, Lovas i Šarengrad. Među tim jezičnim značajkama I. Lukežić navodi: *općeštokavske jezične značajke, svojstvene štokavskom narječju u cjelini, štokavske dijalekatne, svojstvene i drugim dijalektima štokavskoga narječja, ali ne štokavskom narječju u cjelini i jezične značajke zajedničke i dijalektima drugih narječja.* (Lukežić 1995: 219) Na osnovi analiziranih jezičnih značajki, I. Lukežić zaključuje kako iločku skupinu govora treba *dijalektološki klasificirati kao govorni tip unutar slavenskoga dijalekta.* (Lukežić 1995: 235)

Ljiljana Kolenić (1996, 1999) opisala je govor Ilače, koji se do tada, kao i ostali govori srijemskih naselja u Republici Hrvatskoj, svrstava u vojvođansko-šumadijski dijalekt, no analizirajući govor Ilačana, zaključeno je da Ilača pripada govorima slavenskoga dijalekta. *Međutim, taj je govor još uvijek nedovoljno istražen, nije mu posvećena dovoljna znanstvena pozornost. Upravo zato posvajali su ga srpski dijalektolozi uvršćujući ga u tzv. „šumadijsko-vojvođanski dijalekt“.* Međutim, ako poznajemo hrvatsku dijalektologiju, na osnovi činjenica i podataka, možemo dokazati da je ovaj govor jedan od govora slavenskoga dijalekta sa svim njegovim osobinama (Kolenić 1996: 212). Govor Ilače opisan je na fonološkoj, morfološkoj,

⁷ Od 1. rujna 2008. godine odlukom Međunarodnog tijela za norme hrvatski jezik ima vlastitu oznaku *hrv*.

⁸ I. Lukežić kaže: *Hrvatski je jezik po formuli toga tronarječnoga spleta, jednako kao i po „neponovljivoj uzajamnosti“ tih svojih triju narječja (R. Katičić) poseban entitet i realitet među svim jezicima u ukupnosti svjetskih jezika. Srpski jezik nema narječja, njegovi su podsustavi u dijalektološkoj klasifikaciji samo organski dijalekti. Samo hrvatski jezik čine čakavsko narječje, kajkavsko narječje i štokavsko narječje, a svako od njih čine organski dijalekti, skupine govora i pojedinačni mjesni govori, što su ih tijekom svoje povijesti razvili Hrvati za svoju međusobnu društvenu komunikaciju na određenu prostoru.* (1995: 216)

tvorbenoj i leksičkoj razini te je prema značajkama pokazano kako pripada slavonskom dijalektu, posavskom poddijalektu, istočnopolosavskim govorima.

Mijo Lončarić (2011) smatra kako današnji hrvatski govori u Srijemu pripadaju i vojvođansko-šumadijskom dijalektu i slavonskom dijalektu. Ovome prvome pripadaju govori Vojvodine u Srbiji i govori dijela zapadnoga Srijema, u koje ubraja i govore iločke skupine. Ostali govori u zapadnome Srijemu pripadaju slavonskom dijalektu. Također navodi da *su hrvatski govori šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, uključujući govor iločke skupine, ranije nazivani „istočni ekavci“, za razliku od ekavskih govora slavonskoga dijalekta* (2011: 171). Osim toga, ističe kako je mala vjerojatnost da su ti govori nekada bili ikavski, kako se ponekad ističe u literaturi. Svoju tvrdnju potkrjepljuje time što u slavonskom dijalektu postoje ekavski govori, npr. u okolici Vinkovaca ili u slavonskoj Podravini. Ako se u Iloku i govorilo ikavski, nastavlja M. Lončarić, to je bilo zato što je Ilok grad pa je samim time mogao imati drugačiji govor od okolnih naselja.

1.3. Značajke slavonskoga dijalekta

U nastavku teksta navest će se značajke slavonskoga dijalekta. Ovim se istraživanjem dokazuje kako govori Bapske, Iloka i Tovarnika imaju značajke toga dijalekta, zahvaljujući kojima ih se može uključiti u taj dijalekt.

Slavonski dijalekt (nenovoštokavski arhaični šćakavski dijalekt) jedan je od dijalekata štokavskoga narječja. Prostire se na području Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema, ali ne u svim mjesnim govorima, nego na širem prostoru uz Savu, Dravu i Dunav (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 13). Slavonski se dijalekt tako dijeli na južni ili posavski poddijalekt, sjeverni ili podravski poddijalekt i baranjski poddijalekt (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Izvan granica Republike Hrvatske, slavonski se dijalekt govori u nekim mjestima sjeveroistočne Bosne, u zapadnobačkom Podunavlju u Republici Srbiji te u nekoliko mjesta u Mađarskoj uz Dravu (Kolenić 1997). Važno je istaknuti kako slavonskim dijalektom govore samo Hrvati. Josip Lisac (2003: 31) navodi kako se slavonskim dijalektom govori od Mačkovca na Savi, preko Nove Gradiške sve do Velike i Kutjeva gdje se prostor slavonskoga dijalekta suzuje do Šušnjevacu koji se nalaze sjeveroistočno od Slavonskoga Broda. Posavski je govor prostraniji na istočnom dijelu Slavonije pa seže do Gorjana, točnije, sjeverno od Đakova. Na sjeveroistoku se prostire do Bogdanovaca, a na jugoistoku do Račinovaca. Južno od Save govore se slavonskoga tipa može naći u okolici Orašja. Idiomi Antina i Tordinaca (sjeverno od Vinkovaca) također pripadaju slavonskom govornom tipu. Hrvati na iločkom području te u Rekašu u Rumunjskoj i u Gradišću u Austriji djelomično su sačuvali značajke slavonskoga tipa govora. Podravski se govori prostiru istočno od Vaške do Osijeka. U taj se govorni tip ubrajaju idiomi Erduta i Aljmaša te govori okolice Podgorača, Bokšića i Šaptinovaca (Lisac 2003). Baranjski se govori prostiru od Drave južno od Torjanaca do Batine na Dunavu. Slavonskom dijalektu pripadaju i govori Šokaca u Bačkoj u Republici Srbiji. Za govore slavonskoga tipa u Mađarskoj, J. Lisac (2003: 32) kaže kako su vrlo različiti kao i odraz jata u tim govorima. U Mađarskoj se nalaze ikavski govori posavskoga tipa, ikavsko-jekavski govori posavskoga tipa, podravski ekavski govori i govori s očuvanim jatom.

Najznačajnija fonološka značajka u vokalizmu slavonskoga dijalekta (Lisac 2003: 32) je različitost odraza jata. Osim ikavskoga i ekavskoga jata, javljaju se ikavsko-jekavski (u dugim slogovima ikavski, u kratkima jekavski) i ikavsko-ekavski odrazi jata (u dugim slogovima ikavski, u kratkima ekavski). Nezamijenjeni se jat čuva u Gradištu kod Županje, Podgoraču, Donjoj Motičini, Bokšiću, Šaptinovicima u okolici Našica gdje se zatvoreno *e* čuva pod naglaskom, dok se u Baćinu i Dušnoku (u Mađarskoj) zatvoreno *e* čuva pod duljinom (Lisac

2003: 33). Silvija Ćurak (2012) provela je istraživanje govora naselja u okolini Našica i zabilježila napuštanje izgovora nezamijenjenoga jata. Izgovor zatvorenoga *e* čuje se vrlo rijetko, a mjesni govori u okolini Našica uglavnom su ekavski s ostalim značajkama podravskoga poddijalekta. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014: 47-48) navode kako u nekim mjesnim govorima slavonskoga dijalekta (Stari Perkovci, Siče, Magić Mala) postoji povećan broj vokala. Uz *a, e, i, o, u* zabilježeni su i zatvoreni *a*, srednjonepčani *u*, otvoreno i naglašeno *e*.

Ostale značajke vokalizma slavonskoga dijalekta su *a* kao odraz šwa, *u* kao odraz samoglasnoga *l* i stražnjega nazala, peteročlani vokalni model (*i, e, a, o, u*), realizacija dugog *a* kao zatvorenog *a* (npr. u Strizivojnoj je *znâ*). Značajke suglasničkoga sustava su pojava šćakavizma (slavonski je dijalekt većim dijelom šćakavski) i šćakavizma (javlja se u istočnom dijelu slavonskoga dijalekta), dok se u nekim govorima *šč* realizira samo u sufiksu *-išće* i na kraju glagolske osnove (*vrīščī*), ostalo je *št*. Na sjeveru dijalekta češća je promjena *č* i *dž* u *ć* i *đ*, nego na jugu, skupina *čr-* prešla je u *cr-* (u Podravini se još čuva *čr-* u toponimima, npr. Črnkovci; u Oprisavcima je zabilježen oblik *čríslo* za „blato“), u Podravini dolazi *v* ispred *u* (*vûzda*), u Sičama i Šaptinovicima javlja se *jûžina* u značenju „objed“, skupine *jd, jt* uglavnom su nepromijenjene, rijetko se provodi jotacija (*nětjāk*), dok se u nekim govorima u Posavini javlja oblik *decã*. Ispred *i* i *n* često daju *lj* i *nj*, dočeto *l* daje *o* (iznimka su Magić Mala i Siče), suglasnik *h* uglavnom izostaje, dok se suglasnik *f* javlja u govorima slavonskoga dijalekta, *ž* prelazi u *r* (osim na istoku i sjeveroistoku dijalekta) ili se javljaju dublete (npr. *može* i *more*). Akcenatski sustav karakterizira čuvanje akuta pa je čest peteroakcenatski sustav (kratkosilazni, dugosilazni, akut, kratkouzlazni, dugouzlazni), dok bi se u nekim govorima taj sustav mogao svesti na tri naglaske (kratkosilazni, dugosilazni, akut). U podravskim se govorima dugi vokali krata iza starih akcenata, dok se u posavskim govorima duljine dobro čuvaju. Mjesto akcenta dobro se čuva, iako su zabilježena i prenošenja (*vīno* < *vīnǝ*). Javljaju se i duljenja pred sonantom (*jedân*). J. Lisac (2003) navodi kako bi najstarija akcentuacija prema S. Ivšiću bila u I. skupini posavskih govora (Babina Greda, Sikirevci, Gundinci, Vrpolje, Strizivojna itd.), a najmlađa u IX. skupini (Soljani, Đeletovci, Potnjani). Dalje naglašava kako je akut u većem broju govora danas izgubljen (npr. u Požeškoj kotlini), ali da te govore ipak ubrajajmo u slavonski dijalekt zbog podrijetla i ostalih jezičnih značajki.

Genitiv i akuzativ jednine imenica *a*-vrste izjednačuju se bez obzira na to označava li imenica živo ili neživo (*doněsi mi nŏža*). Dativ i lokativ jednine imenica *e*-vrste imaju nastavak *-e*, s tim da se u nekim govorima javljaju i *-e* i *-i* (*po sŏbe, u knjĭgi*). U instrumentalu jednine *i*-vrste nastavci su *-(j)u, -i* i *-(j)om* (*mãščom*). Genitiv množine u nekim govorima sačuvan je

do danas (*pucēt, sēl, žēn, gòdīn*), a čest je i gramatički morfem *-i* (*iz Nīmci*). U dativu množine imenica *a*-vrste prevladava nastavak *-ima*. Imenice *e*-vrste imaju nastavak *-ama* u dativu množine, dok se u Sičama još može čuti nastavak *-am* (od praslavenskog *-am̃*). Lokativ i instrumental množine imenica *a*-vrste imaju nastavak *-i* koji u lokativu dolazi od praslavenskog nastavka *-ih̃*. Nakon ispadanja poluglasa i fonema *h*, izjednačili su se nastavci za lokativ i instrumental množine (*u Vīnkovci, s koli*). Osim nastavka *-i*, u govoru se čuje i nastavak *-ima*. U lokativu množine *e*-vrste javljaju se nastavci *-a* (od praslavenskog *-ah̃*) i *-ama* (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Komparativ pridjeva na *či, ži, ši, ri* ima oblike *jáčjī, težjī*, a u Podravini je nastavak *-eji* (Lisac 2003). U dativu i lokativu osobnih zamjenica dolazi nastavak *-e*, nastavak *-ema* imaju pridjevi i zamjenice u dativu, lokativu i instrumentalu jednine (*oněma*). U podravskom dijelu Baranje prevladavaju noviji oblici, dok su u podunavskom govoru sačuvani stariji oblici (npr. *u cile sobe*). Umjesto posvojne zamjenice *njezin* javlja se osobna zamjenica *ona* u genitivu jednine: *njě* (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 57). Glagolski pridjev sadašnji ima nastavak *-a* (*īdūća*). Infinitiv je najčešće krnj, glagoli II. vrste infinitivnu osnovu *-nu-* zamjenjuju osnovom *-ni-*, imperfekt se ne upotrebljava, a aorist vrlo rijetko. U 3. osobi množine prezenta podravski govori imaju nastavak *-eju*, a ostali govori u glagolima III. i IV. vrste imaju nastavak *-u* (*nōsu*). U nekim se posavskim govorima (srednji i istočni dio) javljaju oblici *křpaje, znāje*. Zanimjani oblik prezenta glagola biti u 3. osobi jednine najčešće je *nī*. Imperativ se tvori česticama *něka/někate te ājde/ājd/āj* (*āj tī, Stīpa*). Rječce *neka, nekate* upotrebljavaju se u značenju *nemoj, nemojte*. Glagolski pridjev trpni tvori se nastavcima *-t, -ta, -to* (*izrezbārīta je*).

U sintaksi (Lisac 2003: 37-38) treba spomenuti izostavljanje glagolskoga predikata (južna zona slavonskoga dijalekta), zatim, konstrukcije brojeva s imenicama srednjega roda zamijenjene su zbirnim brojevima (*čtetvero dice*), prilog *di* upotrebljava se mjesto *kamo*, prijedlog *od* javlja se u primjeru kao *lupit od zemlju*, prijedlog *s* dolazi uz instrumental kada označava sredstvo (*ōre s plūgom*). Genitiv ima funkciju objekta kada dolazi uz određene glagole (*ja ću njezine matere pitat* (Mačkovac)). U sjevernom dijelu slavonskoga dijalekta prijedlog *s* također stoji uz imenice koje označavaju sredstvo, uz zanimjane glagole objekt ostaje u akuzativu (*ōni nīsu nāšli sělo*), povratno-posvojna zamjenica *svoj* zamjenjuje se posvojnima zamjenicama, u pripovijedanju je često u upotrebi prilog *onda* u značenju i „onda“ i „tada“, umjesto *kamo* rabi se *kuda*. Dvovidnim prezentom glagola *biti* izriče se radnja koja se događala u prošlosti. Baranjska se sintaksa ne udaljuje od posavske i podravske, s tim da se u sintaksi govora slavonskoga dijalekta u Mađarskoj osjeća utjecaj mađarskoga jezika.

Leksik slavonskoga dijalekta obilježavaju germanizmi (npr. *hōklica*), hungarizmi (npr. *kecēlja*), turcizmi (npr. *ōdžak* „dimnjak“), slavenske riječi te leksemi tipični za područje

Slavonije i Baranje (npr. *lánac* „mjera za zemlju“, *prôsluk* „prsluk“, *pokrétac* „lagani pokrivač načinjen od nepotrebnih krpa“). U nastavku rada pokazat će se kako srijemski govori imaju jezične značajke slavanskoga dijalekta zahvaljujući kojima ih se može svrstati u taj dijalekt.

2. ZEMLJOPISNO-POVIJESNI SMJEŠTAJ SRIJEMA

2.1. Uvod

Pod imenom Srijema razumijeva se komad one zemlje, što no leži od početka Fruške gore (počam od sela Bapske) među Dunavom, Savom i nekim dijelom Bosuta, od ovog pak tamo uz Tovarnik opet do sela Bapske i Fruške gore. (Sremac 1857: 201)

U ovome će poglavlju biti riječi o zemljopisnom smještaju Srijema i povijesnim zbivanjima koja su utjecala na društvene promjene na ovim prostorima. Pregledom povijesti želi se pokazati kako je Srijem u najranijim vremenima bio kolijevka moderne civilizacije, a kasnije i dio hrvatskoga kulturnoga kruga. Bez obzira na to što su se tijekom stoljeća na prostoru Srijema smjenjivale vlasti i države, domicilno, starosjedilačko je stanovništvo uvijek njegovalo hrvatski identitet i svijest o pripadnosti hrvatskom podneblju.

Srijem je povijesna regija smještena na istoku Republike Hrvatske i jugozapadu Vojvodine u Republici Srbiji. Dobio je ime po antičkom rimskom gradu Syrmiumu, danas Srijemska Mitrovica, koji je tijekom povijesti bio gospodarsko i upravno središte regije i sjedište Srijemske biskupije, što je i danas.

Istočna je granica Srijema međuriječje Save i Dunava, dok se zapadna granica mijenjala i ovisila je o povijesnim i političkim previranjima (Firman 1998). Danas se često u literaturi i medijima hrvatski dio Srijema naziva zapadni Srijem.

U nastavku teksta bit će riječi o povijesnim promjenama koje su utjecale na poimanje regije Srijema u Republici Hrvatskoj i o različitim pojmovima kojima se zadnjih dvadesetak godina naziva ovo područje.

Srijem se često poistovjećivao sa Srijemskom županijom, koja je tijekom povijesti mijenjala granice, a danas se hrvatski dio Srijema poistovjećuje s Vukovarsko-srijemskom županijom.

U srednjem se vijeku Srijemska županija prostirala između Save i Dunava. Sjeverna joj je granica bila na Fruškoj gori, a zapadna kod ušća Bosuta u Savu. Zapadno se od nje Vukovska županija prostirala *od Fruške gore u Đakovštinu sa sjevernom granicom na Dravi prije Osijeka i južnom na Savi istočno od sadašnjeg Slavonskog Broda*. (Holjevac 2008: 108) Vukovar je pripadao Vukovskoj županiji, koja se smatrala Slavonijom. Dolaskom Osmanlija, uništene su županije, a osnovani sandžaci. Sjedište Srijemskoga sandžaka bilo je u Iloku, a obuhvaćalo je područje nekadašnje Srijemske županije i središnjeg dijela nekadašnje Vukovske županije,

čime se Srijem proširio zapadno od Iloka. (Holjevac 2008) Kasnije je sjedište sandžaka preseljeno u Srijemsku Mitrovicu.

Srijemska županija, osnovana 1745. godine, imala je sjedište u Vukovaru. Bila je najmanja od ostalih slavonskih županija (Požeške i Virovitičke županije), a nastala je od nekih područja srednjovjekovne Srijemske županije i dijelova Vukovske županije. Graničila je s Vojnom krajinom, točnije, Petrovaradinskom pukovnijom na istoku, jugu i sjeveru te s Brodskom pukovnijom na jugozapadu gdje su se kao granica uzimale rijeke Biđ i Bosut.⁹ Ukidanjem Vojne krajine, zapadna granica Srijemske županije ide *od Šamca do Vrbice, preko Vere do Borova na Dunavu*. (Firman 1998: 84) U skladu s tim, J. C. Firman (1998) govori o starom i novom Srijemu: ako se povuče crta od Iloka prema Savi gdje ona prima Biđ ili Bosut, tada stari Srijem leži istočno od te crte, dok se novi Srijem prostire zapadnije od staroga Srijema. Dalje navodi: *današnji je pojam zapadne granice Srijema utok Vuke u Dunav u Vukovaru te ravnim crtom na Bosut. Kaže se da Fruška gora završava u Vukovaru, kod „Gašparove apoteke“, a Srijem na Vuki*. (Firman 1998: 85)

U današnjoj se literaturi Srijem poistovjećuje s Vukovarsko-srijemskom županijom pa u HE-u (2008: 829) stoji kako Srijem kao regija ukupno obuhvaća oko 6814 km². Od toga, Republici Hrvatskoj pripada 2454 km² što se poklapa s površinom Vukovarsko-srijemske županije. Kao granice Srijema navode se rijeke, prirodne granice, Dunav na sjeveru i istoku, Sava (do utoka u Dunav) na jugu i Bosut na zapadu, a od gradova nabrojani su Vinkovci, Vukovar, Županja i Ilok. Hrvatskim dijelom Srijema prolaze željezničke pruge Vinkovci – Brčko, Vinkovci – Srijemska Mitrovica i autocesta Zagreb – Beograd.

OEJLZ (1981: 639) i HOL (1996: 933) kao granice Srijema navode *donji tok Save i Dunava do crte sjeverno od Vukovara do ušća Bosne*, a površina je 6866 km².

Također se za ovo područje ustalio i naziv hrvatsko Podunavlje, koje obuhvaća istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, točnije, odnosi se na prostor koji je na sjeveroistoku omeđen hrvatsko-mađarskom granicom, a na istoku Dunavom. Za vrijeme Domovinskoga rata taj je prostor bio okupiran, a procesom mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja, koji je završen 15. siječnja 1998., vraćen je u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske (Živić i Cvikić 2010).

Nakon Domovinskoga rata skovan je i termin *Srijemski trokut* za općine Nijemci, Tovarnik, Tompojevci i Lovas kada je tadašnje Ministarstvo razvitka i obnove krenulo u graditeljsku

⁹ Prema Taube (2012: 197).

obnovu tih mjesta. Taj se termin nije ustalio među stanovnicima navedenih naselja, iako se smatraju Srijemcima.

U ovome će se radu koristiti pojam Srijem.

2.2. Zemljopisni smještaj Srijema

Srijem zauzima prostor na istoku Republike Hrvatske i jugozapadu Vojvodine. Najviši je vrh Crveni čot (539 m), koji se nalazi u Vojvodini, dok je u Republici Hrvatskoj najviša točka Liska kod Iloka (297 m).

Prema uvjetno homogenoj regionalizaciji Hrvatske, Srijem pripada Istočnohrvatskoj ravnici, koja je dio pravih panonskih nizina, točnije, Đakovačko-vukovarskoj lesnoj zaravni i Bosutskoj Posavini sa Spačvom (Magaš 2013). Prema geološkoj kronologiji, Srijem je prostor pleistocensko-holocenskih naplavnih ravnica (praporni ravnjaci i riječne aluvijalne naplavine).

Klima je umjereno kontinentalna, s toplim ljetima (prosječna temperatura u srpnju je od 20 °C do 24 °C) i malom količinom oborina (manje od 800 mm). Odnos ljetne topline i padalina ovaj kraj čini važnim agrarskim dijelom države. Na obroncima Fruške gore rašireno je vinogradarstvo i vinarstvo. Osim povoljne klime, za razvoj ratarstva bitno je i tlo crnice, koja se razvila na prapornim ravnjacima i lesu i nosi značajke vrlo plodnog zemljišta (Magaš 2013). Rijeke pripadaju porječju Dunava i Save.

Vegetacija je karakteristična za panonski prostor. Prevladava panonsko-pontska stepa te šume hrasta medunca, cera, kitnjaka i običnoga graba, a u poplavnim dijelovima šume hrasta lužnjaka (Magaš 2013).

Osim što je poljoprivredno područje, u Srijemu se nalaze i ležišta nafte i prirodnoga plina.

2.3. Povijest Srijema

Prostor Srijema oduvijek je bio granično područje između Istoka i Zapada, područje kojim su prešla različita plemena i narodi iz Velike seobe naroda. Neki su se od njih nastanili, a neki su, ostavljajući trag, nastavili prema zapadu.

Područje je Srijema zbog povoljne klime i plodne zemlje naseljeno od najranijih vremena što potvrđuju brojni ostatci iz neolitika (mlađe kameno doba) i eneolitika (bakreno doba). Od neolitika zastupljene su starčevačka (VI. tisućljeće pr. Kr.), vinčanska (između 5300. i 4400. g. pr. Kr.), sopotska kultura (V. tisućljeće pr. Kr.), koja se još naziva slavonsko-srijemskom, bapsko-lengyelskom, lengyelsko-slavonskom i sopotsko-lengyelskom.

Eneolitske su kulture: lasinjska (od 4200. do 3800 g. pr. Kr.), badenska (od oko 3600. do 3300. g. pr. Kr.), kostolačka (oko 3300. do 2900. g. pr. Kr.) i vučedolska kultura (3000. i 2500. g. pr. Kr.), s tim da su zadnjim dvjema kulturama matična područja upravo Srijem i Slavonija¹⁰.

Neolitsku kulturu obilježio je matrijarhat i naseljavanje prostora Podunavlja (oko 6300. g. pr. Kr.) koje je, zbog prapornih ravnjaka, bilo pogodno za primjenu primitivne ratarske tehnologije, ali i za početak sjedilačkog načina života (Magaš 2013) pa započinje i izgradnja nastambi. Novi su stanovnici došli s već pripitomljenim životinjama, religijom i uređenim društvenim odnosima.

Eneolitik također obilježava sjedilački način života, zemljoradnja, stočarstvo, lov, ali i upotreba metala (bakra i zlata) za proizvodnju oružja, oruđa i nakita. Vučedolska je kultura vjerojatno najpoznatija eneolitska kultura nastala u Srijemu. Naziv je dobila po lokalitetu Vučedolu, 5 km istočno od Vukovara, a najznačajniji artefakti su Vučedolska golubica i kalendar Orion (najstariji indoeuropski kalendar). Vučedolci su se isprva bavili stočarstvom, a kasnije metalurgijom (razvili su prvo serijsko lijevanje bakra i proizveli prvu svjetsku broncu) koja im je omogućila visoki životni standard što dokazuju i brojni artefakti (Dimitrijević 1994).

¹⁰ Više na mrežnom katalogu izložbe *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*: <http://www.bastina-slavonija.info/>

Slika 1. Posuda u obliku ptice, poznata kao Vučedolska golubica; vučedolska kultura (<http://www.bastina-slavonija.info/VremenskeCrte.aspx?datacije=123>, pristupljeno 16. 10. 2013.)

U mlađe kameno doba, točnije u 4. st. pr. Kr., Podunavlje nastanjuju Kelti¹¹. Oko Dunava se naseljava veliko keltsko pleme pod nazivom Scordisci (Stipčević 1991). Kelti su ovdje zatekli domaća ilirska plemena (uz donji tok Save živjeli su Breuci, a na sjeveru između Save i Drave živjeli su Amantini) i razvili su poljoprivredu, obradu metala, lončarstvo.

Rimljani dolaze potkraj 1. st. pr. Kr., keltska i ilirska plemena koja su ovdje zatekli podignula su ustanak protiv Carstva 6. g. nakon Krista. Nakon što su svladani, potpuno su se romanizirali te postali rimski građani, a njihove plemenske zajednice nestaju.

U rimsko doba razvija se trgovina, obrt, graditeljstvo, isušuju su močvare i uzgaja vinova loza čime su udareni temelji jednoj od važnijih grana gospodarstva ovoga dijela Srijema koja se zadržala do danas, a to su vinogradarstvo i vinarstvo. Frušku goru su Rimljani prozvali Mons Almus, što znači *rodna planina*.

U to vrijeme nastaju nova naselja, a već postojeća se šire i cestama povezuju s ostalim dijelovima Carstva. Tako su postojali Sirmium (Srijemska Mitrovica), Bassianae (Donji

¹¹ Kelti su provalili u Podunavlje na putu prema Grčkoj. Budući da su morali prijeći Makedoniju, koja je u to vrijeme bila jaka vojna sila, Kelti su se nastanili u zemlji Ilira, čekajući da Makedonija oslabi (Stipčević 1991: 37). 280. g. pr. Kr. keltska plemena kreću prema Grčkoj preko Makedonije. U Grčkoj ih je dočekala jaka vojska u Termopilima i nanijela teški poraz. Mnogi su se Kelti nakon toga vratili u Podunavlje gdje su se izmiješali s ilirskim plemenima (Stipčević 1991: 38).

Petrovci), Taurunum (Zemun), Acuminum (Stari Slankamen), Cusum (Petrovaradin), Cornacum (Sotin) i drugi.

Kako bi zaštitili Carstvo i zaustavili barbare, Rimljani su izgradili utvrde uz Dunav i ustanovili rimsku granicu, tzv. *limes*¹². Jedna od utvrda nalazila se u Cuciumu (Iloku).

Karta 4. Dunavski limes u Hrvatskoj

(<http://limescroatia.eu/karte/>, pristupljeno 21. 9. 2016.)

Osim toga, rimsko razdoblje važno je i zbog ustroja novih političko-teritorijalnih jedinica s upravnim središtima koja su postala i gospodarska središta.

¹² Car August (63. g. pr. Kr. – 14. g.) pomaknuo je granice Carstva na prirodne prepreke, prvenstveno vodene, radi bolje zaštite rimskih pokrajina. Za zaštitu Panonije, utvrđen je Panonski limes, koji je bio dio većeg, Dunavskog limesa.

Srijem je pripadao provinciji Panoniji, koja je zauzimala prostor od Beča, Budimpešte do Zemuna te je preko Save obuhvaćala sjeverni dio Bosne i Mačvu u Srbiji.

Godine 107. car Trajan (53. – 117.) dijeli ovu provinciju na Gornju i Donju Panoniju. Srijem je bio u provinciji Donjoj Panoniji sve dok car Dioklecijan (245. – 313.) krajem 3. st. nije podijelio Panoniju na četiri provincije. Nakon te reforme nastala je provincija Pannonia Sirmiensis sa sjedištem u Sirmiju (Srijemska Mitrovica), koji je postao jedan od četiri prijestolnice Carstva (Rukavina 2001).

Dolaskom kršćanstva, u 2. i 3. st., Pannonia Sirmiensis postaje kršćanska, a Sirmij sjedište ranoga kršćanstva i biskupije. U vrijeme progona kršćana, Srijem je dao brojne mučenike, kao što su sv. Irenej metropolit Sirmija i njegov đakon sv. Dimitrije. Nakon Milanskog edikta (313. g.), grade se crkve i bazilike, a biskupija u Sirmiju postaje jedna od važnijih u tadašnjem kršćanskom svijetu.

Podjelom Rimskoga Carstva (395. g.) na Zapadno i Istočno, Srijem je pripao zapadnom dijelu carstva, s čime se Bizant nikako nije pomirio pa ga je već 437. godine pripojio ženidbom, ali samo na razdoblje od 4 godine (Rukavina 2001).

U to vrijeme započinje prodor barbara i Velika seoba naroda (4. – 7. st.), Zapadno Rimsko Carstvo slabi, a na području Srijema izmjenjuju se Huni (441. – 453. g.), Goti (Ostrogoti i Vizigoti u 4. i 5. st.), Langobardi (567. – 568. g.) i Gepidi (473. – 504. g.).

Nakon pada Zapadnoga Carstva (476. g.), Srijem dolazi pod bizantsku vlast, sve dok ga nisu osvojili Avari (582. g.). Za vrijeme njihove vladavine, naseljavaju se Slaveni¹³ pa nastaje avarsko-slavenski plemenski savez. Zajedno su se borili protiv Bizanta i Franaka, sve dok se Slaveni nisu postupno oslobodili avarske nadmoći i dok Karlo Veliki nije u potpunosti srušio avarski kaganat. Nakon toga, Srijem postaje pogranično područje Franačkog Carstva, ali samo na tridesetak godina.

Krajem 9. st. Srijem zauzimaju Bugari, a nakon njih ugarska vojska¹⁴. Otada se na ovom području izmjenjuje ugarska i bizantska vlast sve do 1071. g. kada ugarski kraljevi osvajaju Srijem koji nakon 1102. g. ulazi u sastav Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva. Tada su i osnovane srednjovjekovne Srijemska i Vukovska županija, a crkveni redovi poput franjevac (Ilok, Čerević, Šarengrad), augustinaca (Ilok), pavlina (Irig) i benediktinaca (Mitrovica i

¹³ Slaveni su Avare nazivali Obrima, što znači „gorostas, moćan“ (Skok 1972: 535).

¹⁴ Prema Goldsteinu (2003), Srijemom je vjerojatno vladao i Ljudevit Posavski u 9. st.

Petrovaradin) podižu svoje samostane od 12. do 14. stoljeća¹⁵. Važnu su ulogu imale velikaške obitelji (npr. Kont, Morović, stariji Iločki od roda Čak) čiji su posjedi bili na ovom području i iz čijih su se redova birali župani (VSŽ 2004).

Karta 5. Vukovska županija (fragment), sredina 14. st. (Grgin 1996: 37)

Godine 1526. Osmanlije zauzimaju Srijem¹⁶ i osnivaju Srijemski sandžak te naseljavaju nove stanovnike iz Srbije i Bosne¹⁷. Od boraca protiv Turaka, posebno se izdvaja franjevac sv. Ivan Kapistran (1386. – 1456.), branitelj Beograda od Osmanlija, koji je preminuo u Iloku gdje je i pokopan, a štuje se kao zaštitnik grada Iloka. Prisutnost osmanlijske vlasti ima dalekosežne posljedice na okupirane hrvatske krajeve jer se prekidaju sve gospodarske i političke veze s ostatkom hrvatskih zemalja. Nastupa vrijeme izolacije i otežanoga života za malobrojno katoličko stanovništvo.

Srijem je posjetio i isusovac Bartol Kašić za vrijeme misija u turske krajeve. Prvi je put to bilo 1612. godine, a drugi put 1618. godine. U svojoj autobiografiji dao je iscrpno izvješće o katoličkom stanovništvu pod Turcima, njihovim običajima, odnosu prema vjeri i načinu života.

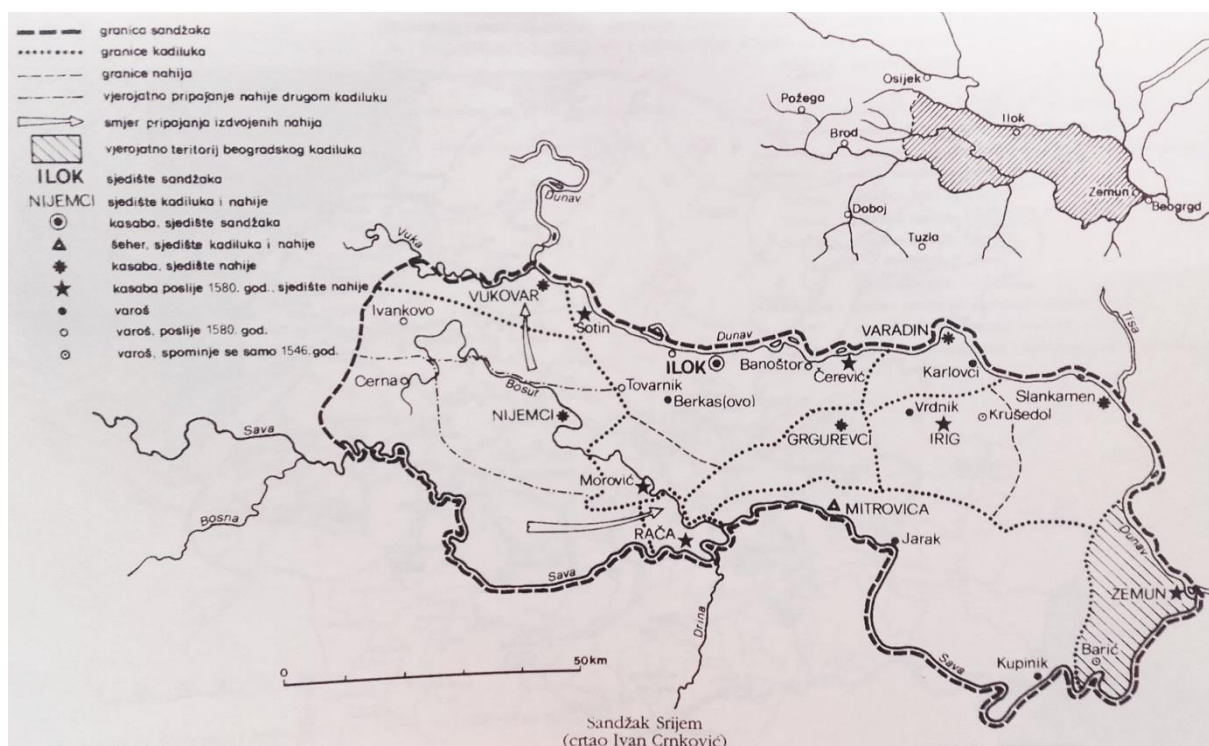
Duhovnu skrb o katoličkom stanovništvu vodili su franjevci provincije Bosne Srebrne koji su jedini mogli djelovati u krajevima pod osmanlijskom vlašću (Holjevac 2007)¹⁸.

¹⁵ Hrvatskoj kulturi na području srednjovjekovnog Srijema svjedoče i romaničke i gotičke crkve u Lipovcu, Bapskoj, Moroviću.

¹⁶ Hrvatsko-ugarsko prijestolje ostaje prazno nakon smrti kralja Ludovika II., koji se utopio bježeći od Turaka na Mohačkom polju (1526.). U borbi za prijestolje našli su se Ivan Zapolja i Ferdinand Habsburški.

¹⁷ Prema Holjevcu (2007), Turci su naseljavali uglavnom Vlahe pravoslavne vjere.

¹⁸ Nakon oslobođenja Slavonije i Srijema, franjevci zatečeni na tom području odvajaju se od provincije Bosne Srebrne i osnivaju provinciju Sv. Ivana Kapistrana, ali im se kasnije oduzimaju župe na zahtjev zagrebačkog biskupa Thauszyja (Holjevac 2007).

Karta 6. Srijemski sandžak (Moačanin 1996: 45)

Tako je bilo sve do 1691. g. kada kršćanska vojska oslobađa dio Srijema, a mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. g. Srijem se (osim jugoistočnoga dijela) priključuje Habsburškoj monarhiji. Tek je 1718. g. oslobođen preostali dio Srijema¹⁹. Muslimansko stanovništvo i islamizirani katolici povukli su se s turskom vojskom u Bosnu i Hercegovinu, a napuštenu i opustošenu Slavoniju naseljavaju Hrvati Šokci i Bunjevci, Srbi, Nijemci, Mađari, stanovnici iz Dalmacije koja je tada bila pod Mlecima (Holjevac 2007), a kasnije Česi i Rusini. Bečkom je dvoru u interesu bilo da se što prije pokrene gospodarstvo pa su zemlju odlučili prodati velikašima koji daju najveću ponudu. Godine 1697. Livije Odescalchi dobiva iločko vlastelinstvo, a s njime i naziv *vojvoda srijemski*. Vukovarsko je vlastelinstvo od 1736. g. bilo u rukama grofova Eltz. Osim tih, u Srijemu je postojalo još nuštarsko, karlovačko, neradinsko i mitrovačko vlastelinstvo.

Habsburgovci uspostavljaju novu teritorijalnu upravu: osnivaju se Vojna krajina²⁰ i slavonske županije od kojih je Srijemska županija sa sjedištem u Vukovaru osnovana 1745. g.

¹⁹ Mirom u Požarevcu 1718. g. jugoistočni dio Srijema pripojen je Monarhiji (Potrebica 1996).

²⁰ Vojna krajina je pod upravom Dvorskog ratnog vijeća čije je sjedište u Grazu.

Dio Srijema sa Zemunom, Petrovaradinom i Srijemskom Mitrovicom pripao je Vojnoj krajini. Od tada, županije su bile pod neposrednom vlašću Hrvatskoga sabora i bana, a zajednički Ugarsko-hrvatski sabor donio je odluku da novoosnovane županije na oslobođenom prostoru svoje predstavnike trebaju slati i u Ugarski sabor, kao što to rade ostale ugarske županije (Goldstein 2003). Time će Mađari jačati svoj utjecaj u Slavoniji i Srijemu.

Karta 7. Hrvatska i Slavonija u 18. stoljeću (Moačanin 1996: 68)

Obnavlja se i Srijemska biskupija, koja se 1773. g. ujedinjuje s biskupijom Đakovačkom ili Bosanskom u Bosansko-đakovačku i srijemsku biskupiju sa sjedištem u Đakovu.²¹

Nakon odlaska Turaka, Srijem se polako uključuje u hrvatsku književnost. Horvatić (1995) navodi da srijemski pisci uglavnom djeluju u franjevačkim samostanima i učilištima (kao profesori ili učenici), ali i da njihov rad, koliko god neznatan bio, svjedoči o nastojanjima uključivanja u europsku kulturu. Od književnika onoga vremena izdvaja Antuna Tomaševića (*Razgovori duhovni od svetoga Bone mučenika*, 1754.), Ivana Velikanovića (*Prikazanje raspuštene kćeri, velike poslije pokornice sv. Margarite iz Kortone*, 1780.), Grgu Čevapovića

²¹ Godine 2008. odlukom pape Benedikta XVI. ponovno je uspostavljena Srijemska biskupija sa sjedištem u Srijemskoj Mitrovici, a Đakovačka je biskupija uzdignuta na rang nadbiskupije i preimenovana u Đakovačko-osječku nadbiskupiju. Od tada dio Srijema u Republici Hrvatskoj pripada Đakovačko-osječkoj nadbiskupiji, a dio Srijema u Vojvodini Srijemskoj biskupiji.

(*Josip, sin Jakov i patriarke*, 1820.) i Bernardina Leakovića (*Govorenja za svečane dneve Božje*, 1795.).

Devetnaesto je stoljeće obilježeno suprotstavljanjem slavonskih županija, osobito Požeške i Srijemske, mađarizaciji i nastojanju Hrvatskoga sabora za ujedinjenjem hrvatskih zemalja. Tijekom revolucionarne 1848. g. nastale su promjene unutarnjih i vanjskih granica Hrvatske koje nisu zaobišle ni Srijem: Rijeka i Međimurje pripojeni su Hrvatskoj, ban Jelačić upravlja Dalmacijom, Dubrovnikom, Bokom kotorskom, civilnom Hrvatskom i Slavonijom, a ujedno je i vrhovni zapovjednik Vojne krajine, dok su izgubljena tri kotara iz Srijemske županije. Naime, u Srijemskim Karlovcima 1848. g. proglašena je Srpska Vojvodina kojoj su pripojeni kotari Ruma, Irig i Ilok na što su pristali Hrvatski sabor i ban Josip Jelačić. Do tada su ti kotari bili u sastavu Srijemske županije. Prema Potrebici (1996), Hrvatski sabor i ban željeli su time ojačati savez Hrvata i Srba u borbi protiv zajedničkoga neprijatelja, Mađara. Nakon izdvajanja navedenih kotara, Srijemska se županija raspala, a njezin ostatak pripojen je Virovitičkoj županiji. Tako je bilo sve do 1860. kada se ukida Srpska vojvodina i ponovno uspostavlja Srijemska županija sa svojim prijašnjim kotarima (Potrebica 1996).

Hrvatski narodni preporod i ilirske ideje nisu zaobišle ni Srijem: tiskaju se novine, knjige i brošure na hrvatskom jeziku, osnivaju čitaonice i udruge. U Vukovaru (1878.) izlazi list *Srijemski Hrvat: list za politiku, pouku i zabavu*, u Mitrovici se osniva Mitrovačka kasina (1880.), kasnije preimenovana u Hrvatsku čitaonicu (1891.). Hrvatske se čitaonice osnivaju i u Zemunu, Petrovaradinu, Šidu, Irigu. Od predstavnika Hrvatskog narodnog preporoda u Srijemu treba izdvojiti Iliju Okrugića Sremca (1827. – 1897.), svećenika poznatog po svome književnom radu, osobito po kazališnim komadima *Šokica* (1884.), *Saćurica i šubara* (1864.), *Grabancijaši* (1874.) u kojima je pokazao koliko dobro poznaje jezik, način govora i narav Srijemaca, Banačana i Bačvana (Rukavina 2001: 125).

Vojna se krajina ukida 1873. g., a tek je 1886. g. pripojena Hrvatskoj i Slavoniji kada je ponovno provedena reorganizacija upravno-političkog ustroja u kojem će Hrvatska dočekati kraj Prvog svjetskog rata (Vranješ-Šoljan 1996). Izgradnja željezničke pruge od 1881. do 1891. g. povezuje Srijem, preko Mitrovice i Vinkovaca, sa Zagrebom.

Karta 8. Srijemska županija (Pavličević 1996: 95)

Nakon Prvog svjetskog rata, Srijem zajedno s Hrvatskom ulazi u Državu Srba, Hrvata i Slovenaca, koja se od 1921. g. naziva Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. g. Kraljevinom Jugoslavijom.

Karta 9. Srijemska županija 1915. (Klemenčić 1996: 137)

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca organizirana je nova administrativna podjela države pa je umjesto Srijemske županije proglašena Srijemska oblast 1922. g. Nakon organizacije

banovina, koje su zamijenile dotadašnju podjelu na oblasti, 1929. g., Srijem je podijeljen na dvije banovine: Drinsku i Dunavsku. Dunavskoj su pripali kotari Ilok, Ruma, Karlovci i Petrovaradin, a Drinskoj Mitrovica, Šid, Vukovar, Vinkovci, Županja. Grad Zemun pripojen je Beogradu (Rukavina 2001) i zajedno s Pančevom činio je posebnu Upravu grada Beograda. Prilikom te podjele nisu se poštovale etničke i povijesne cjeline. Dvije godine kasnije, Šid i Mitrovica pripojeni su Dunavskoj banovini, zapadni je Srijem pripojen Savskoj banovini, dok je istočni ostao u Dunavskoj (Rukavina 2001). Time je određena i istočna granica Hrvatske.

Nakon sporazuma Cvetković-Maček, 1939. g., i osnivanja Banovine Hrvatske, kotari Ilok i Šid ulaze u njezin sastav jer je Banovina Hrvatska okupljala područja s većinskim hrvatskim stanovništvom. Budući da je uskoro nakon toga započeo Drugi svjetski rat, preuređenje Kraljevine Jugoslavije nikad nije dovršeno.

U vrijeme Drugog svjetskog rata, potkraj 1944. g., na području Srijema uspostavljena je Srijemska fronta, koja je probijena u travnju 1945. g.

Nakon Drugog svjetskog rata, utvrđene su današnje granice između Republike Hrvatske i SAP Vojvodine pri čemu je Srijem podijeljen na zapadni i istočni dio. Isto tako, provodi se sustavna kolonizacija ovoga kraja zbog ekonomskih, političkih, nacionalnih i vjerskih interesa koja je bila aktualna i nakon Prvog svjetskoga rata te u vrijeme NDH.

Završetkom Drugog svjetskog rata provedene su agrarne reforme, a domaći Nijemci, tzv. folksdojčeri, odlukom Predsjedništva AVNOJ-a, proglašeni su neprijateljima, njihova je imovina izvlašćena i dodijeljena koloniziranim stanovnicima dovedenima iz ekonomski pasivnijih krajeva (npr. Lika, Bosna i Hercegovina). Popisi stanovništva nakon Drugog svjetskog rata bilježe porast broja Hrvata i Srba, dok se broj manjinskog stanovništva (Nijemci, Česi, Mađari) smanjuje.

Tijekom Domovinskoga rata (1991. – 1995.), budući da graniči s Republikom Srbijom, hrvatski dio Srijema bio je okupiran i pretrpio je velike materijalne štete: naselja su razrušena i spaljena, brojna kućanstva i javna dobra su opljačkana. Nesrpsko je stanovništvo prognano ili odvedeno u logore, a mnogi se još vode kao nestali. Samo na području Vukovarsko-srijemske županije postoji oko 60 masovnih grobnica od kojih je najpoznatija Ovčara kod Vukovara.

Između 1992. i 1995. godine u Republici Hrvatskoj djelovale su dvije misije UN-a: UNPROFOR i UNCRO, a budući da one nisu ispunile svoje zadaće i ciljeve, npr. povratak prognanika, uspostava mira i prekid oružanih sukoba, Republika Hrvatska poduzela je dvije vojno-redarstvene akcije, *Bljesak* i *Oluju*, čime je oslobođeno više od 15 tisuća četvornih kilometara zapadne Slavonije, Banije, Korduna, Like i sjeverno-dalmatinskoga zaleđa (Živić i Cvikić 2010: 6). Nakon pregovora u Daytonu (1995. g.) te potpisivanja Mirovnog sporazuma u

Parizu (1995. g.), potpisan je i tzv. Zagrebačko-erdutski sporazum (1995. g.)²² na osnovi kojega je Vijeće sigurnosti UN-a donijelo Rezoluciju 1037 kojom je uspostavljen mandat UNTAES-a (*United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia*). Misija UNTAES-a trebala je u roku od dvije godine omogućiti reintegraciju okupiranih područja istočne Slavonije, Baranje i zapadnoga Srijema u ustavni, društveni i gospodarski sustav Republike Hrvatske (Klein 2010). Uobičajeni naziv za taj proces je mirna reintegracija hrvatskoga Podunavlja. Ova je UN-ova misija bila učinkovita, tako da je proces mirne reintegracije službeno završio 15. siječnja 1998.

Nakon povratka prognanika obnavljaju se uništena infrastruktura i obiteljske kuće, ponovno se osnivaju sportska i kulturna društva te se organiziraju brojne manifestacije (npr. Festival voćnih rakija i likera u Tovarniku, Iločka berba grožđa u Iloku, Divan je kićeni Srijem u Nijemcima i mnoge druge).

Povijesna zbivanja ostavljaju trag na jeziku i na identitetu stanovništva, a na kazivače su veliki utjecaj imali Domovinski rat i progonstvo. Tako ih je većina navela kako nakon Domovinskoga rata i povratka iz progonstva izbjegava ekavicu i pojedine lekseme jer su obilježeni kao srpski. Mnogi od njih su za vrijeme razgovora istaknuli kako su „tako govorili ranije, ali sad ne“, s tim da se „ranije“ odnosi na vrijeme prije Domovinskoga rata.

²² Službeni je naziv sporazuma *Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu*. Potpisan je 12. studenoga 1995.

3. GOVOR BAPSKE

U ovome će se poglavlju prikazati jezične značajke mjesta Bapske. Govor ovoga naselja prvi je od triju govora koji su opisani u ovome radu. Jezična se analiza temelji na vlastitim tonskim zapisima, a kao značajke donose se samo one koje se smatraju relevantnima za utvrđivanje pripadnosti govora Bapske slavonskomu dijalektu te se u radu ne daje cjelovit prikaz fonologije i morfologije. U nastavku teksta navode se opći podatci o naselju Bapska nakon kojih slijedi jezična analiza.

Naselje Bapska, kojemu pripada i zaselak Novak, smješteno je u zapadnom Srijemu, u Vukovarsko-srijemskoj županiji, 13 kilometara jugozapadno od grada Iloka, kojemu i administrativno pripada. Naselje se nalazi na zapadnim obroncima Fruške gore, 4,5 km južno od Dunava. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, naselje broji 938²³ stanovnika.

Prvi se put spominje 1332. godine, iako tragovi naseljenosti sežu do eneolitika i brončanog doba. Na arheološkom lokalitetu Gradac, u blizini Bapske, pronađeni su ostatci sopotske, vinčanske i starčevačke kulture, a na brežuljku Vikarevcu ostatci badenske kulture.

U pisanim dokumentima u razdoblju od 1332. do 1335. godine ime je sela zabilježeno u različitim oblicima: Baba, Baka, Baaba, a u obliku Bakafalva zabilježeno je 1398. godine. U 15. se stoljeću javlja oblik Babafalva kada je mjesto pripadalo kaštelu Šarengradu (Bösendorfer 1910.). *U dokumentima nastalim u XVII. stoljeću pisanim talijanskim jezikom ime sela piše se u oblicima Babsca, Babska i Babscha. U XVIII. stoljeću ime sela nalazimo u oblicima Babczka 1737, Babczka 1762, Babzka 1780-1782, te u XIX. stoljeću Bapsko 1803. i Babszka 1806-1808. godine* (Dević 2008: 15).

²³ Broj stanovnika Bapske, Iloka i Tovarnika preuzet je iz publikacije *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine* s mrežne stranice Državnoga zavoda za statistiku, <https://www.dzs.hr/>

Slika 2. Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj

(<http://www.visitvukovar-srijem.com/hr/vidjeti-doživjeti/kulturni-i-povijesni-turizam/srednjovjekovni-spomenici/crkva-blazene-djevice-marije-u-bapskoj,104.html>, pristupljeno 15. 8. 2015.)

Osmanlije zauzimaju Bapsku 1526. godine i ostaju sve do 1687. godine, a stanovnici toga naselja postaju kmetovi. Pretpostavlja se da je za vrijeme misionarskih vizitacija Bapsku posjetio i isusovac Bartol Kašić, prvi put 1613. i drugi put 1619. godine o čemu postoje zapisi u kojima govori o kapeli Blažene Djevice Marije (Kašić 2006). Godine 1664. turski Tatari opljačkali su crkvu i pokušali je zapaliti. Nakon toga pustošenja, selo je napušteno te nakon nekog vremena ponovno naseljeno.

Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj nalazi se danas na mjesnom groblju i mjesto je hodočašća na blagdan Male Gospe. U vrijeme nastanka građevine, selo se nalazilo oko crkve, a preseljeno je za vrijeme osmanlijske vladavine. Najstariji dijelovi crkve potječu iz 13. stoljeća iz razdoblja kasne romanike i rane gotike što ju čini najstarijom građevinom vukovarskoga kraja. Budući da je građevina uništavana i nekoliko puta obnavljana i nadograđivana, na njoj se danas mogu vidjeti utjecaji različitih umjetničkih razdoblja.

Tijekom Domovinskoga rata selo je opustošeno, mještani su ratne godine proveli u progonstvu te se vratili u Bapsku nakon mirne reintegracije 1998. godine.

3.1. FONOLOGIJA²⁴

3.1.1. Samoglasnici

Odraz jata

U govoru Bapske prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *nèdeljom, dèvōjke, dèca, kōlèvka, mèsèc dāna, svètom (među nāšim svètom), cvèće, Srêm, Srémci, Némci (naselje Nijemci), vèk, dète, mèrica, prīmer, plèva (pljeva), svètlo, dèda, sèno, sème, mèsto*

- pridjevi: *bèli (bèli lùk)*

- brojevi: *trìst dvê, dvê*

- glagoli: *isèčēmo, sèdnem, tèrala, sècam se, ménjāle, podèlīle, pèvat, pèvali, smèo, vòle (òn vòle)*

- prilozima: *ùvek, lépo, na lévu strānu, pòsle.*

Osim ekavskoga, postoji i ikavski odraz jata u sljedećim primjerima: *nìgdi, dī, ùvik, rítko, žīvili, tīli, vīdila, vōlili, vōlila, zdīla, sīkira, prādīd, dīda, posīlo.*

Ikavski i ekavski odraz jata jednako se javljaju u svih govornika.

Prilog *ùvik* najčešće se javlja u konstrukciji odzdrava *ùvik fāljen*. Prilog *óvdje* zabilježen je u oblicima *óvde* i *óde*.

Odraz jata u glagolu *htjèti* zabilježen je i u ekavskom i u ikavskom obliku: *tèo je, tèla je*, ali i *tīli su*. Tako se i imenica *djèca*, osim u ekavskom obliku, pojavljuje i u jekavskom obliku: *s djècom, djèca*, a oblik za množinu umanjene imenice *zdjèla* zabilježen je u sljedećim oblicima: *zdjèlice* i *zdèlice*.

Iz navedenih se primjera može vidjeti kako se ekavski odraz jata pojavljuje i u kratkim i u dugim slogovima te naglašenim i nenaglašenim slogovima u svim vrstama riječi. Jekavski se odraz jata javlja pod utjecajem standardnoga jezika jer je imenica *djèca* zabilježena i u ekavskom i jekavskom obliku, s tim da je ekavski oblik češći. Među ikavizmima prevladavaju stalni ikavizmi.

²⁴ Kazivači u Bapskoj bili su: Jela Butinović (1928.), Martin Rukavina (1934.), Bernardica Rukavina (1936.).

Stežanje samoglasnika

Samoglasnička skupina *ao* se na kraju riječi steže u *o* u čestici *kăo: kô* (*Bilo je ôvî, kô štô sâdê to pëvaju.*). Do stežanja *ao > o* nakon vokalizacije završnoga *l* (*l > o*) dolazi u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini: *rëko, imô, išo, mōgo, pògledo, òstô, dřžo, dđšo*. Isto se sažimanje (*l > o; ao > o*) javlja u imenica *posao* i *kotao: pòso* (*Tô je vèliki pòso.*), *kôto* (*Prvo ùjutru se nâlîje vòda u kòto.*).²⁵

Do stežanja skupa *aa > a* dolazi u genitivu jednine imenica *strâh* i *grâh* nakon ispadanja suglasnika *h*: *strâ, grâ*.

Zabilježeno je i stežanje *eo > o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu: *pôčo* (*Pôčo îc ù crkvu i vòle pëvat u zbòru.*). Nepromijenjen ostaje kada je *e* nositelj naglaska: *smëo, tèo*. Stežanje *ao > o* nije zabilježeno kod glagolskih pridjeva radnih kada je *a* nositelj naglaska: *znâo, dâo*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Bapske zabilježeno je ispadanje samoglasnika *a, e, i* i *o* u zanaglasnom položaju. Samoglasnik *i* reducira se češće od ostalih samoglasnika i to u sredini i na kraju riječi, dok se samoglasnici *a, e, o* reduciraju samo na kraju riječi. Redukcija samoglasnika *i* u sredini riječi zabilježena je u sljedećim primjerima: *Mârca* (od *Marica*), *čètri, pàzt* (od *pàziti*), *vòla* (*vòlila*), *râdlo, kòlko, tòlko*. Na kraju se riječi glas *i* najčešće reducira u dativu jednine imenica *a*-vrste (*kùc < kùci*), u dativu jednine osobnih zamjenica *jâ, tî* (*mèn < mèni, tèb < tèbi*), u infinitivu (*lîzat, glèdat, šît, rádit, čúvat, pàzit, îc, prâvit, kòpat, kázat*) te u veznika *âl < àli* i *îl < îli*. Samoglasnik *a* reducira se u polusloženicama, primjerice, *dîd-Përa* i zamjenici *nîšt*. Ispadanje samoglasnika *e* i *o* zabilježeno je u manjem broju primjera. Samoglasnik *e* reducira se na kraju riječi u 3. osobi jednine prezenta glagola (*nîj* (*nîtko nîj dóbijo*), *nè mōž, dâj* (*da je*), *kôj* (*kôj îmo*)), a samoglasnik *o* u primjerima *tâm, tâk, nêšt* i vezniku *âk* (*âko*). Svi se primjeri u slobodnom govoru mogu ostvariti i sa samoglasnicima, što znači da se ova pojava ne provodi dosljedno.

²⁵ Više o prijelazu *l* u *o* u poglavlju 3.1.2. *Suglasnici*.

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj, tâ, tô* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: iz *òtoga, s òtim*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena samoglasnika u govoru Bapske dosljedno je provedena kod svih govornika u sljedećim primjerima:

a/e: *sàdē*

u/o: *kròmpīr*

Osim oblika *sàdē*, javlja se i oblik *sàdēr*.

Navedeni primjeri različita su postanja, na primjer, imenica *kròmpīr* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*²⁶. Oblik *kròmpīr* zabilježen je i u govoru Andrijaševaca u primjeru *nà suvo rēzanci s kròmpīrim* (Bilić i Kolenić 2004: 46).

3.1.2. Suglasnici

Suglasnici č, ć, đ, dž

U govoru se Bapske ne razlikuju glasovi *č, ć, đ, dž*; izgovaraju se kao [ć] odnosno [đ]: *ćásne sèstre, bàkànda*.

Suglasnik f

Suglasnik *f* ostvaruje se u posuđenicama: *fàmīlija, fūruna, frīška, fājront, krófna, dūmstflàša* te zamjenjuje skupinu *hv* (*hv < f*) na početku riječi u primjeru *fáljen* (*Fáljen Āsus!*).

Suglasnik h

U govoru se Bapske suglasnik *h* uglavnom gubi. Zabilježeno je nezamijenjeno *h* u svega tri primjera i to kod imenice *hàljina*, pridjeva *plèhana* i *plèhan* (...*ì mali smo bòkāl ováko, plèhani*.) i glagola *hódat*. Kod imenice *krùh* zabilježeni su sljedeći oblici: *krùh* (*A kàd nàmāžeš krùh, àko ìspustīš, ùvek òkrene se na pèkmez*.), *krùva* (*Nīj mi báka dála svàk pūt krùva mäsлом nàmazan*.) i *krù* (*Krù spàva*.). U obliku *krùva* suglasnik *h* zamijenjen je suglasnikom *v*. U ostalim je primjerima suglasnik *h* reduciran.

²⁶ Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

Na početku riječi *h* se gubi u sljedećim primjerima: *ladòvina* (*hladòvina*), *rèn* (*hrèn*), *ládna* (*hládna*), *òcemo* (*hòcemo*), *ránilo* (*hranilo*), *ránit* (*hraniti*), *òce* (*hòce*), *tèla* (*htjela*), *tìli* (*htjeli*). Redukcija suglasnika *h* u sredini riječi zabilježena je u primjerima *graòrica*, *nàeklāle* (< *naheklale*; *Tò smo sáme nàeklāle*). Na kraju riječi *h* se gubi u nominativu jednine imenice *grāh* > *grā*, u kosim padežima sklonidbe zamjenica i pridjeva, *tī* (*Bílo je jāko kòd nās izvorā, tī bunárīcā*), *òvī* (*ovih*), *njī* (*njih*), *svākākī*, *svakojākī*, *čāsnī* (*kòd čāsnī sestārā*), *mùškī* (*njī dèset mùškī*), u aoristu glagola *bīti* (*bi* < *bīh*) i prilogu *òma* (*odmah*).

U sredini riječi suglasnik *h* zamjenjuje se s *v* i *j*, primjerice, *kūjna* (*kuhinja*), *snàja* (*snaha*), *njīja* (*njih*), *njījov* (*njihov*), *njījova* (*njihova*), *kūvano mēso* (*kuhano meso*), *kūvali* (*kuhali*), *kūvat* (*kuhat*), *skūvala* (*skuhala*).

Suglasnik j

Suglasnik *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev kod brojeva: *jedànājst*, *sedàmnājst*, *dvājst*.

Suglasnik l

Suglasnik *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o* nakon čega dolazi do stezanja *oo* > *o*, npr. u imenica *vò* (*vól*), *sò* (*sól*). Promjena *l* > *o* nije zabilježena u pridjevu *kīsel*, kao ni u imenice *stól*.

Suglasnik *l* umekšano se javlja kod imenice *lubènica* pa ta imenica u ovom govoru glasi *ljubènica*.

Suglasnik m

Riječ *prābaba* pojavljuje se s umetnutim suglasnikom *m*: *prāmbaba*.

Suglasnik r

Suglasnik *r* otpada na kraju riječi kod vremenskih priloga: *jùče*, *ùveče*, dok se kod veznika *jer* zamjenjuje suglasnikom *l*: *jèl*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm* > *m*) kod priloga *òdmāh* > *òma*. I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočelnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f*: *fāljen Īsus*, osim u primjeru *vātaš* (*hvātaš*) gdje prelazi u *v*.

Kod imenica *kčí* i *kčérka* suglasnička skupina *ké* gubi *k* (*kč > č*) pa zabilježeni oblici glase *čér*, *čérku*.

Prijelaz *kv > k* redovito se javlja kod zamjenica: *tàkā*, *kojekàkē*, *svàkaki*, dok se zadržava kod imenice *črkva* (*nèdeljom se išlo u črkvu*).

Skupina *tk* na početku riječi pojednostavnjuje se u *k* (*tk > k*) jedino kod primjera *kò* i *kògod* s iznimkom kod glagola *tkàti* (*jâ sam pùno tkàla*). U sredini se riječi pojednostavnjuje kod zamjenica *svàko*, *nèko*, *nìko*, a zadržava se kod sljedećih zabilježenih primjera: imenice *tètka*, imenice *dòplatak* u genitivu jednine (*dòplatka*), pridjeva *rátko* i priloga *òtkud* kada se izražava nevjerica (*òtkud si se narádila*).

Praslavenske skupine **stj*, **skj* u govoru Bapske odrazile su se kao *št*: *dvòrštē*. Iznimka je imenica *bâšća* kod koje se javlja skupina *šč* i *kùkunješće* (narodno kolo).

Glagol *iskati* zabilježen je u obliku *iščes*²⁷. Za skupine **zđj* i **zgj* potvrđen je samo jedan primjer u kojemu se one odražavaju kao *žđ*: *gròžđe*. Za suglasničku skupinu *žđ* u korpusu nije zabilježen ni jedan primjer.

U govoru Bapske zabilježeni su i oblici koji su u govoru skraćeni, a u kojima dolazi do redukcije suglasničkih skupina ili suglasnika: *òšli*, *òšlo*, *trìst dvē*.

Zamjena suglasnika

Kod svih je sugovornika provedena promjena *s > c* u primjeru *câti* (*sati*).

Glasovne promjene

Sibilarizacija nije dosljedno provedena u imenica *e*-vrste: *u rúki* (*Mònika u rúki*, a *òn na léda*.) i *u rúci*.

Do razjednačavanja ili disimilacije dolazi kod imenice *gúvno* (*mn > vn*).

Prijeglas se ne provodi kod priloga *lòše* (*bilo lòšo*).

Prijeglas se provodi u imenica *a*-vrste muškoga roda kojima osnova završava na palatal u instrumentalu jednine, npr. *ùčiteljem*²⁸ te u nominativu množine, npr. *vìcevi*, *màjevi*.

²⁷ Više o glagolu *iskati* u poglavlju 3.2.5. *Glagoli*.

²⁸ Više o imenicama *a*-vrste koje završavaju na palatal u poglavlju 3.2. *Morfologija*.

3.1.3. Naglasak

Naglasni sustav govora Bapske sastoji se od četiri naglasaka: dugosilaznog (*â*), kratkosilaznog (*à*), dugouzlaznog (*á*) i kratkouzlaznog (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *grôžde, nîj* (od *nîje*), *kûjna, na dêsnû, lõšo, plëhan, rën*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *vézla, vózovi, podélîle, dvòrište, graòrica, tàka*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *vìnoqrādā, pjësamā*.

Prenošenje naglasaka na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *nà tāvan u àmbār*.

3.2. MORFOLOGIJA

3.2.1. Imenice

Broj

U govoru se Bapske po broju razlikuju jednina, množina i dvojina. Za dvojinu zabilježeni su primjeri uz brojeve *dvâ, trî, četiri*: *dvâ sèla, dvâ bràta, trî kècelje, četiri gòdine, dvâ ákova*.

3.2.1.1. Imenice *a*-vrste

1.) Muški rod

Genitiv i akuzativ jednine

U imenica muškoga roda uglavnom dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa jednine, bez obzira na to označava li imenica živo ili neživo: *mètāli su dùmsta, skùvala pèkmeza, imam vìnogrāda, nòsio kùlena*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode kako u slavonskom dijalektu često dolazi do izjednačavanja akuzativa za živo i neživo. To je značajka govora u slavonskoj Podravini, slavonskoj Posavini i baranjskim govorima slavonskoga dijalekta (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Istu su pojavu zabilježile Nina Mance (2014) i Silvija Ćurak (2012) u svojim doktorskim radovima u kojima su opisani govori podravskog poddijalekta slavonskoga dijalekta. Mijo Lončarić (1996), kada govori o kajkavskom narječju, spominje kako kod imenica muškoga roda na suglasnik koje označavaju neživo dolazi do izjednačavanja akuzativa i genitiva jednine.

Kada uz imenicu u akuzativu stoji prijedlog, tada ne dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa: *u vìnogrād (Jâ donèsēm bāki rúčak u vìnogrād...), u àmbār (...ājde kùci u àmbār...), nà tāvan (Ājde nà tāvan.)*. Isto je zabilježila i Nina Mance (2014) u govoru Črnkovaca.

Instrumental jednine

U instrumentalu jednine nastavci su *-om* za imenice kojima osnova završava na nepalatal i *-em* za imenice kojima osnova završava na palatalni suglasnik: *sikirom (sikirom ù glāvu), šòrom (pèvali smo šòrom), s ùčiteljem*.

Nominativ množine

Nastavak u nominativu množine je *-i*. Jednosložne imenice u množinskim padežima proširuju osnovu infiksima *-ov-* i *-ev-*: *vózovi*, *vòlovi*, *vìcevi*, *màjevi*²⁹. Iz navedenih se primjera vidi kako se u govoru Bapske provodi prijelaz tako da infiks *-ov-* dolazi u imenica koje završavaju na nepalatal, a infiks *-ev-* u imenica na palatal.

Jedan broj jednosložnih imenica ne proširuje osnovu u množinskim padežima, primjerice, *kònji*, *dàni*.

U nominativu množine dolazi do sibilizacije osnova na *k*, *g*, *h*: *òrasi*, *mòmci*.

Genitiv množine

U genitivu množine najčešći je nastavak *-ā*: *vìnoġrādā*. Nastavak *-ī* zabilježen je jedino u imenici *k̀rst* u značenju *snop žita*: *štò vīše k̀rstī*, *to dlka*.

Dativ množine

Dativ množine ima nastavak *-ima*: *nosi đīdacima*.

Akuzativ množine

Akuzativ množine imenice *vòz* (u značenju zaprežna kola kao mjera za količinu tereta) zabilježen je u obliku *vózovi* (*vòzimo vózovi*), s nastavkom *-i*. Isti se nastavak za akuzativ množine spominje i u gramatici Bartola Kašića (Kolenić 2003a). Kada govori o sklonidbi u Kašićevoj gramatici i imenicama s nastavkom *-a* u genitivu jednine, Lj. Kolenić kaže sljedeće: *u Amn. zapisuje (Kašić) dva nastavka u imenica koje u Njd. završavaju na -Ø: -i i -e*. (Kolenić 2003a: 107) S obzirom na to, kao primjer sklonidbe, dana je imenica *golub* koja u akuzativu množine ima dva oblika: *golubi* i *golube* (Kolenić 2003a).

Ostali primjeri akuzativa množine u govoru Bapske imaju nastavak *-e*: *kònje* (*Īmali smo kònje*.), *švārglōve* (...*òdvājā se za švārglōve*).

²⁹ *Vađenje majeva* narodni je i tradicionalni običaj u Bapskoj. U noći između 30. travnja i 1. svibnja pred kućama pojedinih obitelji postavi se jasen okićen vrpcom i bocama pića koji se naziva *maj*. Tako postavljeno drvo ostaje sve do zadnje nedjelje u svibnju kada se vadi iz zemlje uz posebnu svečanost. (<http://kudsokicabapska.blogspot.hr/2013/05/stari-obicaj-drvce-zelenu-u-selu-bapskoj.html>)

Lokativ množine

Toponimi koji imaju samo oblik za množinu u ovom padežu imaju nastavak *-ima* (*pod Vínkovcīma*), ali i stari nastavak *-ih* (*u Vínkovci*).³⁰ Ostale imenice *a*-vrste u lokativu množine imaju nastavak *-ima*: *po kōnjima, na òdžacima*.

Instrumental množine

Instrumental množine ima nastavak *-ima*: *s òrasima*.

2.) Srednji rod

Imenice srednjega roda *a*-vrste u nominativu jednine imaju nastavke *-o* (*sèlo, kòlo*) i *-e* (*gròblje*). Imenica *déte* u nominativu jednine ima nulti morfem, a osnovu u jedninskoj sklonidbi proširuje infiksom *-t-* (D jd. *dètetu*). Množina imenice *déte* izražava se zbirnom imenicom *dèca/djèca* i sklanja se po jedninskoj sklonidbi imenica *e*-vrste (N mn. *dèca/djèca*, G mn. *dèce/djèce...*). U praslavenskom su jeziku imenice koje su označavale mlado čovjeka ili životinje (npr. *telę – telęte*) pripadale *t*-osnovama. Nazalni samoglasnik *ę* prešao je u *e* pa danas imamo oblik *déte* u nominativu jednine.

Imenice *vráta* i *kòla* imaju samo gramatičku množinu i pripadaju imenicama koje nazivamo *pluralia tantum*.

3.2.1.2. Imenice *e*-vrste

1.) Ženski rod

U imenice *e*-vrste ubraja se zbirna imenica *dèca/djèca* čiji se oblik za jedninu sklanja prema *a*-vrsti (*déte*, G jd. *dèteta*).

Nominativ jednine

U nominativu jednine nastavak je *-a*: *rúka, kùća*.

Dativ i lokativ jednine

Nastavak je u ovim padežima *-i* (*nà njīvi céli dān, òdemo se kùći dèvojke prèsvūć*). Sibilizacija nije dosljedno provedena pa imamo primjere *u rúki* (*Mònika u rúki, a òn na léđa*) i *u rúci*.

³⁰ Kako u govoru Bapske dolazi do redukcije suglasnika *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavak *-i* (*u Vínkovci*).

Nominativ množine

Nastavak u nominativu množine imenica *e*-vrste ženskoga roda je *-e*: *skalíne, zdělice (I mále zdělice.)*. Imenica *svínja* u nominativu množine ima nastavak *-i* (*svínji*): *kād se kòlju svínji*.

Genitiv množine

Genitiv se množine tvori nastavkom *-ā*: *pjěsamā, krpā, sestārā*.

Dativ i instrumental množine

Dativ i instrumental množine imaju nastavak *-ama*: *to se ránilo někad krāvama, s dèvojkama*.

Lokativ množine

U lokativu množine dolaze dvije vrste nastavaka: *-ama* (...*òdemo se kùci dèvojke prěsvúć äko smo u svílāmā, bilo je i u kolíbāmā*...) i stari nastavak *-a*, od praslavenskog *-ahъ* (*Mî smo svî bili u sùkanja, nije bilo u hàljina ònda*).

Kada govore o jezičnim značajkama slavenskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahъ): ò poklada, na njīvā. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama. (2014: 57)*

2.) Muški rod

Prema *e*-vrsti sklanjaju se imenice muškoga roda na *-a* (*děda-e; bāča-e*) i muška imena i nadimci na *-a, -o*: *Māta-e, Páva-e, Íva-e (māli bāš Íva bïo), dēda-Gābro (G jd. dēda-Gābre), stríc-Páva (G jd. stríc-Páve), dēda-Dóna (G jd. dēda-Dóne), dīda-Përa (G jd. dīda-Përe)*.

3.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine

Imenica *kčí* u nominativu jednine glasi *kčêr*: *njêna je kčêr učitěljica*.

Instrumental jednine

Imenica *māst* u govoru Bapske ima nastavak *-(j)u, māšću: mážemo māšću*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: māšćom, soljôm, pamećôm, čerjom, itd. (2014: 55)*

3.2.2. Pridjevi

Komparativi pridjeva koji su zabilježeni u korpusu u govoru Bapske tvore se sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-(j)ī* (*mlàđī*). Komparativ od supletivnih osnova ima pridjev *velika – vèća*. Budući da u slavonskom dijalektu (Kolenić 1997a) u komparativu pridjevi mogu dobiti sufikse *-ji*, *-iji*, *-eji*, primjere za superlativ *nâjdužja* i *nâjdužje* možemo smatrati značajkom slavonskoga dijalekta u govoru Bapske.

Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nâj-*: *nâjstàrije*, *nâjbolje*, *nâjslađe*, a zabilježeni su i superlativi *nâjdužja* i *nâjdužje*.

U govoru se Bapske ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva. Svi se pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi: *od kùpusovog rásola, da kùpimo nòvī tràktor*. Tako je i u većini govora slavonskoga dijalekta.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: *kòd časnī sestárā*.

3.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

Genitiv i akuzativ množine zamjenica *òni, òna, òne* glasi *njī* i *njīja*: *òna je vòlila njī, njī je bilo trī brata, kòd njī je bilo žéna, kàd sam jâ dòlazio kòd njīja*.

Nenaglašeni oblik akuzativa zamjenice *òna* glasi *je*: *jâ je nísam ùpāmtila*.

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njīhov* glasi *njījov*: *òva finótija njījova*. Kod ovog je oblika zamjenice suglasnik *h* (*njīhov*) zamijenjen suglasnikom *j* u intervokalnom položaju (*njījov*).

Zamjenica *njézin* uvijek se javlja u kraćem obliku, *njên*: *njēna je kćér učiteljica*.

Pokazne zamjenice

U govoru je Bapske zabilježena uporaba sljedećih pokaznih zamjenica: *tâ, tâj, òvaj, òva, òvo, ònāj*: *tâ je sàd óvde u sèlu, po tīma plésōvima, nāvikli na òvaj drūgi gōvor, ònāj repòrter, dòđe tâj dèčko, òva dvâ, jâ sam pūno tkàla òvī krpārā*. Pokazne se zamjenice koriste bez obzira na to je li što označeno bliže govorniku, sugovorniku ili je udaljeno od govornika i sugovornika.

Kod zamjenica *tākī, tākā, tākō* dolazi do promjene suglasničke skupine *kv > k*: *tākā mālā obúče nòšnju*. Pokazne zamjenice *tâj, tâ, tô* imaju oblik *òtaj, òta, òto*. Isti se oblik javlja kada uz zamjenice *tâj, tâ, tô* stoji prijedlog: *iz òtoga smo jèli*. Genitiv množine zamjenice *tâj* javlja se u obliku *tī*, bez završnoga *h*: *tī bunarića*.

Upitno-odnosne zamjenice

U korpusu su potvrđeni oblici *kò*, *štà*: *kò štà mètne*, *štà ste tìli*. Osim tih oblika zabilježena je još zamjenica *kòjī*, *-ā*, *-ē* te zamjenica *koliko*, *-a -o* u obliku *kòlki*, *-a*, *-o*: *tâ kòja je rèduša*, *pomágala kòlko sam mògla*.

Neodređene zamjenice

U govoru se Bapske upotrebljavaju oblici *svàko*, *nèko*, *nìko*: *svàko je imō svòju kùću*, *nèko je nòsio i kùlena*, *nīj nìko rèko stèpenice*.

Oblici *svàkakav*, *kojekàkav* glase *kojekàki*, *svàkaki*: *bùde šárā svàkàki*, *onàk kojekàke*, *bilo je rùčnog ráda svàkàkog*. Zabilježen je i primjer *svakojàki* za genitiv množine: *bilo je pjèsamā svakojàki*.

U genitivu se množine gubi krajnji suglasnik *h* (*bilo je pjèsamā svakojàki*).

U instrumentalu je zabilježeno umetanje prijedloga između prefiksa i zamjenice: *ni s čim*, *ni s kim*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svôj*, *svôja*, *svôje* u govoru se Bapske upotrebljava kada označuje pripadnost subjektu (Ham 2012):

imali su svôj dān

òni òblaču svôje nòšnje

òstavila sam svòju nòšnju.

Ponekad se umjesto povratno-posvojne zamjenice koristi posvojna zamjenica: *dóđe Ljérka sa njénom málom* umjesto *dóđe Ljérka sa svòjom málom* te *jâ imam mòju Góspu Bāpsku* umjesto *jâ imam svòju Góspu Bāpsku*.

Povratna zamjenica

Povratna zamjenica *sèbe*, *se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *sèbe*, *se* (*istreseš vodu nà sèbe*), dativ i lokativ imaju oblik *sèbi* (*kad sèbi nešto popravim*). Enklitički oblik *si* u dativu i oblik za instrumental nisu potvrđeni jer ih sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

3.2.4. Brojevi

Glavni i redni brojevi od 11 do 19 završavaju na *-najst*: *jedànājst*, *pètnājst*, *sedàmnājst*. Kod glavnih i rednih brojeva često dolazi do gubljenja samoglasnika *e* i skupine *de* u sredini

riječi, *četrdèst dvâ, trîst dvê, četrdèst, pedèst*, s tim da se u govoru javljaju i oblici *pedèsèt, četrdèsèt*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *nèki*: *bîla jèdna, jèdna bàba Vîta*.

Od brojevnih imenica zabilježeni su sljedeći primjeri: *dvöje dèce, četvero djèce*, s tim da se ponekad glavni brojevi upotrebljavaju umjesto brojevnih imenica: *öva dvâ su mâla bîla dečkíca*.

3.2.5. Glagoli

Infinitiv

U govoru se Bapske u infinitivu gubi završno *i*: *rádit, sjèst, kùvat, bìt, pàzt, hódat, uválit, prèsvūć*.

Osim krnjeg infinitiva, javlja se i infinitiv s krajnjim *i*:

Mî smo Srémci i nè može bìti drùkčijē.

Màtorog se kònja ne ùči kòla vòziti.

Dànas joj je išla kúpiti cipele.

Pèvati se mòra, kò nè vòli, slùšati nè mōrā.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Tovarnika i Iloka također se javlja i infinitiv s krajnjim *i*.

Glagoli II. vrste u govoru Bapske imaju infiks *-ni-*, *brìniti*, što je karakteristika slavonskoga dijalekta, a glagoli III. vrste *-jeti, -ljeti, -njeti* zamjenjuju s *-iti*: *vòliti, vîditi*.

Glagol *zasúšiti* ima značenje *presúšiti*: *i svè je to sād zasúšilo*.

Prezent

Glagoli II. vrste u prezentu imaju nastavke *-em, -eš...* (*brìnem, brìneš*). Glagoli III. vrste imaju nastavke *-im, -iš...* (*vòlim, vòliš; pâmtim, pâmtiš*). U 3. osobi množine glagoli IV. vrste imaju nastavak *-u*: *zàpalu, òblāču, ùču, prāvu se, prūžu, čistū, pòplašu se, ràstoču se (kòla se ràstoču)*. Nastavak *-u* zabilježile su i A. Bilić i Lj. Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca* te Stjepan Ivšić (1913: 186).

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavke *-iju, -iju (kradeju)* te nastavak *-aje* u drugoj skupini.

U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom* (Kolenić 1997a: 112). Valja napomenuti kako se nastavak *-u* u 3. osobi jednine pojavljuje i u govorima Iloka i Tovarnika.

Niječni prezentski oblik glagola *htjèti* u 3. osobi množine glasi *néćedu* (...*néćedu da priznaju naše.*) Nastavak *-du* u 3. osobi množine javlja se i kod glagola V. vrste 3. razreda *kázati* i *nàmetati*: *kâžedu* (*Säd svi kâžedu rùčnĭk.*), *nàmećedu* (*Ònda nàmēćedu graòrice, zòbi zèlene da tâ vòda bùde cèli dān lādna.*).

Glagol *némati* u 3. osobi množine javlja se s proširenom prezentskom osnovom i glasi *nèmadu* (*Säd nèmadu ni glās, nèmadu ni slùha òva dèca.*), isto kao i glagol *znàti*: *znādu* (*Tò nè znādu nĭšt.*), dok je u ostalim osobama jednine i množine konjugacija bez proširene prezentske osnove: *znāte, nè znām, znā*.

O nastavku *-du* u 3. osobi množine govori i Stjepan Sekereš (1983) te navodi kako se taj nastavak javlja samo u srijemskom govoru, tj. vojvođanskom poddijalektu. Budući da su isti nastavak u 3. osobi množine zabilježili B. Finka i A. Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca, može se reći kako bi govor Bapske mogao pripadati slavonskom dijalektu.

Kod glagola *mètnuti*, koji pripada glagolima II. vrste i završava na *-nuti*, u prezentu su zabilježeni oblici *mètne, mètnu*, ali i oblik *mètu* za 3. osobu množine gdje je došlo do ispadanja morfema *-n*.

U govoru Bapske zabilježena je i uporaba svršenog prezenta pomoćnoga glagola *bĭti* (Babić i dr. 1991: 688):

...ònda tô bùde lépo.

...bùde šárā svākakĭ.

Ònda òna bùde s djècom...

...da tâ vòda bùde cèli dān lādna.

Niječni prezentski oblik glagola *bĭti* u 3. osobi jednine ima oblike *nĭje, nĭj*: *nĭje bílo u haljĭna ònda, nĭj nĭko rĕko stĕpenice.*

U govoru Bapske zabilježen je i oblik *zabacĭvaju*: *òni säd käd plĕšu svĕ nõge nèkāko zabacĭvaju.*

Glagol *umāškaru se* nastao je prema imenici *māškara*: *Māškare se obúku. Umāškaru se.* Više o obliku ovoga glagola bit će u poglavlju 3.4. *Tvorba riječi.*

Zabilježen je i oblik *nogomètaju se* (*Samo se nogometaju.*), za 3. osobu množine, nastao prema imenici *nògomēt*.

Glagol *vrèti* pripada 4. razredu I. vrste glagola i ima dvoje prezentske nastavke: *-īm, -īš... i -ēm, -ēš...*, ali na različite osnove: *vr-īm, vr-īš...*, *vr-ê i vr-û i vrj-ēm, vrj-ēš...* (Babić 1991: 685). U govoru Bapske u upotrebi su oblici *vrí, vrê, vrú (...ājde, èvo vòda vrí.)*.

U 3. osobi jednine glagola *boljeti*, koji pripada glagolima III. vrste, javlja se oblik *bòlê* (*Iz bòkàla da me bòlê gláva.*).

Glagol *vòliti* u 1. osobi jednine zabilježen je u oblicima *vòlem* i *vòlim* te u 3. osobi jednine u oblicima *vòle* i *vòli*:

...vòlem rádit rùčni rád.

Jâ nájviše vòlim sjèst za màšinu.

Jâ kâžem, jâ bãš vòlim štò smo mî tàmo bìli...

...i vòlê pèvat u zbòru.

...kò ne vòlî slušati nè mōra.

Oblici *vòlem* i *vòle* zabilježeni su kod jednog ispitanika. Ostali ispitanici upotrebljavali su oblike *vòlim* i *vòli*.

Glagol *iskati* pripada 2. razredu V. vrste, a u govoru Bapske zabilježen je oblik *išćeš* (*Dodeš i išćeš brèskòrke.*) za 2. osobu jednine. Skupinu *šć* i oblik *iščem* zabilježio je i S. Ivšić u posavskom govoru. (1913: 200) Taj isti oblik glagola spominje i S. Sekereš (1983: 132) u iločkom govoru.

Glagol *ùtrniti* koristi se i u značenju *ugasiti* (*ùtrnu lâmpu*).

Perfekt

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *bìti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog, ali i primjeri u kojima se javlja nenaglašeni prezent pomoćnoga glagola *bìti* uz glagolski pridjev radni:

A bìo nèki dèda Gàbra i sàd òn dòšo kòd njī.

Môj svèkar vòlio pèvat.

Môj mùž vòlio pòpare.

Sàd je to svè tàmo zaráslō, nêma ni stàze ni púta.

Štálu je svàko imō, òbavezno.

U perfektu povratnih glagola u 3. osobi jednine česti su oblici s nenaglašenim oblikom glagola *bìti* i povratnom zamjenicom: *àl je se iznenádio, òn je se drüg pút ožènio*. Osim tih oblika, zabilježeni su i oblici perfekta bez pomoćnoga glagola *bìti*: *Òna se údala za Mârka*.

Isto je zabilježila i Lj. Kolenić (1996) u govoru Ilače gdje iza perfekta glagola *bīti* u 3. osobi jednine dolazi zamjenica *se*, na primjer: (*ònda*) *je se glèdalo (di je veći imètak, tàmo) je se išlo*. (1996: 216) Također se navodi kako je i Stjepan Ivšić zabilježio ovakav oblik perfekta u posavskom govoru u Magića Mali.

Futur I.

Futur I. tvori se od infinitiva i prezenta nenaglašenog oblika pomoćnoga glagola *htjèti*:

Ònda vòzīdba, pa ràstavljamò kòla, sàd će bīt dùgačka kòla.

Kàd se završlo žīto, sàd će bīt vòzīdba.

Na Branšáčevo će ràsīpat cvêće u nòšnjī, tàka màla obúće nòšnjū.

Sa ću jâ vâma kázat.

Imperativ

Najčešći oblici imperativa dolaze s česticom *ajde/ajd, ajdete/ajte, ajdemo: ajde u vòzidbu, ònda ajde kùci u àmbār, ajdete nàpolje, kod njīja ajdemo, ajte za sīniju jèst*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: (*h*)*ajde je turcizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (ajde, ajd, aj), 1. osobu množine (ajdemo, ajmo), i 2. osobu množine (ajte) kao svaki imperativ glagola* (2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Iloka i Tovarnika, koji su opisani u ovom radu.

Glagol *snášati* u 2. osobi jednine ima oblik *snášaj: Ònda snášaj, štò vīše ḱrstī, to díka*. Navedeni glagol završava na *-ati* pa se imperativ tvori nastavcima *-aj, -ajmo, -ajte*. Isto je zabilježio Stjepan Sekreš u govoru Iloka: *upotreba oblika unašati, iznašati mjesto književnih oblika unositi, iznositi: unašam, unašali, iznašam, iznašali* (Sekereš 1983: 126).

Zabilježen je i oblik *stovárljaj* za 2. osobu jednine: *stovárljaj òpet* u značenju *istovariti*.

Imperativ glagola *mètiti* (od *metnuti*) glasi *mèti: mèti im kobàsice*. Glagol *mètnuti* u slavonskom dijalektu ima oblik *mètit: prema poginī, osvanit očekivali bismo i metnit, međutim, umjesto takvoga oblika vrlo se često čuje mètīt što je specifičnost slavonskoga dijalekta* (Kolenić 1997a: 111). Osim imperativa, od oblika *mètit*, tvore se i ostali glagolski oblici.

Kondicional I.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i nenaglašenog aorista glagola *bīt*, koji u svim osobama jednine i množine ima oblik *bi* (prema 2. i 3. osobi jednine): *môj bi muž bīo môm brātu zèt, jâ bi znào*.

Glagolski pridjev radni

Glagolski pridjevi radni glagola koji pripadaju III. vrsti glase *obòlīli, vīdila, vòlila, žīvili* prema infinitivima *obòliti, vīditi, vòliti* i *žīviti* što je već naznačeno u dijelu u kojemu se govori o infinitivu. Glagolski pridjev radni glagola *brīniti se* (pripada II. vrsti) je *brīnio se*.

Glagolski pridjevi radni glagola *htjèti* zabilježeni su u oblicima *tīli* i *tèo, tèla*. Glagolski pridjev radni glagola *smjèti* zabilježen je samo u ekavskom obliku *smèo*. Oba ova glagola pripadaju 5. razredu I. vrste.

Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se steže s prethodnim samoglasnikom (*imal > imao > imo*): *rèko, imō, išō, pòšō, òstō, dōšo*. Ako je *a* nositelj naglaska, ne dolazi do stezanja *ao > o*: *dào, znào*. Zabilježeno je i stezanje *eo* u *o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu: *pòčo* (*Pòčo íc ù cīkvu i vòle pèvat u zbòru.*). Nepromijenjen ostaje kad je *e* nositelj naglaska: *smèo, tèo*.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni tvori nastavcima *-t, -ta, -to*, što je značajka slavonskoga dijalekta: *nàpravīt, òbnovīta, pòkrīto*.

3.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

Prema značenju prilozima se dijele na:

a) mjesne priloge: *dī, nègdi, nīgdi, óde* i *óvde, òstrag, tàmo, òvamo*:

...*al nègdi nīje bilo i mòra íc nà njīvu.*

Némam ni dī.

...*sīn se zapòslio òma nègdi.*

Mèni je bilo tàmo lòšo, óde sam òzdravio.

Òstrag tàmo zàpalu.

Dī je vaš dàda?

Mòmci su išlī dī je posīlo kod dèvojākā...

b) vremenske priloge: *ùvek, òma, ùjutru, sād, sādē* i *sàdēr, nikad, pòsle*:

...*sīn se zapòslio òma nègdi.*

ùvek òkrene se na pèkmez

Sād se nīgdi vīše nè čuje pèsma.

Bilo je òvī, kò štò sādē to pèvaju.

Sàdēr?

c) načinske priloge: *tàko, nĕkāko, svakako, sàsma, drugàčije, lĕpo, lōšo:*

sàd tàko žívimo, tàko ùvek, to je tàko cĕlog Bòžića

svĕ nòge nĕkāko zabacívaju

Sàsma je bílo drugàčije vĕc sad.

d) količinske priloge: *màlo, vīše, pùno:*

idem màlo

Sàd se nĕgdi vīše nĕ čuje pĕsma.

Prilog *jàko* u govoru Bapske upotrebljava se u značenju *puno*: *Bílo je jáko kòd nās izvōrā, tī bunārīcā.* Prilogom *vàlda* izriče se vjerojatnost i pretpostavka: *òni su vālda pedĕset litara vòde pòpili.*

Prijedlozi

U govoru Bapske prijedlog *s/sa* dolazi s instrumentalom kada se označava društvo i sredstvo: *pòkrīto sà slāmom, vĕže sa štrāngom, sa ùnukom.* Prijedlog *od* rabi se s genitivom u primjerima u kojima označava posvojnost: *šŭrjak je brāt od žĕne, dvĕ kùće od pòkojnog brāta.* Prijedlozi *u, na* zabilježeni su uz genitiv jednine i množine: *sáma u māmĕ, òralo se na vòlōvā, u šljivīkā.* S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od značajki istočnopoljske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela.*

Česta je uporaba prijedloga *pri*: *dĕdāci pĕvaju pri lāmpi.* U govoru je zabilježena sljedeća neuobičajena sveza prijedloga i imenice: *u tàmburice svírali.*

Veznici

Veznik *vĕc* češće se koristi od veznika *nĕgo*:

I kòd nās se nĕje rĕko rùčnĭk, vĕc pĕškĭr.

...i drùkčije se plĕsalo vĕc sad.

Nĕje bíla strĭna kòd nās, vĕc smo zváli nĭna.

Sàsma je bílo drugàčije vĕc sad.

...nĭsam ovàko rùčno, vĕc sam ovàko na māsĭnu šlĭngala...

Zabilježen je samo jedan primjer s veznikom *nĕgo*: *...òna nĭkad nĕje rĕkla ni bàba ni dĭda, nĕgo ùvek māmā i tātā...*

Čestice

U govoru se Bapske upotrebljava čestica *sve* kada se želi istaknuti neka radnja: *măma mu dâ, a ôn sve zvěcka; òni sād kād plēšu, svè nōge nĕkāko zabacívaju*. Od ostalih čestica zabilježene su: *băš, čak, ěto*. Čestica *ăjde/ăjd* služi u tvorbi imperativa o čemu je već bilo riječi (v. 3.2.5. *Glagoli*).

3.3. SINTAKSA

Uz genitiv dolazi prijedlog *u*: *jâ sam bîla sâma u mâme*. Također je zabilježen genitiv u ulozi bližeg objekta: *Môj je mûž vòlio pòpare*. Posvojni genitiv javlja se s prijedlogom *od*: *môja sèstra od strîca, ùlazna vrâta òd ulîce, šûrjak je brät od žène, dvê kùce od pòkojnog bräta, jetrve su kâd su od dvâ bräta*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava i društvo i sredstvo: *nâmaže sa mâslom, sa njênom mâlom*.

U slobodnom je govoru zabilježena upotreba glagolskih oblika u množini uz zbirne imenice *bùrad* i *ùnučad* (*su se držala bùrad, tû su bîla bùrad u kâčari, tàmo su se ùnučad ròdila*).

Broj *jedan* upotrebljava se u značenju *neka/neki* u jednini i množini: *jèdna bàba Vîta, jèdni su rëkli da su Némci³¹ u Srêmu*.

Često se u govoru upotrebljava zamjenica *tô* u ulozi subjekta: *ònda tô bùde lêpo*. Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom u upotrebi su kada nije naznačen vršitelj radnje: *tô se plésalo, tô se tàko ìgralo, tô je nèdeljom se išlo u cřkvu*.

Za prepričavanje prošle radnje, osim perfekta, koristi se i prezent. Pripovjedačkim se prezentom opisuje radnja koja se odvijala i ponavljala u prošlosti: *Prvo ùjutru se nâlîje vòda u kòto i òdložiš vättru. Ònda se skùpljaju, pòpiju mälò räkije, äjde, evo vòda vrî. Ònda se kòlje*. Istu ulogu ima i uporaba svršenog prezenta pomoćnoga glagola *bîti*: *ònda tô bùde lêpo, bùde šârâ sväkaki, ònda òna bùde s djècom, da tâ vòda bùde cèli dân lädna*.

Kada se prilikom pripovijedanja koristi perfekt, on može biti s nenaglašenim prezentom pomoćnoga glagola *bîti* uz glagolski pridjev radni, ili sam glagolski pridjev radni bez pomoćnoga glagola *bîti*:

Säd je to svè tàmo zaráslò, nêma ni stàze ni pûta.

A bìo nêki dèda Gàbra i säd òn dòšo kòd njî.

Môj svèkar vòlio pèvat.

Imperativ se kod prepričavanja upotrebljava kako bi se prikazala dinamičnost radnje u prošlosti: *Nèdeljom popódne plèti úža, ùjutru na pòso, jâ i brät kosimo, njî dvê rukovèdaju, dîda, òn vèže. Ònda snâšaj, štò vîše křstî, to dîka.*

Glagoli *svírati* i *ìmati* otvaraju mjesto izravnom objektu, u akuzativu. U govoru Bapske glagol *svírati* dolazi s prijedlogom *u*: *u tàmburice svírali*, dok glagol *ìmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu (*ìmam vînogrāda, ìmamo bàšće*) i u

³¹ Misli se na naselje Nijemce.

akuzativu (*Imali smo mâli stòlic.*). Uz negirane glagole javlja se slavenski genitiv: *nêma ni stàze ni pûta*. Također su zabilježene i konstrukcije glagola *òrati* s prijedlogom *na*: *òralo se na vòlòvã, òralo se na kònjima*. U govoru je Bapske potvrđena i upotreba genitiva množine umjesto lokativa množine: *u šljivika*. S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od osobitosti istočnopošavske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*.

U korpusu je u govoru Bapske potvrđena česta uporaba jednostavnih i jednostavno proširenih rečenica: *Tako su ùvek i udávali. Òna je bila sad nêdavno na telèviziji. Jâ sam slùšala bãš Televiziju Vínkovci*.

Od nezavisnosloženih rečenica, u korpusu je potvrđena česta uporaba sastavnih rečenica, a od zavisnosloženih rečenica vremenske: *Isécčemo òve k`rpe pa ònda fino tô išāramo. Šlīngalo se pa se vèzlo. Nīj nīko rēko stēpenice prīje kãd smo bili málī*.

3.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-o*, *-a* i *-ica*: *Stípo*, *Màta*, *Páva*, *Íva* (*máli bãš Íva bïo*), *Tùnica*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a*, *-(i)ca*: *Cèca* (*Jèdna bàba Cèca se ùdala.*), *Víta*, *Màrca* (od *Marica*), *Mârca* (*Òni se bãš nísu slágali, bàka Mârca i dèda Pèra.*)³²

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dèda-Gàbro*, *stríc-Páva*, *stríc-Stípa*, *dèda-Dóna*, *dèda-Stípa*.

Kod polusloženica, prvi dio polusloženice ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja, npr. *Kòd mòg dīda-Màte, ìmali smo bòkāl, plèhani.*³³

Polusloženica u čijem je prvom dijelu završni samoglasnik reduciran, zabilježena je samo jedanput: *dīd-Pèra* (*Nèma, tū je dīd-Pèra nàš bïo glàvnī gāzda.*) Takve polusloženice navodi i Lj. Kolenić (1997a: 113) kao osobitost slavonskoga dijalekta: *To je sveza tipa bàc-Màta u kojoj prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio, osobno ime, sklanja se: snàš-Pōlà, bàb-Rèzè, strin-Mārù, čīc-Mātù.*

Etnici su zabilježeni samo u množini (*Bàpčāni*, *Nováčani*, *Íločāni*, *Tòvārničani*, *Lovásčani* (mještani Lovasa), te u jednini ženskoga roda (*Bàpčānka*). Množinski je sufiks *-(j)ani*, a sufiks za jedninu ženskoga roda je *-ka*. Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *bàpski govèdār*, *nòvački govèdār*, *nòvačke ùlice*.

Umanjenice se tvore sufiksom *-ić*: *kòlčīc*, *stòlić*.

Od imenice *màškara* prefiksarno-sufiksarnom tvorbom, tj. prefiksom *u-* i sufiksom *-ati*, nastao je glagol *umàškarati se* (*Màškare se obúku. Umàškaru se.*). Također je u govoru Bapske zabilježen i glagol *nogomètaju se* nastao od imenice *nogomet* i sufiksa *-ati*. Prema Babiću (2002), sufiks *-ati* je, uz sufikse *-iti* i *-ovati*, vrlo plodan za tvorbu glagola od imenica.

³² Kod sufiksa *-ica* dolazi do redukcije samoglasnika *i* u zanaglasnom položaju – primjeri su *Mârca* i *Mârca* od *Marica*.

³³ Sugovornici su za vrijeme razgovora jednako upotrebljavali ekavski i ikavski oblik imenice *djèd*: *dèda-Pèra*, *dīda-Pèra*, *dīda-Màta*.

3.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini analizirati leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Bapske, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

Leksemi koji zbog izvanjezičnih razloga, primjerice industrijalizacije ili promjene načina života više nisu u upotrebi, a bili su aktualni u mladosti kazivača su: *drđānke* – narodni običaj u vrijeme svinjokolje, *pārñjača mǎšina* – vršilica, *pívčica* – dječja igra, *pāučiti* – kočiti kola štapom ili kolcem, *pudáriti* – čuvati vinograd ili usjev, *kùćarke* – ulazna vrata od ulice.

Leksemi karakteristični za srijemsko i slavonsko podneblje najbolje su očuvani u nazivima jela: *kìselica* – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem, *táčci* – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima. Ovdje možemo uključiti i neke od naziva za rodbinu i svojtu: *bǎća* – brat od milja; odrasla muška osoba, *bája* – najstariji brat ili rođak, *dáda* ili *dāda* – tata, *déda* ili *dīda* – majčin ili očev otac, *dědāci* ili *dīdāci* – preci; djedovi; stariji ljudi, *jètrva* – žena muževljeva brata, *néna* ili *nèna* – starija sestra ili sestrična od milja, *nènica* – sestrična, *nīna* – strina, *snāja* – sinovljeva žena; bratova žena, *zèt* – kćerin muž; sestrin muž, *jètrva* – žena muževljeva brata.

Osim domaćih riječi, u uporabi su turcizmi (*bāšča* – vrt; *džigerica* – jetrica; *kòmšija* – susjed...), germanizmi (*dūmst* – kompot; *frīško* – svježe), hungarizmi (*kècelja* – pregača) i, u manjoj mjeri, romanizmi (*bòkāl*, *còkula*, *màškara*, *skalína*).

3.6. RJEČNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi govora Bapske koje su zabilježene u korpusu i razlikuju se od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a karakteristične su za proučavani mjesni govor.

ákov, m. (mađ.) – mjera za tekućinu; mjera za vino (56,589 litara)

ãmbâr, m. (tur.) – spremište za žito

ástal, m. (mađ.) – stol

ášov, m. (mađ.) – alatka za kopanje i usitnjavanje zemlje

ãvlija, ž. (tur.) – dvorište

bãca, m. – brat od milja; upotrebljava se i za druge odrasle muške osobe

bája, m. – najstariji brat ili rođak

bàkandža, ž. (mađ.) – teška okovana cipela

bãšča, ž. (tur.) – vrt

báza, ž. – bazga

bòkāl, m. (tal.) – posuda bez poklopca, široka otvora; vrč

Branšáčevo, s. – Tijelovo

brèskòrka, ž. – bundeva; v. moravka

bùre, s. (bug.) – bačva

cilinder, m. (njem.) – dio petrolejske svjetiljke

còkula, ž. (tal.) – masivna visoka cipela

čãrdãk, m. (tur.) – spremište na stupovima za kukuruz

čãtlòv, m. (mađ.) – poprečna greda na kolima

dáda/dãda, m. – tata

déda, m. – majčin ili očev otac; v. dida

dëdãci, m., mn. – preci; djedovi; stariji ljudi; v. didaci

dída, m. – majčin ili očev otac; v. deda

dídãci, m., mn. – preci; djedovi; stariji ljudi; v. dedaci

díka, ž. (lat.) – ponos

divan, m. (tur.) – razgovor, druženje

divániti, gl. nesvrš. (tur.) – razgovarati

dírdãnke, ž., pl. tantum – navečer, na dan svinjokolje, suseljani se zamaskiraju i idu u kuću u kojoj se obavila svinjokolja

dřmež, m. – narodni ples; kolo

dùmst, m. (njem.) – kompot
 dùmstflàša, ž. (njem.) – boca za dumst
 džigerica, ž. (tur.) – jetrica
 fàmīlija, ž. (njem.) – obitelj, rodbina
 fājront, m. (njem.) – završetak čega (npr. neke svečanosti, plesa i sl.)
 finòtija, ž. – lijepe stvari
 friško, prid. (njem.) – svježe
 fūruna, ž. (tur.) – peć; zemljana peć
 gàmara, ž. – hrpa
 grabāča kàšika, ž. – zaimača
 graòrica, ž. – rod zeljastih jednogodišnjih biljaka iz por. leptirnjača
 gúvno, s. – mjesto za vršidbu ili mlaćenje na otvorenom; treće dvorište
 gužvara, ž. – dizano tijesto s makom, orasima ili kakaom; savijača
 hèklati, gl. nesvrš. (njem.) – kukičati
 ìgrati, gl. nesvrš. – plesati
 jàlova nĵiva, ž. – neobrađena njiva; njiva koja nije dala urod
 jètrva, ž. – žena muževljeva brata
 káčara, ž. – prostorija u kojoj se drže namirnice (vino, rakija)
 kàšika, ž. (tur.) – žlica
 kaūrma, ž. – jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa (na paprikaš)
 kècelja, ž. (mađ.) – pregača
 kĵsela júha, ž. – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem; v. kiselica
 kĵseli papríkaš, m. – jušno jelo
 kĵselica, ž. – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem; v. kiselica juha
 kòleba, ž. – koliba
 kòmora, ž. (lat.) – ostava
 kòmšija, m. (tur.) – susjed
 kòmšinica, ž. (tur.) – susjeda
 kòrito, s. – uglavnom drvena posuda; posuda u kojoj su se šurile svinje
 kòršov, m. (mađ.) – zemljana posuda za vodu
 krófna, ž. (njem.) – kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica
 kròmþīr na papríkaš, m. – jušno jelo od krumpira začinjeno paprikom
 křpara, ž. – prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina; v. traljara

křst, m. – snop žita (snopovi se snašaju u skupine od devet snopova (devetak), a dva devetka čine krst)
 kùćarke, ž., mn. – ulazna vrata od ulice
 kûjna, ž. – kuhinja
 kùkunješće, s. – narodni ples; kolo
 lâmpa, ž. (njem.) – svjetiljka
 lánac, m. – mjera za površinu zemlje (lanac polja, lanac livade)
 (1 lanac = 7.193,2 m²)
 lāvōr, m. (fra.) – posuda za pranje
 lèpinja, ž. (mađ.) – mekana pogača
 lójtře, ž., mn. (njem.) – ljestve
 lóla, m. (tur.) – momak; besposličar, skitnica; muškarac sklon veselju i piću
 mârva, ž. (mađ.) – stoka
 mäslo, s. – mast životinjskoga podrijetla
 mäšina, ž. (njem.) – šivaći stroj i stroj općenito
 mäškara, ž. (tal.) – maskirana osoba u stiliziranoj odjeći s maskom ili bez nje u karnevalskim običajima
 mätor, prid. – star
 mèrdevine, ž., pl. tantum (tur.) – ljestve
 mèrica, ž. – posuda za mjerenje žitarica
 miljē, s. – mali stolnjak vezen ili kukičan
 mòrāvka, ž. – bundeva; v. breskorka
 néna / nëna, ž. – starija sestra ili sestrična od milja
 nënica, ž. – sestrična; umanjenica od nena
 nîna, ž. – strina
 njïva, ž. – oranica
 odlòžiti vatru – upaliti vatru
 òdžak, m. (tur.) – dimnjak
 ópšlīng, m. (njem.) – izrada šlinge
 opšlingávāti, gl. nesvrš. (njem.) – raditi opšling
 pàpula, ž. – jelo od kuhanog pasiranog bijeloga graha, nekada se pripremalo u doba posta jer je posno a zasitno
 pàprika u čäbru, ž. – kisela paprika
 paríca, ž. – vršnjakinja

pàrnjača mășina, ž. – nekadašnja vršilica
 pâučiti, gl. nesvrš. – kočiti kola štapom ili kolcem
 pèkmez, m. (tur.) – marmelada
 pèškîr, m. (tur.) – ručnik; ukras u posebnim prilikama kao što su svatovi koji nose djever, djeveruša, čauš, kum, mladoženja
 pívčica, ž. – dječja igra
 plèhan, prid. (njem.) – limen
 plèvara, ž. – kuća u kojoj se držala slama
 póciti, gl. nesvrš. – staviti potplat na kukičanu natikaču ili zepu
 pokróvac, m. – pokrivač, pokrov
 pòpara, ž. – jelo od kruha, crvenog luka, mljevene paprike i vode
 posílo, s. – posjet u kući; nekada se uz pjesmu i priču zajednički obavljaju sezonski poslovi
 pudáriti, gl. nesvrš. – čuvati vinograd ili usjev
 râsplit, m. – tehnika ručnog rada
 ràsplitati, gl. nesvrš. – raditi rasplit
 ràspravljeti créva – na svinjokolji pripremati crijeva za pranje
 rastòčiti kòla – skinuti stranice s kola
 rèduša, ž. – žena koja pomaže u pripremi kolača i jela za svatovske uzvanike; domaćica
 rêm, m. – stalak za podizanje ošurene svinje
 rúda, ž. – prednji dio kola
 rukovèdati, gl. nesvrš. – skupljati srpom pokošenu pšenicu u snop
 savíjača, ž. – dizano tijesto s makom, orasima ili kakaom; gužvara
 sîkîra, ž. – sjekira
 sînija, ž. (tur.) – stol
 skàla krüva, ž. – šnita kruha
 skalína, ž. (tal.) – stuba
 snàja, ž. – sinovljeva žena; bratova žena
 snáša, ž. – udana žena
 sóda, ž. – piće od vode zasićene ugljikovim dioksidom
 sòkāk, m. (tur.) – ulica
 srčànica, ž. – motka koja spaja zadnji i prednji dio kola
 stâra, ž. – naziv za prabaku
 stàrac, m. – punac
 stätive, ž., mn. – dio tkalačkog stana

strîna, ž. – stričeva žena, svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)
 süpa, ž. (njem.) – juha
 süpa od päpule, ž. – juha od bijeloga graha (usp. papula)
 svatóvac, m. – napjev kojim su se najavljivali dijelovi svatovskog obreda; tekstovi se upućuju svim sudionicima svatova pojedinačno, od mladoženje i mladenke do roditelja, kumova i djevera; izvodi se bez instrumentalne pratnje
 šâmlica, ž. (njem.) – mala stolica
 šérpa, ž. (njem.) – zdjela, posuda
 šèrpenja, ž. (njem.) – zdjela
 šlînga, ž. (njem.) – čipka izrađena šlinganjem
 šlîngati, gl. nesvrš. (njem.) – ručni rad izrade čipke na bijelom pamučnom platnu na kojemu se nacrtu uzorak, platno se napne na obruč, a rupica se opšije, izreže i opšlinga
 šôgor, m. (mađ., njem.) – muž ženine sestre
 šôr, m. (mađ.) – ulica
 špárati, gl. nesvrš. (njem.) – štedjeti
 špàrtanje, gl. im. – međuredna obrada usjeva
 štrànga, ž. (njem.) – uže
 šüpa, ž. (njem.) – spremište za alat i sl.
 šüriti, gl. nesvrš. – polijevati vrućom vodom; skidati čekinje sa svinje
 šürjak, m. – ženin brat
 šüster, m. (njem.) – postolar
 študírati, gl. nesvrš. (njem.) – razmišljati
 Švâbica, ž. (njem.) – Njemica
 švârgl, m. (njem.) – sušeni svinjski želudac punjen mesom i začinima
 táčci, m., mn. – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; v. tačkale
 tačkale, ž., mn. – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; v. tačci
 tîkače, ž., mn. – papuče natikače
 träljarica, ž. – prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina; krpara
 trančírati, gl. nesvrš. – rasjeci svinjsko meso
 tödora, m. – narodni ples; kolo
 vâjât, m. (tur.) – zgrada u dvorištu seoske kuće koja je služila za prenoćište bračnih parova; ostava

vàrjača, ž. – kuhača

vèčèrnjica, ž. – nedjeljna molitva u 15,00 sati

vôz, m. – zaprežna kola kao mjera količine tereta

vòzīdba, ž. – žetva; prijenos pokošene pšenice vezane u snopove od njive do kuće

vřšalica, ž. – stroj za vršenje žita

vřsidba, ž. – vrijeme kad se vrši žito

zasúšiti, gl. svrš. – presušiti

zápečak, m. – mjesto između peći i zida

zèpe, ž., mn. – papuče

zèt, m. – kćerin muž; sestrin muž

žàrač, m. – željezna šipka za razgrtanje i poticanje vatre

4. GOVOR ILOKA

U ovome je poglavlju opisan govor starosjedilaca Iločana. Jezična se analiza temelji na vlastitim tonskim zapisima, a kao značajke donose se samo one koje se smatraju relevantnima za utvrđivanje pripadnosti govora Iloka slavonskomu dijalektu te se u radu ne daje cjelovit prikaz fonologije i morfologije. Govor se Iloka u nekim značajkama razlikuje od govora Bapske i Tovarnika, koji su također opisani u ovome radu. Razlog tome je izvanjezične prirode. Kazivači iz Iloka završili su srednju školu, bili su zaposleni u državnim ili javnim ustanovama, tako da je na njihov govor dosta utjecao standardni jezik.

Jezične značajke navedene u analizi govora Iloka usporedit će se s jezičnim značajkama koje je zabilježio Stjepan Sekereš u radu *Govor iločkih Hrvata* (1983). U nastavku teksta dat će se kratak povijesni pregled razvoja Iloka od prapovijesti do danas nakon kojega slijedi jezična analiza.

Grad i Općina Ilok nalaze se u Vukovarsko-srijemskoj županiji u zapadnom Srijemu, na desnoj obali Dunava na granici sa Srbijom, 35 km jugoistočno od Vukovara. Ilok je najistočniji grad Republike Hrvatske. Leži podno Fruške gore pa je pogodan za razvoj vinogradarstva. Prema popisu iz 2011. godine Ilok ima 5072 stanovnika.

Slika 3. Crkva i samostan sv. Ivana Kapistrana i iločka tvrđava

<http://www.turizamilok.hr/hr/multimedija/fotogalerija/> (pristupljeno 15. 8. 2014.)

Arheološki nalazi iz mlađega kamenog doba, bakrenog doba, brončanog doba i željeznog doba pokazuju ranu naseljenost na ovom području. Pretpostavlja se kako su i Rimljani na mjestu današnjeg Iloka izgradili pograničnu utvrdu Cuccium.

U srednjem se vijeku ovdje razvijalo naselje naziva Újlak (Wylak). S. Andrić (2001) navodi kako je u vukovskoj županiji postojalo više mjesta pod nazivom Újlak od kojega je i izveden slavenski oblik Ilok.

Druga sastavnica složenice *uj-lak* označava stan, boravište, stanište pa se čak u srednjovjekovnim izvorima naziv toga mjesta prevodi kao *nova mansio*. U etimološkom rječniku Petra Skoka ne spominje se podrijetlo toponima Ilok. Skok navodi toponime *Uilak* i *Ilok* u natuknici *vladika* kada kaže: *Riječ vladyka ne može se označiti kao balto--slav., jer stprus. tualdwico »Ritter« je, kako Bruckner tvrdi, posuđenica iz stpolj., sa zamjenom jery > wi kao u hrv.-srp. Vuissasclavo, Aluip > Olib, Uilak > Ilok.* (Skok, 1971: 605) Gluhak u *Hrvatskom etimološkom rječniku* (1993) također ne navodi toponim Ilok. Tek pod natuknicom *ilovača* stoji: *...od pridjeva ilov, koji je od psl. *jьlovъ(jь), a taj pak od psl. *jьlv/*jьlo/*jьla: csl. Ilъ, bug. mak. Il, hrv. Il („glina“), dij. Ilo, j̃ilo, ̃ila, ilja, sln. Íl (i „glina“), ilo, č. jíl (i „glina“), slč. Íl, p. il („glina“), r. il (i dij. „glina“), dij. Ilá, bjr. Il („škrob, štirka“) – „mulj, glib, kal“.* (*Ovamo i 1252: puteus scaturiens, fluvius Ilicza, bujica na ilovastu zemljištu, dakle prvotno potok, danas Ilica, najvažnija zagrebačka ulica; također hidronim Ilova, toponim Ilača.*) (1993: 275) M. Samardžija (2010) navodi kako se ni danas ne može sa sigurnošću utvrditi podrijetlo imena Ilok. Oblik Ilok potvrđen je 1528. godine. Do tada se naziv mjesta navodio u oblicima Vjlok, Wylok, Vilok, Wylac, a nakon te godine, osim oblika Ilok, javljaju se i Vilak, Vlak, Vylak, Villacium, Iloy, Ujlok. *Oblik se imena Ilok u vrelima postupno ustaljuje od kraja XVII. st., ali sve do polovice XVIII. st. postoji više fonološko-pravopisnih inačica: Ilok. Illok. Illock, Illokium, Ujlak, Ujlakinum* (Samardžija 2010: 62). Bogdan Mesinger u radu *Ilok kao urbani fenomen* (2006) govoreći o nominacijama toponima Ilok u različitim epohama (od rimske do hrvatske) naglašava kako svako imenovanje znači *uvršavanje u određeni kulturni sustav* (2006: 131). Svakim novim imenovanjem, Ilok je dobio *polaznu točku određenja vlastitog identiteta* (2006: 131). Mijenjanje imena grada tijekom povijesti poklopilo se s mijenjanjem jezika, a iločka multietničnost (Hrvati, Mađari, Srbi, Slovaci, Nijemci) može biti pokazatelj povijesti i kulture jugoistočne Europe.

Budući da su tijekom povijesti samostani bili nositelji kulture i obrazovanja, već potkraj prve polovice 14. stoljeća u Iloku postoji franjevački samostan i samostan augustinaca. Od šest crkava, koliko je u to vrijeme bilo u Iloku, pronađeni su temelji samo jedne, crkve sv. Petra.

Ilok, nakon obitelji Csák, 1364. godine preuzima Nikola Kont čiji je potomak Nikola Iločki, ban cijele Slavonije i kralj Bosne. U vrijeme Osmanlija grad postaje središtem kadiluka i Srijemskog sandžaka. Za vrijeme misionarskih vizitacija, 1619. godine, Ilok je posjetio i isusovac Bartol Kašić.

Nakon osmanlijske vlasti, Ilok je dospio u posjed obitelji Odescalchi koja je izgradila dvorac i, izvan grada, ljetnikovac Principovac.

Danas u Iloku postoji franjevačka crkva sv. Ivana Kapistrana, branitelja Beograda od Turaka, koji je umro u Iloku 1456. godine.

Za vrijeme Domovinskoga rata Ilok je bio u okruženju srpskih snaga. Stanovništvo je prognano, a u Ilok se vratilo nakon mirne reintegracije. Danas u sastav grada Iloka ulaze naselja Bapska, Ilok, Mohovo i Šarengrad.

Slika 4. Dvorac Odescalchi u kojemu se nalazi Muzej grada Iloka

<http://www.turizamilok.hr/hr/multimedija/fotogalerija/> (pristupljeno 15. 8. 2014.)

4.1. FONOLOGIJA³⁴

4.1.1. Samoglasnici

Odraz jata

U iločkom govoru prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *mèsec, dèca, vètar, dèda, pràdeda, rēč, kòlebe, béli lùk, prìmer, rétkost, nèdelja, lèto, Srēm, crévo, izbeglice, nàmeštaj, stàri svet, cvéce, plésan, céna, poréklo, pròlece, izbeglištvò, poslepódne, vèra, svéce, závet*

- pridjevi: *svècki ràt, cèli Ìlok, mlèčni krùh, cèla fàmìlija, béli pàsulj, lèpo*

- brojevi: *dvē (dvē kčèri), osamdèsēt dvē*

- glagoli: *proménili su, izbégava, tèla sam kázat, ùmret ću, dèli nàs, méšat, da òsetim, razuverávala ga, pòverovo je, sèdite, bēž (od bjēž), sèti se, vīdī češ, smēm, sèčeni su, méšati, sèćam se, upotrèbili, nè smēš, sedéčki pègla, nísam tèla, će òdnet, smo se podèli, pònela, sporazumévati se, ménjati, za upotrèbiti, pòmēša se, dònela sam, ìde pèškē*

- prilozi: *verovatno, ùvek, óvde, preko, mèsto (od umjesto), rétko, óde (od óvdje), dòle, ìsprēka* (u značenju da je netko iz Vojvodine), *rèđe*.

Osim ekavskoga odraza jata, javljaju se i stalni ikavizmi koje navodi i S. Sekereš (1983): *vòlili, žívit, vòlila je, svùgdi, prīd, dī, vīdli su, dīda*.

Od ijekavskih i jekavskih oblika zabilježeni su: *tijèsto, gnjézda, mljéko, nèdjelja, mjéša*.

Kao i u govoru Bapske i Tovarnika, ekavski se odraz jata javlja u svim vrstama riječi, u dugim i kratkim slogovima te naglašenim i nenaglašenim slogovima, dok kod ikavskog odraza jata prevladavaju stalni ikavizmi. Ikavski i ekavski odrazi jata jednako su potvrđeni u svih govornika.

Ijekavski i jekavski se oblici javljaju pod utjecajem standardnoga jezika, ali i težnje nekih sugovornika da govore „čistim“ hrvatskim jezikom: *Já sam bìo u progónstvu šèst gòdna u Zágrebu pa sam izbegávo, nòrmalno, ékavski tàmo*.

Uz imenicu *gnjézdo*, S. Sekereš je zabilježio i neke druge primjere jekavizama u iločkom govoru, npr. *kljéšte, ukljéštiti, okljévati, željeznica, njèdra, òbijest, tijélo...* (1983: 131) te kod

³⁴ Kazivači su bili: Marija Trenc (1926.), Antun Matković (1928.), Josipa Matković (1928.), Ana Vidaković (1926.).

oblika *klješte, okljevati, gnjezdo, njedra* pretpostavlja da je došlo do *umekšavanja suglasnika l, n ispred samoglasnika e* (1983: 131).

S. Sekereš za ikavizme u iločkom govoru kaže sljedeće: *kod iločkih Hrvata neki ikavizmi mogu biti ostatak nekadašnjeg ikavskoga govora* (1983: 131) koji je pod utjecajem govora srpskoga stanovništva u okolici postao ekavski.

Stežanje samoglasnika

Do sažimanja samoglasničkog skupa *ao > o* dolazi u čestici *kăo: kò*. Nakon vokalizacije završnoga *l (l > o)* nastaje skup *ao* koji se steže u *o (ao > o)*, dolazi u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini: *pròšò, ìmò, kâzo, pèko, mèto, dòšo, pòverovo, stànovno, zakázo, prìmo, pùštò, kùvo, ìšo, otišo, dŕžo, obišo, postrádò*. Isto se sažimanje (*l > o; ao > o*) javlja u imenici *posao: pòso*.

Samoglasnički skup *uo* ne sažima se u glagolskom pridjevu radnom kada je *u* nositelj naglasaka: *čùo*. Isto je zabilježio i S. Sekereš (1983: 135).

Do sažimanja *eo > o* dolazi u glagolskom pridjevu radnom *ùzo*. Kontrakcija *io > o* nalazi se u glagolskom pridjevu radnom *òdno*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Iloka zabilježeno je i sporadično gubljenje samoglasnika *a, e, i, o* i *u*, što znači da se navedeni oblici mogu ostvariti i sa samoglasnicima. U svim se navedenim primjerima reducira postakcentirani vokal.

Samoglasnik *i* reducira se češće od ostalih samoglasnika i to u sredini i na kraju riječi. U sredini se reducira u primjerima *čètrsto, govòrta je, upotrèbla, nòsli, rádla, kòlke, kòlko, tòlko*. Na kraju se riječi glas *i* najčešće reducira u dativu jednine osobnih zamjenica *jâ, (mèn < mèni)*, u infinitivu (*ìć, m̀slit, r̀ć, m̀cat, d̀ć, s̀dit, b̀cit*) te u veznika *àl < àli* i *ìl < ìli*. Ispadanje samoglasnika *e, o, u* zabilježeno je u manjem broju primjera. Samoglasnik *a* gubi se u sredini riječi u infinitivu glagola *kázt (kázat), pokást (pokázat)*. Na kraju riječi *a* se reducira u genitivu jednine zamjenice *òn (kòd njēg)* te u nepromjenjivim vrstama riječi *dòst, nèk*. Samoglasnik *e* gubi se u sredini riječi u primjeru *četrđèsti*, a na kraju riječi reducira se u 3. osobi jednine prezenta glagola (*bíla j, izginilo j, nīj se, nīj tēla*). Glasovi *o* i *u* gube se u sljedećim primjerima: *tàm (tàmo), àk (àko) štò s ùmrli (štò su ùmrli)*.

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj, tâ, tô* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *s/sa òtim, od òtoga/òd otōga*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena samoglasnika u govoru Iloka dosljedno je provedena kod svih sugovornika u sljedećim primjerima:

i/e: medecína, mēdecinska sèstra

u/o: kròmpīr

u/i: tànjīr

Navedeni primjeri različita su postanja, primjerice, imenica *kròmpīr* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*³⁵. Oblik *kròmpīr* zabilježen je i u govoru Andrijaševaca u primjeru *nà suvo rēzanci s kròmpīrim* (Bilić i Kolenić 2004: 46). Do promjene *i > e* može doći u internacionalizmima, npr. *medecína* i analogijom prema tomu *mēdecinska sèstra*.

4.1.2. Suglasnici

Suglasnici č, ć, đ, dž

U govoru Iloka ne razlikuju se glasovi *č, ć, đ, dž*, nego se upotrebljavaju glasovi *ć* i *đ*: *ùveće, đèp*.

Suglasnik f

Suglasnik *f* ostvaruje se u posuđenicama: *sùpntof, mišâjflj, fiš-paprikaš, flis-pàpir, frùštuk, kífila, plàfon, krófne, fàmilija, záfrig* te zamjenjuje skupinu *hv* na početku riječi: *fáljen (Fáljen Ísus!)*.

Suglasnik h

Suglasnik se *h* u iločkom govoru gubi ili zamjenjuje glasovima *j* i *v*. U iločkom su govoru zabilježene dublete, npr. *njīh* uz *njî*, *krūh* uz *krù*, *hránili smo* uz *ránili smo*, *hrániti* uz *rániti*. U ostalim je primjerima suglasnik *h* reduciran. Na početku riječi *h* se gubi u sljedećim primjerima: *rèn, òcu, òce, òćeš, tèla sam, ránili, nisam tèla*. Redukcija suglasnika *h* u sredini riječi zabilježena je u glagolu *ohláđiti*: *oláđi, oláđila je*. Na kraju riječi *h* se gubi u imenica *siròma*,

³⁵ Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

tr̥bu, u kosim padežima sklonidbe zamjenica i pridjeva (*izginilo nãšĩ, ùbili i (ih), kòd òvĩ (ovih), bilo je ònĩ šãtrĩ, u tĩ (u tih), imã mãlo stãrĩ ĩločanã, mãćji sívĩ dlákã, s̥tñĩ kolãća, imala je problãma vèlikĩ, od stãrĩ nãšĩ, imã prazni kuća*), i u aoristu glagola *bĩti* (*bi < bĩh*). U sredini riječi suglasnik se *h* zamjenjuje s *v* i *j*, primjerice, *kũjna* (*kuhinja*), *snãja* (*snaha*), *tr̥buvom* (*trbuhom*), *kũvala se* (*skuhala se*), *skũvat si mõže* (*skuhat si može*), *kũvo je* (*skuho je*).

Suglasnik *h* ostaje nezamijenjen u posuđenicama njemačkoga podrijetla: *ãjngẽmahtes sũpa, mĩlihbrõt, hẽklati* te kod toponima, etnika i ktetika: *Hãrkanj, Hẽrcegovci, hr̥vatski*. Ove potonje zabilježio je i Stjepan Sekereš (1983: 132).

Suglasnik j

Suglasnik *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev kod brojeva, na primjer: *šẽsnãjst, jedãnãjstom, dvãnãjst*, a pojavljuje se i kod imenica: *atašẽju, stanijol*.

Suglasnik l

Suglasnik *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o*, nakon čega dolazi do stezanja *-oo > o* kod priloga *põ* (*pola*). Na kraju riječi *l* prelazi u *o* i kod imenice *põsõ* te, redovito, kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini: *imõ, dõšo, ĩšo, õšo, õbro*. U tim se primjerima samoglasnik *o* steže s prethodnim samoglasnikom, u ovom slučaju sa samoglasnikom *a* (*ao > o*).

Kod imenica *ãstal, stõl, kõlci* suglasnik *l* ostaje nepromijenjen. Imenica *stõlnjak* zabilježena je u obliku *stõlnjak*. Suglasnik *l* umekšava se u imenice *lubenica* pa ona u iločkom govoru glasi *ljubẽnica*.

Suglasnik r

Suglasnik *r* otpada na kraju riječi u primjerima: *jũće, ùveće*, dok se kod veznika *jer* zamjenjuje suglasnikom *l*: *jẽl*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm > m*) kod priloga *õdmãh > õma*. I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočelnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f* (*fãljen Bõg, fãljen ĩsus*) i u *v* (*svãtiti < shvãtiti*).

Kod imenice *kćerka* suglasnička skupina *kć* gubi *k* (*kć > ć*) pa zabilježeni oblik glasi *ćerka*: *imõ je ćerku, mõja je ćerka jãko drũštvena*.

Promjena skupine *kv* u *k* (*kv* > *k*) također je zabilježena kod zamjenica *tàkē, kàkā, kakog, kàkī, svàkaki*. Imenica *brěskva* u nominativu množine glasi *brěske*. Primjer *brěska* zabilježio je i S. Sekereš (1983) kod gubljenja suglasnika u suglasničkim skupovima. Kod imenice *cřkva* nije potvrđena promjena *kv* > *k*.

Skupina *tk* pojednostavnjuje se u *k* (*tk* > *k*) kod zamjenica *kō* i *kōgod, svàko, niko, něko*.

Skupina *tsk* pojednostavnjuje se u *ck* (*tsk* > *ck*) u pridjevima na *-ski*: *svecki rat, hrvacki jèzik*.

Praslavenske skupine **stj, *skj*, odrazile su se kao št: *ekávština, zàpušteni*. Samo su kod jednoga govornika zabilježeni primjeri: *ùopšte, bášta*, dok su kod ostalih zabilježeni oblici *ùopće* i *bâšća*. Stjepan Sekereš navodi jedino oblike u kojima su se te praslavenske skupine odrazile kao št, npr. *prīšt, vrišti* (1983: 131), s tim da *možemo pretpostaviti da se i u Iloku nekada govorilo prišč, šćene*. Kao potvrda nam mogu poslužiti oblici *iščem, išću, koji se još i danas upotrebljavaju u tom govoru* (1983: 132) Oblici *iščem, išćeš...* u iločkom govoru nisu zabilježeni u ovom istraživanju, što ne znači da nisu u upotrebi.

Od ostalih skupina glasova zabilježeno je ispadanje kod glagola *nî (nije), dóće (doći će), je ošo, smo se podéli, nè mōš*, kod imenice *očale* te broja *dvājst*.

Zamjena suglasnika

Zamjena suglasnika u govoru Iloka dosljedno je provedena kod svih sugovornika u sljedećim primjerima:

r/n: òrman

z/s: grīs

j/v: vèrovatno

p/b: stùb

Iz navedenih se primjera može zaključiti kako se zamjene suglasnika javljaju kod svih vrsta riječi. U primjeru *òrman* dolazi do disimilacije dvaju *r*: *òrmar* > *òrman*.

Glasovne promjene

U iločkome se govoru ne provodi sibilizacija kod imenica *e*-vrste ženskoga roda u lokativu jednine: *u knjìgi*. Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je na granici morfema kada dental *n* uz dvousnenu *p* prelazi u *m*: *najedàmpūt, jedàmpūt, umprofórci*. U samo jednom je primjeru zabilježeno jednačenje po mjestu tvorbe na granici riječi: *š njìma*.

4.1.3. Naglasak

Kao i u govoru Bapske, naglasni se sustav govora Iloka sastoji od četiri naglasaka: dugosilazni (*â*), kratkosilazni (*ä*), dugouzlazni (*á*) i kratkouzlazni (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *îć, tijêsto, kâzo, ìveče, tĕla sam, rĕn*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *umprofórci, ćérka òčale, ljubĕnica*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *vinogrādā, od šljívā*.

Prenošenje naglasaka na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *na drüğom, nè mōž*.

4.2. MORFOLOGIJA

4.2.1. Imenice

Broj

Govor Iloka poznaje jedninu, množinu i dvojninu. Dvojina se javlja uz brojeve *dvâ, trí, četiri: dvâ sína, trí godne, četiri pùške*.

4.2.1.1. Imenice *a*-vrste

1.) Muški rod

Nominativ jednine i akuzativ jednine

Imenice muškoga roda koje označavaju što neživo u iločkome govoru imaju akuzativ jednak nominativu: *imali smo vìnogrād*. Istu je pojavu u govoru iločkih Hrvata zabilježio i S. Sekereš (1983: 160).

U govorima Tovarnika i Bapske akuzativ imenica muškoga roda koje označavaju što neživo izjednačen je s genitivom što se smatra značajkom slavonskoga dijalekta.

Instrumental jednine

U govoru se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada se označava sredstvo i kada se označava društvo: *sa plâvim kâmenom (Nâ proleće će próbati sa plâvim kâmenom.)*, *živi sa jèdnim Ukrajincom*. Nastavci su *-em* i *-om*: *živi sa jèdnim Ukrajincom* i *s krompírom*. Nastavak *-om* je za imenice kojima osnova završava na nepalatal i *-em* za imenice kojima osnova završava na palatalni suglasnik.

Nominativ množine

Jednosložne imenice u množinskim padežima proširuju osnovu infiksima *-ov* ili *-ev*, primjerice, *snòpovi*.

Genitiv množine

Genitiv množine završava na *-ā*: *tí pàjšlā to imā i kiseli, starosèdiocā ni nēma, imā mǎlo stārī Ĺločanā*. U iločkome je govoru potvrđena i upotreba genitiva množine umjesto lokativa množine: *u vìnogrādā (kùćice su bile u vìnogrādā)*, *u Ĺločki pòdrumā (Ōn rādi u Ĺločki pòdrumā)*. S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od osobitosti istočnopolosavske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*.

Dativ, lokativ i instrumental množine

Dativ, lokativ i instrumental množine tvore se nastavkom *-ima*: *sa kòlcima, ùšima, u Vínkocvīma*.

2.) Srednji rod

Imenice srednjega roda *a*-vrste u nominativu jednine imaju nastavke *-o* (*tjêsto, víno*) i *-e* (*gròblje, pròleće*). Imenica *déte*, kao i u govoru Bapske, osnovu u jednini proširuje infiksom *-t-* (G jd. *dèteta*). U praslavenskom jeziku imenice koje su označavale mlado čovjeka ili životinje (npr. *teļ – teļete*) pripadale su *t*-osnovama. Nazalni samoglasnik *ę* prešao je u *e* pa danas postoji oblik *déte* u nominativu jednine. Umjesto oblika za množinu upotrebljava se zbirna imenica *dèca* koja je ženskoga roda i sklanja se po sklonidbi *e*-vrste (*dèca-e*). U nominativu jednine imenica *déte* ima nulti morfem.

4.2.1.2. Imenice *e*-vrste

U imenice *e*-vrste ubraja se zbirna imenica *dèca/djèca* čiji se oblik za jedninu sklanja prema *a*-vrsti (*déte*, G jd. *dèteta*).

1.) Ženski rod

Nominativ jednine

Nastavak u nominativu jednine najčešće je *-a*: *kuća, djeca*. Imenica *bòmbòn* u iločkom je govoru ženskoga roda i u nominativu jednine glasi *bombóna: tò je kào bombóna*. Uz imenicu *kòkòška* (G jd. *kòkòške*), u govoru je zabilježena i imenica *kòkòš* koja pripada *i*-vrsti.

Genitiv jednine

Nastavak u genitivu jednine je *-e*: *kòd kùće*.

Dativ jednine

Nastavak u dativu jednine je *-i*: *òn se bòjì kùći íć*.

Akuzativ jednine

Nastavak u akuzativu jednine je *-u*: *ìmamo gròžđa za kùću*. Akuzativ jednine imenice *bombóna* glasi *bombónu: môra ìmati u džèpu bombónu*.

Lokativ jednine

U lokativu jednine ne provodi se sibilizacija: *u knjìgi (...da vīdim štà je u prvoj knjìgi.)*

Instrumental jednine

U govoru se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada se označava sredstvo: *sa pàjalicom*. Nastavak je: *-om: pàjalicom, ùlicom (Sa pàjalicom pàjem. Ìdete skròz ùlicom nàšom pa, ne sàm nàšom ùlicom, vèc po cèlom Ìloku.)*

Nominativ množine

Nominativ množine tvori se nastavkom *-e*, primjerice: *kòkòške (...ònda se òpaše sa tjèstom, ònda gòre se nàslàže bùrèncadi iz tòg tjèsta, pa snòpovi žìta pa vrèce, kòkòške onàkò ùvrtìto pa i pìlići...)*.

Genitiv množine

Genitiv se množine tvori nastavkom *-ā*: *od šljívā, od višanjà (Pèkmezi od šljívā. ...i od višanjà sòk.)* Nastavak *-i* zabilježen je kod imenice *šàtra* (veći ili manji zaklon od platna, nalik na šator na sajmu itd. (VRHJ 2003)): *bilo je onī šàtrī.*

Lokativ množine

Imenice *e*-vrste u lokativu množine imaju stari nastavak *-ahǃ* od kojega nakon ispadanja poluglasa u slabom položaju te ispadanja suglasnika *h* koji se u iločkom govoru ne izgovara na kraju riječi, ostaje nastavak *-a*: *u slàvonskī nòvīna (Bila sam jā i u slàvonskī nòvīna.), tāj kapètan Dràgan, òn je u tí crvènkāpa bìo glàvnī.*

Osim nastavka *-a*, javlja se i nastavak *-ama*: *po kùcama (...òna je išla po kùcama prät vèš...), ìmā jāko zgòdno o bàpskim žènama.*

Kada govore o jezičnim značajkama slavanskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahǃ): ò poklada, na nǐvā. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama. (2014: 57)*

2.) Muški rod

Prema *e*-vrsti sklanjaju se imenice muškoga roda na *-a* (*pópa-e; déda-e; čika-e*) te muška imena i nadimci na *-a*: *Súlja -e* (od *Sulejman*), *Máta -e, đida-Mija (G jd. đida-Mije)*. Oblici poput *Màta* i *Mija* nisu potvrđeni u korpusu.

4.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine

Imenice *i*-vrste zabilježene u korpusu u nominativu jednine imaju nulti morfem, primjerice *křv*, *mlädot*, *bölest*, *kököš*. U imenice *i*-vrste ubrajaju se i zbirne imenice *bürad*, *ùnučad*. Imenica *kčí* u nominativu jednine ima oblik *kčér*.

Genitiv jednine

Nastavak je u ovom padežu je *-i*: *štò se křvi skùpilo*.

Instrumental jednine

U ovom su padežu zabilježeni nastavci *-(j)om* i *-i*: *mäščom krùha, s křvi (Tò je ònò s křvi.)*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: mäščom, soljòm, pamečòm, čèrjom, itd.* (2014: 55).

Genitiv množine

Nastavak u genitivu množine je *-ī*: *trī réda büradī*.

Dativ množine

Nastavak u dativu množine je *-ima*: *ùnučadima (mòja žèna je ùnučadima májka³⁶)*.

4.2.2. Pridjevi

Komparativi pridjeva koji su zabilježeni u korpusu u govoru Iloka tvore se sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-(j)ī* (*mläđī*) za muški rod, *-ijē* za srednji rod (*krùpnijē, jěftinijē*). Komparativ od supletivnih osnova ima pridjev *malen – mäjñī (mäjñī pòdrum)*.

Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nāj-*: *nājbolji (òn je nājbolji)*.

Umjesto oblika pridjeva *srijemski*, koristi se oblik *srémački*: *srémački gòvor (Tu imā dōsta gòvora òvoga prāvoga srémačkoga.)*.

³⁶ *Májka* u iločkom govoru, ali i u govoru Tovarnika, ima značenje *báka*.

U govoru se Iloka ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva. Svi se pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi: *imamo stâri nâmeštaj*. Tako je i u većini govora slavonskoga dijalekta.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: *tî pàjšlā tô imā i kîsēli, ima jâko pūno njěmački réči*.

4.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

U iločkome je govoru zabilježena upotreba nenaglašenog oblika zamjenice *ona* (u akuzativu jednine) koji glasi *ju*:

...nâša dèca ju pâmte...

A kâd je râdla u škôli, ònda je dîrektor ju ùvek za č i ć.

Genitiv i akuzativ množine zamjenica *oni, ona, one* glasi *njîh, njî i i*:

njî je više bilo

kòd njîh (...dòšo sam kòd njîh...)

òn je čùo òd njî

jâ nazòvēm njîh

kòd njî (Mî bili kòd njî.)

ùbili i (ih) (Jâ sam imò trî brâta kòja su mi četrdèst pête, nèstali, ùbili i.)

Oblik *njî* i nenaglašeni oblik *i* zabilježio je i S. Sekereš (1983: 148).

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *njézin* javlja se u kraćem obliku, *njên*: *njêna kùca, sa njênim ròditeljima, njêni su bìli slâstičâri, nêćak njên*. Stjepan Sekereš (1983) u iločkom je govoru zabilježio oblike *njîov* i *njên*. U ovim zapisima oblik *njîov* nije zabilježen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali.

Pokazne zamjenice

Zamjenice *tâkāv, -a, -o* glasi *tâkî, tâkâ, tâkò*: *tâkē kùće su nâše, više tâkē baš nema, rêč tâkū kâzat, tô je pâprika sâmo tâkâ*. Za pokazne zamjenice S. Sekereš kaže sljedeće: *takvi se oblici upotrebljavaju u sremskom govoru, u posavskom govoru i u drugim govorima slavonskoga dijalekta* (Sekereš 1983: 148).

U genitivu množine pokazne zamjenice gube završno *h*: *dòlazio je kòd òvî, bilo je ònî šâtrî, od tî rîbîzla, tî stvâri nîje bilo, òn je u tî crvènkâpa bìo glâvnî, kòd tî izbeglica*.

U govoru Iloka ne razlikuju se zamjenice s obzirom na govornika i sugovornika: *ŕ mórāju nòsit* umjesto *òni mórāju nòsit*.

Upitno-odnosne zamjenice

U korpusu su potvrđeni oblici *kò, štà: kò ima srèće, àko ga kò traži, štà sam tèla kázat, štà sam kòme príčala*.

Osim tih oblika zabilježene su još samo zamjenice *kolikī, -a -o* i *kàkāv, -a, -o* u obliku *kòlki, -a, -o, kolik, -ā, -ō* i *kàkī, kàkā: kòlke tàke kùće, kòlko je jòrgan dúgačak, kàkā je to sùpa, oblika kàkog*. Iste je oblike zabilježio i S. Sekereš (1983: 149).

Neodređene zamjenice

U iločkom su govoru potvrđeni oblici *svàko, nìko, nèko: svàko sebi, nìsmo nìko vòlili, nèko ùmre*. Oblik *svàkakav* glasi *svàkaki: bìlo je svàkaki*, budući da pridjevne zamjenice u govoru Iloka *-akav* zamjenjuju s *-aki*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svoj* u iločkome se govoru upotrebljava kada označava pripadnost subjektu (Ham 2012): *svàko svòje džžo, ìmaju stàn svòj, svàka vèra ìma svòju mìsu*.

Povratna zamjenica

Povratna zamjenica *sèbe, se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *sèbe, se (mogu za sebe živit)*, dativ i lokativ imaju oblik *sèbi (on je sebi kuvo)*, s tim da je potvrđen i enklitički oblik *si* u dativu (*skuvat si on može...*). Oblik za instrumental nije potvrđen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

4.2.4. Brojevi

Redni brojevi u iločkom govoru glase: *jedànājsti, dvànājsti*. Kod glavnih i rednih brojeva dolazi do ispadanja samoglasnika *e* u sredini riječi: *četrđest pète*. Osim tih oblika, javljaju se i oblici *šezđest, osamdèsēt dvē*.

Glavni brojevi od 11 do 19 završavaju na *-ajst: dvànājst, šèsnājst*.

Desetice i stotice u govoru Iloka glase: *dvàjst, čètrsto*.

Redni se brojevi sklanjaju kao određeni pridjevi: *od pr̀vog, pr̀vā, u pr̀voj knjìgi, dr̀uga, tr̀ća kuća, na dr̀gom tr̀onošku, j̀dna od dr̀ge, dr̀gi p̀t, u dr̀gu*, primjerice:

Od pr̀vog r̀zreda òsnòvne škòle ìdemo sk̀pa.

Tû òdma s dêsne stráne drùga, trèća kùća.

Prva ùlica òvde što ìde.

Broj *jèdan* ponekad se upotrebljava u značenju *nèki*: *nèki dâñ smo jèdnu emisíju glèdali, pa je bila jèdna slika.*

4.2.5. Glagoli

Infinitiv

U iločkom se govoru uglavnom gubi završno *i* u infinitivu: *kázat, razmíšljat, mislit, rèć, sèdit, kázt, pokást, zaluđivat, sèdit*. Upotrebu infinitiva bez završnoga *-i* zabilježio je i S. Sekereš (1983). Osim toga, zabilježeni su i primjeri gdje ostaje završno *i*: *upotrèbiti, razmíšljati, svätiti, ùbāndati, ìmati*.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Tovarnika i Bapske također se javlja i infinitiv s krajnjim *i*. Glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-*: *zagrniti*. Glagoli III. vrste *-jeti, -ljeti, -njeti* zamijenili su s *-iti*: *živit, vòlit, vèdit*.

Glagol *zaluđivati* koristi se u značenju *zbunjivati*: *pa nèmōj zaluđivat ga*.

Prezent

Glagoli II. vrste s infiksom *-ni-* u prezentu imaju nastavke *-em, -eš...: zàgrnem, zàgrneš...* Glagoli III. vrste koji su *-jeti, -ljeti, -njeti* zamijenili s *-iti* (*živit, vòlit, vèdit*) u prezentu imaju nastavke *-im, -iš...* (*živim, vòlim, živíš, vòliš...*), kao i glagoli IV. vrste (*nòsim*). U 3. osobi množine glagoli III. i IV. vrste imaju nastavak *-u*: *oni pàzu, nòsu, smřdu, vòlu, pràvu nòšnje, dòlazu kaùrme, se plàvu vìnogrādi*. Taj se nastavak javlja i kod glagola *držati* koji pripada V. vrsti 1. razredu: *pravoslávci držu do tòg svètišta*. Isti su nastavak zabilježile i A. Bilić i Lj. Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca*.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavke *-iju, -iju (kradeju)* te nastavak *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču,*

trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom (Kolenić 1997a: 112).

3. osoba množine pomoćnoga glagola *htjěti* glasi *ćěju*.

Oblik glagola s nastavkom *-du* u 3. osobi množine zabilježen je samo jednom: *ràstvoridu*. O tome obliku Stjepan Sekereš navodi sljedeće: *U sremskom govoru i u ostalim govorima vojvođanskoga poddijalekta glagoli svih osam vrsta mogu u 3. l. plurala imati nastavak -du (legnedu, možedu, večeradu, mesidu). U govoru iločkih Hrvata takvi oblici se danas vrlo rijetko upotrebljavaju (nosidu), ali su se prije sigurno više upotrebljavali. Do napuštanja toga oblika prezenta dolazi pod utjecajem književnog jezika. (Sekereš 1983: 151.)* Nastavak *-du* u 3. osobi množine zabilježili su B. Finka i A. Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca (v. 3.2.5. *Glagoli*). Dakle, takvi oblici prezenta nisu obilježje samo vojvođanskoga poddijalekta, nego i slavonskoga dijalekta. S obzirom na to, iločki bi govor mogao pripadati slavonskom dijalektu.

U iločkome se govoru upotrebljava i prezent svršenog oblika glagola *bìti* (Babić i dr. 1991: 688), najčešće u 3. osobi jednine: *da bùde sahrana, òvo bùde šàrān, za frùštuk bùde mljéko, nèdeljom bùde kùhano méso sa sòsom, to bùde slāno, ù pròleće bùde lépo*.

Niječni prezentski oblik glagola *bìti* u 3. osobi jednine ima oblike *nije, nĭj, nĭ: nĭje bilo vĕš mašine, òna nĭj tĕla tām đĭ su òni, da nĭ sùho*.

Prezent glagola *vòlit* pojavljuje se u obliku *vòlem* za 1. osobu jednine i *vòle* za 3. osobu jednine, i to samo kod jednoga govornika koji osim tih oblika upotrebljava oblike kao i ostali ispitanici: *vòlim, vòlimo, vòli*:

òna vòle jâko kùvati

...jâ vòlem pràviti...

Koláčā vòlimo...

...vòlim mĭris da òsetim...

Méso ne vòli...

Prezent glagola *prikrívati* zabilježen je za 1. osobu jednine u obliku *prekrívam*: *I jâ tò sād prekrívam*.

Stjepan Sekereš (1983) zabilježio je oblik *mòžem* za 1. osobu jednine prezenta glagola *mòći* za koji kaže da se najčešće upotrebljava. U ovim se zapisima prezent glagola *mòći* za 1. osobu jednine javlja samo u obliku *mògu*:

...jâ mògu mĭslit...

Ne mògu sād na brzĭnu nĕku rĕč tākū kázat...

sād baš ne mògu kázat, jâ mògu ékavski...

...da jâ mògu zà sēbe žívit...

Glagol *poráditi* upotrebljava se u značenju *obaviti kućanske poslove* i u iločkom je govoru to povratni glagol: *sâma sēbi porâdim*.

Perfekt

U perfektu povratnih glagola u 3. osobi jednine, zabilježeni su sljedeći primjeri u kojima se javlja nenaglašeni oblik glagola *bíti* i povratna zamjenica: ...*tô je na svèmũ se pojáвило, òna je se u lavóru prála*. Već je rečeno u analizi govora Bapske kako je istu pojavu zabilježila i Ljiljana Kolenić (1996) u govoru Ilače.

Ostali su primjeri perfekta povratnih glagola bez glagola *bíti*: *tũ se ožèñili, tũ se pràvio čèvap u vínogrâdu, tũ se i kâdilo s tím, ònda se tũ u flis-pàpir ùmotalo, kâd se môj sîn ožènio, lòžila se vâtra, tũ se mòralo sèdit, pa se čèvap tâj pèko*.

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *bíti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog, ali i primjeri u kojima se javlja nenaglašeni prezent pomoćnoga glagola *bíti* uz glagolski pridjev radni:

Pa òdvezo u Palánku...

...svò cvéce postrádalo.

Danas je bila lêpa bërba.

Òve gödine su vínogrâdi postrádali jâko.

Òve gödine mu je bilo jâko lòše.

Mí bíli kòd njĩ...

Svâko svòje držo, svâko svòje svétio.

Futur I. i futur II.

Futur I. tvori se od infinitiva glagola i prezenta nenaglašenog pomoćnoga glagola *htjèti*.

S òtim ću se máló zàbaviti...

Jâ ću vâm je dàt.

...ùmreću tâko...

...i kâko ću réć...

.. jâ ću ti pokást sliku...

U iločkome je govoru zabilježeno gubljenje *t* kada je infinitiv ispred pomoćnoga glagola *htjèti*: *spřdaćeju se, vidićeš, nàpraviće*.

Futur II. zabilježen je u samo jednom primjeru: *àko ne bùde mřznilo*.

Imperativ

Od glagola *mètit* (od *mètnuti*) imperativ glasi *mèti*. Ostali oblici imperativa koji su zabilježeni su: *sèdite, nèmōjte, idi nèk kvřcne, nèk grèbe, nèmōj*. I u iločkom je govoru potvrđen oblik imperativa koji dolaze s česticom *äjde/äjđ*: *äjđ nekako, äjde idi*.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: (*h*)*ajde je turcizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (äjde, äjd, äj), 1. osobu množine (äjdemo, äjmo), i 2. osobu množine (äjte) kao svaki imperativ glagola* (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Bapske i Tovarnika, koji su opisani u ovom radu.

Kondicional I.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i nenaglašenog aorista glagola *bīt*, koji u svim osobama jednine i množine ima oblik *bi* (prema 2. i 3. osobi jednine). Zabilježen je u nekoliko primjera: *mórala bi, bi drugáčije rěč upotrèbla, bi mi sad išli, bi skòro môm gždzi dào, tāj bi bròd trèbo*.

Glagolski pridjev radni

U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini nakon vokalizacije *l* u *o* dolazi do sažimanja glasovnog skupa *ao* > *o*: *pròšò, kážo, pòverovo, òdvezo, òbišo, studíro, dòšo, òšo*. Kod oblika *òdno* skup *io* sažima se u *o*: *odnio*.

Glagolski pridjevi radni glagola koji pripadaju II. vrsti glase: *izginila, krénio, mřznilo, osklíznila*.

Od pridjeva radnoga glagola III. vrste zabilježeni su oblici *proživili, živili, vòlili, vòlila*.

Glagolski pridjevi radni glagola *unašati* glase *unášali, unášale*. Isto je zabilježio i Stjepan Sekreš: *upotreba oblika unašati, iznašati mjesto književnih oblika unositi, iznositi: unašam, unašali, iznašam, iznašali* (Sekereš, 1983: 126).

Od glagola *htjèti* zabilježen je samo oblik *tèla*, dok su od glagola *òtić* zabilježeni oblici *òšo* i *òtišo* što je naveo i S. Sekereš (1983: 152).

Glagol *mètati* pripada V. vrsti 3. razredu. Ženski rod glagolskog pridjeva radnog toga glagola je *mècala* prema prezentu toga glagola *mècem, mèčeš...*, dok se za srednji rod upotrebljava oblik *mètalo se*.

Od glagola *mètit*, koji pripada II. vrsti, glagolski pridjev radni glasi *mètili, mètila*. Već je rečeno kako je oblik glagola *mètit* specifičnost slavonskog dijalekta.

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni tvori nastavcima *-t, -ta, -to* što je značajka slavonskoga dijalekta: *Ópaliti sòkāk* (kolokvijalan naziv za jednu ulicu u Iloku), *ùvrtito, òženit, prìjavita, prìjaviti*.

Zabilježeni su i primjeri na *-n, -na, -no*: *pòhovano, sěčeni*.

4.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

U iločkom su govoru zabilježeni sljedeći prilozi:

a) mjesni prilozi: *dī, nīgdi, svūgdi, nēgdi, óde* i *óvde, preko, dòle, isprēka, òdānde, òtāmo, tamo*:

Tô nīgdi više nīsam ni čūo...

...pa se òni sàstaju *svūgdi*...

Svūgdi su bīli tēpisi...

...kād smo išli *nēgdi* ...

b) vremenski prilozi: *òma* i *òdma, pòsle, danas, ùvek, jùče, ùveče*:

...a òn je *vjērovātno* tū *nēgdi*.

...pa môra *vàlda* i *màrākā* bīt.

Tô je pèkara *òma* blīzu.

... svāke vr̄ste nās *óde* ima.

c) načinski prilozi: *ovàko, sāsma, rétko*:

Sāsma drūkčijī nāčin živòta, drūgo i stanovništvo bīlo.

ovàko dŕži pŕst

Prilog *tū* se ponekad upotrebljava umjesto priloga *óvdje*:

Tū se žīvi, a òno je èkstra.

Mī smo tū gūrmāni...

S. Sekereš (1983) zabilježio je prilog *mlogo* umjesto *mnògo*. U korpusu je zabilježen samo prilog *mnògo*:

...nīje dòbro imati *mnògo* gòdīnā...

Jā imam *mnògo* cvēca...

... imā *jāko* *mnògo* vīnogrādā.

Također, zabilježen je i oblik *sād*, a ne *sādē* kao kod S. Sekereša: *sād* smo òstali nās dvòje *sāmi*, *sād* imāmo tū u bāšci, *sād* kād gòvorim.

Prilozima *vjērovātno, vālda* izriče se vjerojatnost i pretpostavka.

Prilozi načina mogu se stupnjevati: *rétko – rěđe*.

Umjesto priloga *òdānde*, upotrebljava se prilog *òtāmo* (*pòšto sam já òtāmo*).

Prilog *jāko* često se upotrebljava uz priloge, glagole, pridjeve ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *jāko vèlika rāzlika, jāko dòbro mìrisalo, ìmā jāko mnògo vìnogrādā, jāko sam mnògo hěklala, svēti Īvan Kapístrān se jāko slāvi*.

Prijedlozi

U iločkome je govoru prijedlog *ùmjesto* zabilježen kao *město*: *ònda nēkad prāvi město sùpe, papríkaš sùpu*.

Uz genitiv dolazi prijedlog *od* kada označava pripadnost: *òve māle od sīna, od zēca dlāka*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa pājalicom pājem, sa sèstrom*.

Veznici

Veznik *pòšto* rabi se kao uzročni veznik, a ne vremenski: *pòšto sam já òtāmo*.

Veznici *àli, ìli* i *jěr* upotrebljavaju se u oblicima *àl, ìl* i *jěl*: *àl mī gòvorimo, Palāncāni ìl Neštíncāni, jěl tō tàkō mōra bìt*.

Veznik *věc* češće se koristi od veznika *něgo*:

...ne upotrèbljavaš nì tī ástal, vēc stól.

... ne sām nāšom ùlicom, vēc po cēlom Īloku.

...nismo slāmu, vēc pòd stóljnjak...

Ótkud bi mī sād išli tēbi kupòvat čokolāde, vēc to donèse svēti Nikola.

Čestice

Čestice koje se pojavljuju u govoru Iloka: *bāš, čak, èto*. Čestice *něk, àjde/àjd* služe u tvorbi imperativa o čemu je već bilo riječi (v. 4.2.5. *Glagoli*).

4.3. SINTAKSA

Prijedlog *s/sa* u iločkome je govoru u upotrebi kada se označava sredstvo i kada se označava društvo: *sa plâvim kâmenom* (*Nà proleće će próbati sa plâvim kâmenom.*), *s pàjalicom*, *žívi sa jèdnim Ukrajincom*.

Posvojni genitiv dolazi s prijedlogom *od*: *Mî ìmāmo slíkā pùno tàkō stâri od fâmilije*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *něki*: *něki dān smo jèdnu emìsiju glèdali, pa je bila jèdna slíka*.

Zamjenica *to* često u govoru ima ulogu subjekta: *I ònda se tō ne mjěša. Tō táko mōra bìti*.

Prilikom prepričavanja događaja iz prošlosti, često se upotrebljava i svršeni oblik prezenta glagola *bìti* kojim se izriče radnja koja se ponavljala u prošlosti, primjerice: *za frùštuk bùde mljéko, nèdeljom bùde kùhano mēso sa sōsom*.

Pri upotrebi perfekta zabilježeni su primjeri u kojima se izostavlja pomoćni glagol *biti* pa se perfekt tvori samo od glagolskog pridjeva radnog: *Sāsma drùkčijī naćin žívota, drùgo i stanovništvo bilo. Svāko svòje dŕžo, svāko svòje svétio*.

Konstrukcije s povratnom zamjenicom upotrebljavaju se kad nije poznat vršitelj radnje: *Kùćice su bile u vinogrādā, kòlěbe, lòžila se vātra, pa se ćevap tāj pèko. Ali to se mòralo sèdit jěl nè mōže lěć*. Također je česta upotreba zamjenice *to* kao subjekta: *Ònda se tō u flis-pàpir ùmotalo. Tō je na paradājzlu, tō je na grāhu, tō je na svèmu se pojávilo*.

Glagol *imati* otvara mjesto izravnom objektu, tj. objektu u akuzativu. Glagol *imati* izriče posjedovanje objekta, a u iločkom govoru, osim uz akuzativ (*Mî smo ìmali uvěk bōr.*), dolazi i uz imenice u genitivu (*Vinogrādā smo nēkad ìmali.*). Ista je pojava zabilježena u govorima Bapske i Tovarnika.

U korpusu je u govoru Iloka potvrđena česta upotreba jednostavnih i jednostavno proširenih rečenica: *Rádio sam u vrtíću, èkonom bïo. U drùgom svèckom ràtu sam krížni pût pròšō, od Blâjburga skròz i tàkō èto, ùkratko*.

Od nezavisnosloženih rečenica u korpusu su česte sastavne rečenice: *Òni su na kóncu proménili sredínu pa se òni sàstaju svùgdi*, dok se u pripovijedanju od zavisnosloženih rečenica najčešće upotrebljavaju vremenske rečenice: *Kād djèca dōđu, svāko ìmaju svòju sòbu*.

4.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-a* i *-ica*: *Súlja* (od *Sulejman*), *Máta*, *Míja*, *Ívica*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a*, *-ica*: *Mára*, *Nikolica*.

Kao i u govorima Bapske i Tovarnika, ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dída Míja*, *strína Mára*.

Etnici su zabilježeni samo u množini, a tvore se sufiksima *-(j)ani* (*Palánčāni*, *Íločāni*), i *-čani* (*Neštínčāni*).

Ktetici se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *íločki cévap*, *slāvonski*, *o bāpskim žènama*, *hrvatski*, *srémački*. Kao što je zabilježio i S. Sekereš (1983), ktetici se najčešće izvode od ojkonima i horonima, nego od etnika.

U govoru Iloka zabilježene se umanjenice tvore sufiksima *-íc* i *-čić*: *lònčić*, *cegèrčić*.

4.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini obraditi leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Iloka, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

Leksemi karakteristični za srijemsko područje i za proučavani mjesni govor najčešće označavaju vrste jela, na primjer, *iločki ćevap* – vrsta jela s roštilja; *tùrušćūsi* – rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem; *bãdnjača* – okrugao kruh koji se peče za Božić; *sveténje* – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu; *šápe* – vrsta kolača.

Osim domaćih riječi, u govoru su starije generacije u upotrebi najviše germanizmi (*fīš* – riblji paprikaš; *frùštuk* – doručak; *záfrig* – zaprška), zatim turcizmi (*àvlija* – dvorište; *bâšća* – vrt; *kěsa* – vrećica) i hungarizmi (*vášar* – sajam). U manjem broju zabilježeni su talijanizmi i galicizmi.

Pozdrave *Fáljen Bôg* i *Fáljen Āsus* koji su danas ostali u upotrebi samo kod starijih ljudi, jednako koriste i muškarci i žene.

4.6. RJEČNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi iločkoga govora koje su zabilježene u korpusu i razlikuju se od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a karakteristične su za proučavani mjesni govor.

- àjngèmahtes supa, ž. (njem.) – gusta juha s mesom i povrćem
àjnprèn, m. (njem.) – zaprška; v. zafrig
àjnprèn sùpa, ž. (njem.) – zapržena juha
apotéka, ž. (njem.) – ljekarna
àvlija, ž. (tur.) – dvorište
bàdnjača, ž. – okrugao kruh koji se peče za Božić
bâšća, ž. (tur.) – vrt; v. bašta
bášta, ž. (tur.) – vrt; v. bašća
bêla džigerica, ž. (kod svinje) – pluća
bêli lùk, m. – češnjak; v. bêli lùkac
bêli lùkac, m. – češnjak; v. bêli lùk
biber, m. (tur.) – papar
brâon, prid. (njem.) – smeđe
céger, m. (njem.) – torba s ručkom za nošenje živežnih namirnica, najčešće pletena
crna džigerica, ž. – svinjska jetra
cùkeri, m., mn. (njem.) – slatkiši od šećera što se za Božić vješaju na bor; v. saloncukeri
còšak, m. (tur.) – kut
ćûrka, ž. – pura
déda, m. – djed
dèver, m. – mužev brat
dèvetka đâčka, ž. – nedjeljna misa za djecu
dùnst, m. (njem.) – kompot
džigerica, ž. (tur.) – jetrica
èkstra, prid. – posebno, izdvojeno
èkstrájnica, ž. – druga kuća u dvorištu u kojoj se ne obitava svakodnevno
fàlišsùpa, ž. (njem.) – juha
fàmīlija, ž. (njem.) – obitelj, rodbina
fénja, ž. – smreka ili bilo koja crnogorica koja se unosila u kuću u vrijeme Božića
fil, m. (njem.) – nadjev

filovana pàprika, ž. – jušno jelo od paprike nadjevene mljevenim mesom
 fiš pàprikaš, m. (njem.) – riblji paprikaš; v. fiš
 fiš, m. (njem.) – riblji paprikaš
 flèkice, ž., mn. – tjestenina
 flèkice s krompírom, ž., mn. – tjestenina s krumpírom
 flèkice s kùpusom, ž. mn. – tjestenina s kupusom
 flìs-pàpir, m. – vrsta tankog prozirnog papira
 frùštuk, m. (njem.) – doručak
 gäzdinska kùća – kuća imućnijih ljudi
 grīnc, m. (njem.) – povrće za juhu; v. grincājg, zelen
 grīncājg, m. (njem.) – povrće za juhu; v. grinc, zelen
 grīs, m. (njem.) – krupica
 hëklati, gl. nesvrš. (njem.) – kukičati
 iločki ćevap, m. – vrsta jela s roštilja
 jàuzna, ž. (njem.) – užina
 jètrva, ž. – žena muževljeva brata
 jòrgan, m. (tur.) – pokrivač
 kàca, ž. (tal.) – drvena ili plastična posuda za kiseljenje kupusa i sl.
 káčara, ž. – prostorija u kojoj se drže namirnice u kacama (vino, rakija)
 kädarka, ž. – vrsta grožđa
 kàjmak, m. (tur.) – vrhnje
 kàjsija, ž. (tur.) – marelica
 kàšika, ž. (tur.) – žlica
 kaùrma, ž. – svinjokolja
 kèlerába, ž. (njem.) – koraba
 kêr, m. – pas
 kèsa, ž. (tur.) – vrećica
 kīrbaj, m. (njem.) – crkveni god
 kīsela sùpa, ž. – zapržena juha s jajima, octom ili kiselim vrhnjem
 kòkòška, ž. – kokoš
 kòleba, ž. – koliba
 komšīluk, m. (tur.) – susjedstvo
 kòtlić, m. – emajliran ili bakreni lonac blago konkavnog dna za kuhanje na otvorenom
 krëč, m. (tur.) – vapno

krmenádla, ž. (njem.) – komad mesa s rebarcem; kotlet
 křš, m. – nered
 kròfna, ž. (njem.) – kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica
 lùčenje, s. – hladetina
 làvōr, m. (fra.) – posuda za pranje
 mađàruša, ž. – vrsta grožđa
 májka, ž. – baka
 mílihbròt, m. (njem.) – kruh koji se peče za Uskrs
 mišàjflj, m. (njem.) – lopatica za smeće
 mašina, ž. (njem.) – šivaći stroj
 národni vèz, m. – vrsta ručnog rada
 nùdlprèt, m. (njem.) – daska za razvlačenje tijesta
 oklàgija, ž. (tur.) – drveni valjak za razvijanje tijesta
 ògrozla, ž. – ogrozd
 pác, m. (njem.) – salamura
 pàjalica, ž. – kućansko pomagalo za skidanje paučine
 pàjati, gl. nesvrš. – skidati paučinu
 pàjšl, m. (njem.) – jušno jelo od svinjskih jetrica, pluća i mesa s kiselim vrhnjem
 papríkaš sùpa, ž. – jušno jelo s mesom
 pàpula, ž. – jelo od kuhanog pasiranog bijeloga graha, nekada se pripremalo u doba posta jer je posno a zasitno
 paradàjz, m. (njem.) – rajčica
 paradàjz sòs, m. – umak od kuhane rajčice
 paradàjz sùpa, ž. – juha od rajčice
 párče, s. – komadić
 párlog, m. – zapušteni vinograd
 pàsulj, m. (mađ.) – grah
 paštrnak, m. – pastrnjak
 pêglati, gl. nesvrš. (njem.) – glačati
 pèkmez, m. (tur.) – marmelada
 plàfon, m. (fr.) – strop
 plàva gâlica, ž. – sredstvo za špricanje vinograda
 plàvi kàmen, m. – sredstvo za špricanje vinograda
 pobiberiti, gl. svrš. – popapriti

pòklade, ž., pl. tantum – vrijeme od Tri kralja do Pepelnice
 poráđiti, gl. svrš. – obaviti kućanske poslove
 pròkola, ž. – glavica kiseloga kupusa za sarmu
 pûčka vèlika, ž. – nedjeljna misa
 pudáriti, gl. nesvrš. – čuvati vinograd ili usjev
 râna sèdmica, ž. – nedjeljna rana misa
 rérna, ž. (njem.) – pećnica
 ringlōv, m. (njem.) – vrsta šljive
 rízling, m. (njem.) – vrsta grožđa i vino od toga grožđa; graševina
 sàloncùkeri, m., mn. (njem.) – slatkiši od šećera što se za Božić vješaju na bor
 silvánac, m. (njem.) – vrsta grožđa i vino od toga grožđa
 sirće, s. (tur.) – ocat
 sòkāk, m. (tur.) – ulica
 songálija, ž. – nezaprženi bijeli grah
 sôrta, ž. (njem.) – vrsta
 strîna, ž. – svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)
 sùđe, s., zb. – posuđe
 sùpa, ž. (njem.) – juha
 sùpntòf, m. (njem.) – posuda za juhu
 sveténje, s. – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu
 šápe, ž., mn. – vrsta kolača
 šèrpenja, ž. (njem.) – zdjela
 širājzl, m. (njem.) – žarač
 šlàuf, m. (njem.) – gumeno crijevo za polijevanje vodom
 šôgor, m. (mađ., njem.) – muž ženine sestre
 šogòrica, ž. (mađ., njem.) – ženina sestra
 špòret, m. (njem.) – štednjak
 štafirati, gl. nesvrš. (njem.) – pripremati miraz
 štànglice, ž., mn. – vrsta kolača
 štríkati, gl. nesvrš. (njem.) – plesti
 štrikèrāj, m. (njem.) – pletivo; tvornica pletiva
 Švábica, ž. (njem.) – Njemica
 táške, ž., mn. – jastučići od tijesta s marmeladom i posuti orasima ili makom
 tèpih, m. (njem.) – sag

trániti, gl. nesvrš. – odgajati; othraniti
türkinja, ž. – vrsta grožđa
tùrušcūsi, m., mn. – rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem (kajmakom)
ùbāndati, gl. svrš. – shvatiti
vájngla, ž. (njem.) – oveća emajlirana posuda koja uglavnom služi za miješenje tijesta
vanili krāncle, ž., mn. – vrsta kolača
vášar, m. (mađ.) – sajam
vàtrālj, m. – žarač
vèčērnja, ž. – nedjeljna molitva u 15,00 sati
vèš mašína, ž. (njem.) – perilica za rublje
viljuška, ž. – vilica
záfrig, m. (njem.) – zaprška; v. ajnpren
zàova, ž. – muževa sestra
zèlen, m. – povrće za juhu; v. grinc, grincajg

5. GOVOR TOVARNIKA

Govor je Tovarnika zadnji od govora opisanih u ovome radu. Svi su kazivači pismeni i završili su osnovnu školu. S obzirom na prirodu posla kojim su se bavili (žene su uglavnom bile kućanice), standardni jezik nije imao veliki utjecaj na njihov govor. Tovarnik je prije Domovinskoga rata bio veliko i razvijeno mjesto s knjižnicom i kinom. Razvoj sela povezan je s povoljnim prometnim položajem, tako da je mjesto u povijesti bilo trgovište, ali i sjedište kotara. U nastavku teksta bit će više riječi o povijesti i razvoju Tovarnika nakon kojega slijedi jezična analiza. Analiza govora Tovarnika temelji se na vlastitim tonskim zapisima, a kao jezične značajke donose se samo one koje se smatraju relevantnima za utvrđivanje pripadnosti govora Tovarnika slavonskomu dijalektu te se u radu ne daje cjelovit prikaz fonologije i morfologije.

Naselje i Općina Tovarnik nalaze se u zapadnom Srijemu, 26 kilometara jugoistočno od Vukovara na državnoj granici prema Srbiji zbog čega u mjestu postoji postaja granične policije, carinarnica i granična inspekcija. Osim naselja Tovarnik, općini pripada i mjesto Ilača. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Tovarnik broji 1916 stanovnika.

Tovarnik je rodno mjesto književnika Antuna Gustava Matoša te dvojice biskupa, Ivana Matizovića i Karla Pavića.

Slika 5. Informativna ploča na ulazu u naselje

<http://danubiumtours.hr/clanci/novosti/roden-sam-u-srijemu-u-tovarniku-4/> (pristupljeno 2. 1. 2016.)

Mjesto se na mađarskom zvalo Tharnuk ili Tharnok, a prvi se put spominje 1335. godine u ispravi kojom tovarnički vlastelin Martin svoje imanje ostavlja ženi Katarini. U vrijeme

Osmanlija, od 1526. do 1692. godine, Tovarnik nastanjuju samo muslimanski i pravoslavni žitelji (Horvat, 2000.). Nakon Osmanlija, selo naseljavaju rimokatolici, a franjevci osnivaju župu sv. Mateja kojom su upravljali do 1757. godine kada župu preuzimaju petrovci. Škola se prvi put spominje 1758. godine kada je naselje u vlasništvu grofova Eltz.

Kralj Franjo I. proglasio je Tovarnik trgovištem 1814. godine gdje se svake godine održavao veliki sajam. Mjesto je gospodarski napredovalo jer je u trgovištu bilo mnogo obrtnika i trgovaca tako da je mjesto dobilo i svoj poštanski ured te postalo sjedištem kotara Tovarnik kojemu su pripadala trgovišta Tovarnik i Šarengrad te 12 sela i 7 pustara, a imao je i kotarski sud. Godine 1894. u Tovarniku je osnovana Hrvatska čitaonica.

Godine 1891. Tovarnik je dobio kolodvor na željezničkoj pruzi Vinkovci – Mitrovica što je doprinijelo gospodarskom razvoju mjesta tako da broj stanovnika raste te je 1910. godine Tovarnik ima 2529 žitelja.

U mjestu postoji i pravoslavna crkva sv. Georgija iz 1779. godine.

Tijekom Domovinskoga rata naselje je okupirano, župna crkva sv. Mateja apostola i evanđelista teško je oštećena, a stanovništvo prognano uz velike žrtve. Danas u Tovarniku postoji spomen-obilježje masovne grobnice. Od 1995. do 1998. godine to je područje bilo pod upravom UNTAES-a, a stanovništvo se vratilo nakon mirne reintegracije.

U mjestu postoji osmogodišnja osnovna škola koja nosi ime Antuna Gustava Matoša, poštanski ured, policijska postaja i pošta.

5.1. FONOLOGIJA³⁷

5.1.1. Samoglasnici³⁸

Odras jata

U govoru Tovarnika prevladava ekavski odraz jata:

- imenice: *cvéce, čòvek (suprug), nèdelja, vèk (cèli môj vèk), dèda, dèda, mèseca, dèca, odèlo, lèšnjaka, pétlovi, pròlece*

- pridjevi: *lèpo, cèli môj vèk, bèla dâna, lètnim pútom, lètno dôba*

- brojevi: *dvê (dvê šîpke, nâs dvê)*

- glagoli: *sam tèla, se òsećam, kad sèdnem, nè smē se, se sèt看, sèdit, ne tèra, smēš, pòbeže, tèo (htio), zamèrili, bežímo, sèćam se, ne sme prènēt, pòdnēt, nè smē, nísmo tèli*

- prilozi: *námèrno, ùvek, óvde, óde, pèške, nàprèd, drùkče, pòsle.*

Osim ekavskoga odraza jata, javlja se i ikavski odraz jata te stalni ikavizmi: *dîda, dîdak, trí nèdilje³⁹, smî (a jâ u smî), nèdiljom, nèdilja, u Svètoj Nèdilji* (naselje Sveta Nedelja), *posilo, divèruša, svića, pròlice, rízanci, kòlino, zdîlu, dîte, dîca, svît, plîsnivi (pljesnivi), sam žívila, sam vòlila, sìdi (sìdi na pútu⁴⁰), zamísila, prèliva se (prelijeva se), dî, nègdi, ùvik, prîd njû, dîgot, rítko, srîdina (srîdina krûha).*

Jekavski je odraz jata zabilježen u sljedećim primjerima: *sjèćam se, se sjèćaš, pjèšmicu, djèca, djècu (češće nego dèca), snjég, mljéko, ljètni, pjèškē, ljèpše.*

Uz navedene primjere, može se pronaći i ijekavski odraz jata, i to u samo dva primjera: *cijèli, tijèsto.*

Ikavski i ekavski odraz jata jednako se javljaju u svih govornika. Ekavski se odraz jata javlja u svim vrstama riječi u korijenskom morfemu, bez obzira na dužinu. Prijedlog *prèd* uvijek se i kod svih govornika javlja u ikavskom obliku *prîd*.

³⁷ Tovarnički naglasci slušno su verificirani. Potvrdila ih je stručna procjeniteljica dr. sc. Jelena Vlašić Duić, docentica na Odsjeku za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

³⁸ Kazivači su bili: Marica Grgić (1933.), Genoveva Marinković (1935.), Ivan Vorgić (1932.), Ivanka Vorgić (1941.), Katica Katić (1935.), Anica Mišić (1940.), Ljubica Matizović (1936.), Katica Pavlešević (1929.), Manda Popović (1924.), Stjepan Lukić (1929.).

³⁹ Leksem *nèdilja* u ovom primjeru ima značenje *tjedan*.

⁴⁰ Frazem *sìditi na pútu* znači *sjediti ispred kuće*.

Zanimljivo je kako je ispitanica za naselje *Sveta Nedelja*, unatoč tomu što je u službenom nazivu mjesta ekavski odraz jata koji ona upotrebljava u govoru, govorila s ikavskim odrazom jata, *Svêta Nèdilja*.

Stezanje samoglasnika

Kako bi se izbjegao zijev, skup *ao* steže se u *o* u čestici *kao: kô*. U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini dolazi do stezanja *ao > o* nakon vokalizacije *l > o: òduzdō se, ìmō je, glèdo, trèbo, nàbaco, prikazívo se, ìgro se, ódo (od hodao), pòpuco, dòšo*. Ista se kontrakcija (*l > o; ao > o*) javlja u imenicama *pòsao, kòtao: pòso (kàd nīj pòso vèlik), kòto (mī smo rèkli kòto)*.

Glagol *òduzdati se* u govoru Tovarnika ima značenje *raspustiti se, biti neodgojen (Sàd je òn šèst gòdina, sàd se on òduzdō i sàd i ùdari tī nježga i po gùzici kàd se òn sàd tólko ne bòjī)*.

Stezanje *ao > o* ne provodi se kada je *a* nositelj naglasaka, primjerice, kod imenica *zàova, nàočare*, kod glagolskih pridjeva radnih *znào, zvào, dào, stào* i priloga *žào*.

Do stezanja skupa *aa > a*, nakon ispadanja suglasnika *h*, dolazi u genitivu jednine imenica *stràh* i *gràh (strâ, grâ)* te u genitivu množine imenice *òrah (od órâ)*.

Stezanje *io > o* provodi se samo u glagolskim pridjevima radnim muškoga roda kod glagola *dònijēti* i *òdnijēti: dònno, òdno*.

Ispadanje samoglasnika

U govoru Tovarnika zabilježeno je i sporadično gubljenje samoglasnika *a, e, i, o* i *u*, što znači da se navedeni oblici mogu ostvariti i sa samoglasnicima. U svim se navedenim primjerima reducira postakcentirani vokal. Gubljenje samoglasnika na početku riječi⁴¹ zabilježeno je u jednom primjeru: *nàko (onako)*. Samoglasnik *i* reducira se češće od ostalih samoglasnika i to u sredini i na kraju riječi, dok se samoglasnici *a, e, o* reduciraju na kraju riječi. Redukcija *i* u sredini riječi zabilježena je u primjerima *Màrca/Màrce (od Marica) Plètikosćeve Slàvice, spomènla je, govòrta, probúdt, urádt, ránt (od hraniti), poljúbla sam, govòrt, podivánli, pàzt, zvònt kòlko, tólko, čettr*. Na kraju riječi samoglasnik *i* gubi se u glagola (*mìslit, íc (od íci), probúdt, mìsla, zvònt, pàzt*), u veznika *àl < àli* i *ìl < ìli* i u dativu jednine zamjenice *jâ (mèn)*. Samoglasnik *a* u sredini riječi gubi se u glagolu *kást (od kázat)*. Glasovi *a* i *o* reduciraju se na kraju riječi u polusloženicama *bäj-Đurina Víta, bäj-Màta, bāk-Ànice* i u sljedećim primjerima:

⁴¹ Zabilježeno samo kod jednoga sugovornika.

nīšt (nīšta), njëg (njëga), nëšt (nëšta), tām (tāmo), māl (mālo), sām (sāmo). Samoglasnik *e* gubi se na kraju riječi u 3. osobi jednine prezenta glagola (*mōš* (od *može*), *nīj* (od *nije*), *kāž ôn*), u dativu zamjenice *tko* (*kōm* < *kōme*) i u primjeru *stô pedëst*. Na kraju riječi reducira se i samoglasnik *u* u primjeru *mëđ* (od *mëđu*), u dativu jednine zamjenice *ôn* (*njëm*), u 1. osobi jednine negiranoga glagola *tët* (*nëć* > *neću*).

Samoglasnik u

Kod imenica *àuto* i *autóbus* u tovarničkom govoru dolazi do zamjene samoglasnika *u* glasovima *v* i *f*: *àvtōva, àvtōbusa, àvto, àftom, àftōbusne*.

Umetanje samoglasnika

U strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tāj, tā, tō* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz òtoga, s òtom*, iako se u govoru javlja i *s tīm, od tōga*.

Umetanje samoglasnika *o* zabilježeno je kod imenice *pròsluk*, tako da samoglasno *r* gubi ulogu samoglasnika (*přsluk*). Oblik *pròsluk* zabilježio je i S. Ivšić u mjestu Otok (1913).

Čestica i prilog *sād* uvijek se javlja u obliku *sādē*.

Zamjena samoglasnika

Kod navedenih je primjera dosljedno provedena zamjena samoglasnika kod svih sugovornika:

a/e: dëklemovat, liciter, brìge (štà te brìge), džàbe

a/i: ùnutri

a/o: stòjat, stòjale su

o/a: apatéka

u/o: kròmpīr

Kako je već rečeno u analizi govora Baspke (v. 3.1.1. *Samoglasnici*) i Iloka (v. 4.1.1. *Samoglasnici*), imenica *kròmpīr* dolazi od njemačke riječi *Gruntbir/Gruntbirne*⁴². Oblik *kròmpīr* zabilježen je i u govoru Andrijaševaca u primjeru *nà suvo rëzanci s kròmpīrim* (Bilić i Kolenić 2004: 46). Zamjene *a* > *e* i *o* > *a* javljaju se u leksemima posuđenima iz grčkoga i latinskoga jezika, npr. *dëklemovat, apatéka*.

⁴² Podatci preuzeti iz mrežnog izvora <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>.

5.1.2. Suglasnici

Suglasnici č, ć, đ, dž

U govoru se Iloka ne razlikuju suglasnici č, ć, đ, dž, nego se upotrebljavaju suglasnici ć i đ: *ćvarak, đigerica*.

Suglasnik f

Suglasnik se *f* ostvaruje u posuđenicama, na primjer: *frùštuk, fârba, fêrje, filovati, friško* te zamjenjuje suglasnički skup *hv* na početku riječi: *fâljen Ísus*.

Suglasnik h

U govoru Tovarnika suglasnik *h* ostvaruje se kod osobnih imena, npr. *Tìhomir* i etnika *Hr̀vat*, te kod posuđenica *tèpih, hòklica, hòblati*. Suglasnik *h* ostaje i kod imenica *hrènovka, harmònika, hèktar* te pridjeva *plèhani*. Primjeri *hèklati, gräh, hrániti* i *krùh* zabilježeni su u sljedećim oblicima: *èklalo se* uz *hèklalo se, grä* (N jd.) uz *gräh, ránt (hrániti)* i *ránili smo* uz *hrániti* te *krùh* uz *krù*. U ostalim je primjerima suglasnik *h* reduciran. Na početku gubi se u primjerima *läd (hlád), rèn (hrèn), òcu, òceš, òš (hoćeš), òce, tèla bi, tèli su, ódo (hódo), òp (hòp)*. U sredini riječi eliminira se u genitivu jednine imenica *strâ, grâ*, u instrumentalu imenice *gräh (sa grâom)*, u genitivu množine imenice *òrah (od ôrâ)* i u primjerima *graòrica, njïova (njïhova), otkr̀njiti (òtkr̀hniti), otrániti se*. Oblike glagola *otrániti* zabilježio je i S. Ivšić u govoru Sikirevaca (*otrániti*), Donjeg Novog Sela (*otránila*) i Kaniže (*otrãnūt*). O tome kaže sljedeće: *u tima bi primjerima moglo ot stajati mjesto od poradi nekadašnjega h, ali bi ot moglo tu biti i od iskona, kao što je u glagolima: oteti i otići.* (Ivšić, 1913: 199)

Na kraju riječi *h* se gubi u nominativu jednine imenica *grä* i *vř (vřh)*, u kosim padežima sklonidbe pridjeva i zamjenice (*kòd Cùkerovĩ, kòd Dónkovĩ, kòd Ránkovĩ, njĩ (njih), kòd mòjĩ, tí (tĩ stârĩ skútã), stârĩ skútã, od prasècĩ*), aorista glagola *bĩti (bi)* i u prilogu *òma, òdma*.

Suglasnik se *h* katkada zamjenjuje suglasnicima *v* i *j* s tim da glagol *kuhati* i njegove izvedenice dolaze i u oblicima u kojima nema zamjene (*skuhale, kuhano*): *skùvam, skùva, kùvam, skùvat, prokùvat*. Ostali primjeri u kojima je zabilježena zamjena suglasnika *h* suglasnicima *j* ili *v* su: *kóžuv, krùva (pòsle krùva), kùjna, dùvãn, màcùva, snàja* i zamjenica *njïja (njih)*.

Suglasnik j

Suglasnik se *j* umeće kod brojeva *dvánajst*, *četrnājst*, *pètnājst*, *sedàmnājst*, *šèsnājst*, a gubi se kod priloga *vālda*.

Suglasnik l

Suglasnik *l* vokalizacijom na kraju riječi prelazi u *o* pri čemu dolazi do stezanja dvaju *o* kod priloga *pola* > *pô* (*pô nôci*, *po pô cèste*), imenice *sol* (*sô*) i pridjeva *gol* (*gô*). Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda *l* prelazi u *o*: (*dāo*, *misljo*) i kod imenica *pòso* i *kòto*. Nepromijenjen ostaje na kraju sloga kod imenice *stôl* i pridjeva *dèbeli*.

Imenica *blagoslov* zabilježena je u obliku *blāgosōv*, suglasnik se *l* gubi u sredini riječi.

Imenica *stolnjak* zabilježena je u obliku *stôljnjak*.

Suglasnik *l* umekšano se javlja kod imenica *lubénica*, *cígla* pa te imenice u ovom govoru glase *ljubènica*, *cíglja*. Glagol *čijati*, od imenice *čijálo*, u tovarničkom govoru glasi *čiljati* (*čiljati pèrje*).

Suglasnici m i n

Zabilježeno je umetanje suglasnika *m* kod priloga *zbljam*, a suglasnika *n* kod priloga *vāzdan* i *òvudan*.

Suglasnik r

Ispadanje suglasnika *r* zabilježeno je kod imenice *vèče* i priloga *nāveče*, *ùveče*, *jùče*. Kod veznika *jèr* suglasnik se *r* zamjenjuje suglasnikom *l*: *jèl*.

Suglasnik t

Gubljenje suglasnika *t* zabilježeno je kod priloga *òpē* (*opet*) i kod glagolskog pridjeva radnog *srádala* (*stradala*). Gubljenje *t* provodi se i u futuru I., kad je infinitiv ispred pomoćnoga glagola *htjeti*: *kāza ću*, *vīdi ćeš*, *ùmre će*.

Suglasnik v

Kod imenice *kàkao* u instrumentalu jednine zabilježeni su oblici *s kàkavom* i *s kàkaom*.

Metateza

Metateza ili premetanje suglasnika nalazi se kod priloga *odakle* > *otkàle* (*otkàle je dòšo nèkī mlàdīć*).

Zamjena suglasnika

Kod navedenih je primjera dosljedno provedena zamjena suglasnika kod svih sugovornika:

g/k: *krîs*

l/r: *nàočare*

n/m: *pòčmem, pòčmemo*

r/n: *òrmanići*

s/c: *cáti* (ali i *sáti*)

š/ć: *ćútila je, ćútim* (*šutim*), *ćúti* (ne kod svih sugovornika)

v/f: *kăfa* (ne kod svih sugovornika)

U primjeru *òrmanići* dolazi do disimilacije dvaju *r*: *òrmar* > *òrman*.

Suglasničke skupine

Skupina *dm* pojednostavnjuje se u *m* (*dm* > *m*) kod priloga *òdmāh* > *òma*. I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočelnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govornima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Promjena skupine *ds* u *c* (*ds* > *c*) zabilježena je u primjerima *océci* (*odsijeci*) i *ljücki* (*ljudski*).

Skupina *hv* prelazi u *f* u primjerima *fála, fáli se, fáljen Īsus*. U glagolu *vătati* i izvedenicama toga glagola skup *hv* prelazi u *v* (*vătale se, ùvati, ùvatu se, dòvati*).

Kod imenice *kći* i *kćerka* suglasnička skupina *kć* gubi *ć* (*kć* > *ć*) pa zabilježeni oblici glase: *ćêr, ćérka*.

Prijelaz *kv* > *k* zabilježen je samo u zamjenicama: *nĭkāke, kākā, tàkā, ĩkāka, nĭkāka, tàke*, m. r. *kākĭ* (*kākĭ màskĭran*), *svākaki* i pridjeva *kojekākim*. U imenicama (*cřkva, mřkva, bĭskvĭt*) i glagolima (*pòkvasiš, pokvárlo se*) navedena promjena nije zabilježena. Imenica *brěskva* u G mn. glasi *brěsākā*.

Skupina *tk* na početku riječi pojednostavnjuje se u *k* (*tk* > *k*) jedino kod primjera *kò* i *kògod* te u sredini riječi kod zamjenica *svàko, nĕko*. Iznimka je glagol *tkàti* (*nĕke žène jĕsu tkàle*) i imenice *tkánje* (*tkánje je bílo mǎnje*).

Skupina *tsk* prelazi u *ck* (*tsk* > *ck*): *hrvacki, svècki*.

Praslavenske kupine **stj* i **skj* odražavaju se kao *št*: *pùštali, křšteni, tíšti*. Osim skupine *št*, potvrđena je i skupina *šč*, primjerice: imperativi glagola *razmĭščaj, namĭščaj* te prezent glagola *ĭšču* i imenica *bāšća* (*bāšta* se javlja samo jednom kod jednoga govornika). Skupinu *šč* umjesto

staroslavenske *št* i oblik *iščem* zabilježio je i S. Ivšić u posavskom govoru (Ivšić, 1913). Taj isti oblik glagola spominje i S. Sekereš (1983:132) u iločkom govoru.

Skupine **zgj* i **zdj* odrazile su se kao *žd* i *žđ*, primjerice: *mòždanī ùdar*, *gròžđe*.

Od ostalih skupina glasova zabilježeno je ispadanje kod glagola: *ni* (*ni se brinio*), *mòž* (*možeš*), *neš* (*nećeš*), *oš* (*hoćeš*), *vjš* (*vidiš*), *ite* (*idite*), *vòla* (*volila*), *vòlī* (*volili*), *ně smu* (*ne smiju*), *tī š* (*ti ćeš*).

Glasovne promjene

U tovarničkom se govoru uglavnom ne provodi sibilizacija kod imenica ženskoga roda e-vrste: *u brīgi*, *u vòjskī*, *na ìgrānki*, *na rúkī*, *na kòlěvki*. Zabilježen je i oblik *pri rúci*.

Kod posvojnog pridjeva *djèvojčīn* ne provodi se palatalizacija pa on glasi *djèvōjkin*.

Kod većine imenica muškoga roda a-vrste (višesložnih i jednosložnih) koje završavaju na palatal prijeglas se ne provodi dosljedno, tako da u instrumentalu jednine dolazi nastavak *-om*: *nóžom*, *lònčīcom*. Prijeglas se ne provodi ni kod priloga *lòše* i pridjeva *lòš* (*lòšo mleko*, *nij lòšo*).

Do razjednačavanja ili disimilacije dolazi kod imenice *gúvno* (*mn > vn*).

Jednačenje po mjestu tvorbe zabilježeno je na granici morfema kada dental *n* uz dvousnjeni *p* prelazi u *m*: *jedàmpūt*. Jednačenje po zvučnosti zabilježeno je kod imenice *Rùšca* (*Ružica*).

5.1.3. Naglasak

Naglasni se sustav Tovarnika sastoji od četiri naglasaka: dugosilazni (*â*), kratkosilazni (*ä*), dugouzlazni (*á*) i kratkouzlazni (*à*) te od zanaglasne dužine (*ā*).

Dugosilazni i kratkosilazni se naglasci javljaju na prvom slogu višesložnih riječi i na jednosložnim riječima, primjerice: *tijêsto*, *lâd*, *zàova*, *däo*, *ne zâkopča*. Kratkosilazni je naglasak zabilježen i na srednjem slogu: *velečäsni*. Dugouzlazni i kratkouzlazni se naglasci javljaju na prvom ili srednjem slogu višesložnih riječi, na primjer: *otránit*, *zamísila*, *ite* (od *idite*), *baščīca*. Zanaglasna se dužina kod svih sugovornika javlja u genitivu množine svih sklonidbi i rodova: *pròslukōvā*, *kokóšā*.

Prenošenje naglasaka na prednaglasnicu zabilježeno je kod svih sugovornika, ali nedosljedno jer ponekad isti sugovornik prenosi naglasak, a ponekad ne, primjerice: *ně smē*, *za nās*.

5.2. MORFOLOGIJA

5.2.1. Imenice

Broj

U govoru Tovarnika postoji jednina, množina i dvojina. Dvojina je sačuvana uz brojeve *dvâ, trî, četri: dvê šîpke, dvâ sîna, trî vrste, trî gòdine*.

Imenica *skût* nema oblik za jedninu i javlja se samo u množinskom obliku *skûte*. Sklanja se kao imenica *e*-vrste u množini (*skûte-ã*).

Uz zbirnu imenicu *bûrad*, zabilježen je i oblik *bûreće* (*îmali bûreće, bilo bûreće*).

5.2.1.1. Imenice *a*-vrste

1.) Muški rod

Nominativ jednine

U govoru Tovarnika imenice *a*-vrste u nominativu jednine imaju nulti morfem (*ûčitelj, rûčak, đîdak*) i nastavak *-o* (*ãvto, Vînko*).

Genitiv jednine i akuzativ jednine

Genitiv jednine i akuzativ jednine jednaki su kod nekih imenica, bez obzira na to označava li ta imenica živo ili neživo: *jède koláča, vòlim koláča, nije îmala vînogrãda*, no zabilježeni su i primjeri kod kojih je ta razlika vidljiva: *skûvam rûčak, îmali vînogrãd*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode kako u slavonskom dijalektu često dolazi do izjednačavanja akuzativa za živo i neživo.

Živo i neživo pri tome dobivaju isti nastavak pa se akuzativ izjednačuje s genitivom. To je značajka govora u slavonskoj Podravini, slavonskoj Posavini i baranjskim govorima slavonskoga dijalekta (Berbić Kolar i Kolenić 2014). Istu su pojavu zabilježile Nina Mance (2014) i Silvija Ćurak (2012) u svojim doktorskim radovima u kojima su opisani govori podravskog poddijalekta slavonskoga dijalekta.

Mijo Lončarić (1996), kada govori o kajkavskom narječju, spominje kako kod imenica muškoga roda na suglasnik koje označavaju neživo dolazi do izjednačavanja akuzativa i genitiva jednine.

Kada uz imenicu u akuzativu stoji prijedlog, tada ne dolazi do izjednačavanja genitiva i akuzativa: *za vìnogrād (...brìga nàs za vìnogrād.)*. Isto je zabilježila i Nina Mance (2014) u govoru Črnkovaca.

Dativ i lokativ jednine

U dativu i lokativu jednine nastavak je *-u*: *na ćòšku, kòtlu*.

Instrumental jednine

Kod imenica koje završavaju na palatal dolazi nastavak *-om*: *nóžom, lònčićom*. Imenica *put* ima oblik *pútom*: *célim pútom*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo *s tràktorom se òrālo*.

Nominativ množine

Nastavak u nominativu množine je *-i*. Jednosložne i neke višesložne imenice dobivaju infiks *-ev* ili *-ov*: *zètovi, kùmovi, múževi, òrōzevi, muškátlovi*.

Genitiv množine

U tovarničkom se govoru u genitivu množine *a*-vrste javljaju tri nastavka: *-ā*, *-i*, *-iju*: *àvtōvā (A nīj bílo tólko àvtōvā.)*, *iz Slákovci*, *iz Đèletovci*, *gòstiju (...kò ima gòstiju òči kìrbāja...)*. Nastavak *-iju* u genitivu množine imenica *a*-vrste ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, u genitivu dvojine *i*-deklinacije muškoga roda (*gost-bju*).

Imenica *pròsluk* u genitivu množine glasi *pròslukōvā*: *ìmam jâ pròslukōvā*. I imenica *àvto* i imenica *pròsluk* imaju infiks *-ov-* o kojem je već bilo riječi. Imenica *lìst* u značenju *razvučeno tijesto*; *korice* (VRHJ 2003) ima oblik *lístī*: *nàpravim dèset listī*.

Akuzativ množine

U akuzativu množine nema promjene *c*, *z*, *s*, pa postoji oblik *òrase* (od *òrah*): *ìmaš tólke òrase*.

Lokativ množine

Kod toponima koji imaju samo oblik za množinu dosljedno se upotrebljava stari nastavak *-ih* (*u Vínkovci*). Kako u tovarničkom govoru dolazi do redukcije suglasnika *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavak *-i*. Ostale imenice *a*-vrste u ovom padežu imaju nastavak *-ima*: *kìrbajima (óde kòd nas na kìrbajima)*.

Instrumental množine

Instrumental množine u tovarničkom govoru ima nastavak *-ima*: *sa šlágovima, sa kuglófima*:

Säd sàmo sa šlágōvima koláči.

...ōn čàstio tàm bólnicu sa kuglófima.

2.) Srednji rod

Imenice srednjega roda *a*-vrste u nominativu jednine imaju nastavak *-o* (*selo*), *-e* (*polje, grožđe, zèlēnje*). Imenice *grožđe* i *zèlēnje* zbirne su imenice koje se sklanjaju prema sklonidbi *a*-vrste. Imenice *díte/déte, mǐlje*⁴³, *pǐle, ìme* u nominativu jednine imaju nulti morfem. Imenice *díte/déte, mǐlje, pǐle* osnovu u jednini proširuju infiksom *-t-* (G jd. *díteta/dèteta, mǐljeta, pǐleta*). Umjesto oblika za množinu upotrebljava se zbirna imenica *dìca/dèca* koja je ženskoga roda i sklanja se po sklonidbi *e*-vrste (*dìca-e, dèca-e*). Imenica *pǐle* u množini ima oblike: N mn. *pǐlǐci*, G mn. *pǐlǐcā*, D mn. *pǐlǐcima*...). Imenice *díte/déte* i *pǐle* u praslavenskom su jeziku pripadale *t*-osnovama (npr. N jd. *telę*, G jd. *telęte*). Toj su sklonidbi pripadale imenice koje su označavale mlado čovjeka ili životinje. Imenica *ìme* osnovu u jednini proširuje infiksom *-n-* (G jd. *ìmena*), a u praslavenskom je jeziku pripadala *n*-osnovama srednjega roda (N jd. *imę* - G jd. *imene*).

5.2.1.2. Imenice e-vrste

U imenice *e*-vrste ubraja se zbirna imenica *dìca/dèca* čiji se oblik za jedninu sklanja prema sklonidbi *a*-vrste.

1.) Ženski rod

Nominativ jednine

Nastavak u nominativu jednine je *-a*: *báka, séja*.

Vokativ jednine

Nastavci u vokativu jednine su *-e* (*tètice, Ānice, Mǎrice*), *-o* (*Gêno, Cêco* (od *Cecilija*), *mâmo*).

⁴³ Značenje imenice *mǐlje* je mali stolnjak učinjen nekom tehnikom ručnoga rada (vez, kukičanje...).

Lokativ jednine

U lokativu je jednine nastavak *-i*: *pri rúci* (*da je svè pri rúci*), *u bàšci* (*kàd je u bàšci tàm òstrag*). Katkad se ne provodi sibilizacija: *u brìgi* (...*sam cèli môj vèk u tøj brìgi*), *u vójski* (*A môj bìo u vójski kàd se Zlàtko ròdio.*).

Nominativ množine

Nominativ množine tvori se nastavkom *-e*, primjerice: *tôrte* (...*ònda se pèku tôrte nà zãdnjem.*).

Genitiv množine

U genitivu je množine najčešći nastavak *-ā*: *cígāljā*, *igárā*, *pjèsāmā*. Imenica *noga* u genitivu množine ima nastavak *-ū* (*od nógū*). Taj nastavak ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, u sklonidbi imenica *a*-osnova dvojine, a u tovarničkom je govoru očuvan u imenica koje označavaju parne dijelove tijela.

Akuzativ množine

Imenica *kòkòška* u akuzativu množine glasi *kòkòške*: *rasterívaju kòkòške*.

Lokativ množine

U lokativu množine za ove imenice pojavljuju se dvije vrste nastavaka: *-ama* (*u sobama*) te stari nastavak *-a*, od praslavenskog *-ahǫ*: *u skúta*, *po bólnica*. Kada govore o jezičnim osobitostima slavonskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) navode sljedeće: *U lokativu množine još se čuje nastavak -a (od praslavenskog -ahǫ): ò poklada, na njīvā. Međutim, sve je više primjera dativa, lokativa i instrumentala množine s unificiranim nastavkom, tj. -ama.* (2014: 57)

2.) Muški rod

Prema *e*-vrsti sklanjaju se imenice muškoga roda na *-a* (*dīda-e*, *bráca-e*, *bája-e*, *úja-e*) i muška imena i nadimci na *-a*, *-o*: *Lóvra-e*, *Đúra-e*, *Đúro-e*, *Túna-e*, *Vláda-e* (*od Vlado*), *Stípa-e*, *Krúna-e* (*od Krunoslav*), *Kréša-e*, *báč-Màta* (G jd. *báč-Màte*), *bäj-Màta* (G jd. *bäj-Màte*). Imena se životinja također sklanjaju po toj sklonidbi: *Ríđa-e* (ime konja).

5.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine

Imenice *i*-vrste zabilježene u korpusu u nominativu jednine imaju nulti morfem, primjerice *mâst*, *mlädost*, *kòkòš*. U imenice *i*-vrste ubrajaju se i zbirne imenice *bùrad*, *ùnučad* *čòklad*. Imenica *kčí* u nominativu jednine ima oblik *ćêr*: *jâ*, *štò vam ćêr mògu bìt*.

Dativ jednine

U dativu jednine nastavak je *-i*: *kćèri*.

Akuzativ jednine

Imenice u akuzativu jednine imaju nulti morfem: *kćêr* (*svòju kćêr*), *imamo mâst*.

Instrumental jednine

Instrumental jednine imenice *mâst* ima nastavak *-(j)om*: *sa mâšćom*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: mâšćom, soljôm, pamećôm, ćèrjom, itd.* (2014: 55)

Genitiv množine

Za imenicu *kòkòš* genitiv množine je *kokóšā*: *držímo mǎlo kokóšā*.

5.2.2. Pridjevi

U govoru se Tovarnika ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva tako da se svi pridjevi sklanjaju kao određeni pridjevi. Neodređeni se oblik pridjeva pojavljuje samo kao dio predikata: *...kàko je Mǎrija bòlesna*. Obiteljski se nadimci javljaju u obliku posvojnih pridjeva, dolaze iza osobnoga imena i sklanjaju se zajedno s imenom kao određeni pridjevi: *Kätica Krcina, Ānici Dũkićevoj, Ācu Matijáševog*.

Komparativ pridjeva zabilježen u korpusu tvori se sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-ijā* (*stàrijā*), *-ijē* (*svečànijē*), *-(j)ī* (*mlǎđī*), *-(j)ā* (*mlǎđā*), *-(j)e* (*mlǎđē*). Od toga odstupaju sljedeći zabilježeni pridjevi: *dũg-dũžji*, *těžak-těžji*, *šĩrok-šĩrji* i *ũzak-ũžji*. Budući da u slavonskom dijalektu (Kolenić, 1997a) u komparativu pridjevi mogu dobiti sufikse *-ji*, *-iji*, *-eji*, primjere za komparativ *dũžji*, *těžji*, *šĩrji* i *ũžji* možemo smatrati značajkom slavonskoga dijalekta u govoru Tovarnika.

Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nâj-*: *nâjodgovòrnij̄, nâjrođènij̄, nâjnajstàrij̄, nâjmlad̄i*.

U genitivu množine pridjevi gube krajnje *h*: od *prasèc̄i*.

Posvojni pridjev *djèvojčin* glasi *djèvōjkin*.

5.2.3. Zamjenice

Osobne zamjenice

Za genitiv i akuzativ množine zamjenica *òni, òne, òna* upotrebljavaju se oblici *nj̄i, ji, nj̄ija*: *kòd nj̄i, nēma j̄i kòd kućē, kàko smo j̄i upòznali, nè znaš t̄i nj̄ija*. U govoru su zabilježeni i oblici *nj̄ih, ih*, ali se upotrebljavaju vrlo rijetko.

Posvojne zamjenice

Posvojna zamjenica *nj̄ihov, -a, -o* glasi *nj̄iov, -a, -o*: *otr̄kala do nj̄iove kuće, nj̄ivoja f̄amilija*. Sporadično su zabilježeni i oblici: *nj̄ihov, nj̄ihova, nj̄ihovo*. Zabilježen je genitiv u obliku *nj̄ivojēga*: *dòsta mi vèc̄ b̄ude tòga nj̄ivojēga*.

U tovarničkom se govoru često umjesto povratno-posvojne zamjenice *svōj* upotrebljavaju posvojne zamjenice: *vàlda sam c̄eli mōj vèk u tōj br̄igi, n̄ikad se sa mōjim br̄atom n̄isam tàko popričala, j̄a ću mōje stv̄ari nòsit*.

Pokazne zamjenice

Od pokaznih se zamjenica u tovarničkom govoru najčešće upotrebljavaju: *t̄aj/t̄a/t̄o, òvaj/òva/òvo, tàk̄i /tàk̄ā, òn̄aj/òna/òno*: *iščupa t̄aj p̄éršin, gr̄di òve dvē, òbičaj tàk̄i b̄io, òn̄aj m̄ali*.

U genitivu množine dolazi do gubljenja završnoga *h* u nastavku *-ih*: *ùzmi òv̄i staròv̄irsk̄i*.

Pokazne zamjenice *t̄aj, t̄a, t̄o* sporadično se javljaju u obliku *òtaj, òta, òto*. Isti se oblik javlja kada uz zamjenice *t̄aj, t̄a, t̄o* stoji prijedlog: *iz òtoga, s òtom, od òtog*.

Genitiv množine zamjenica *t̄aj, t̄a, t̄o* ima oblik *t̄ija*: *m̄alo t̄ija smòk̄ij̄a i t̄ija št̄ap̄ic̄ā j̄ède*.

Upitno-odnosne zamjenice

U korpusu su potvrđeni oblici *kò, št̄a*: *kò je to v̄ama d̄ào, št̄a j̄a zn̄am kò je*. Osim tih zabilježene su i zamjenice *kàk̄i, kàk̄ā, (kakav, -a) kòlko, čij̄i, kòji, kòja, kòje*: *kàk̄i je Pèra, kàk̄ā d̄èca, kòlko su me ispremali, čij̄i je òn p̄âr*.

Neodređene zamjenice

U govoru se najčešće pojavljuju sljedeće neodređene zamjenice: *něšta, něko, nīšta, nīko, nīkāke, nīkāka, ikaki, ikaka, svāko*. U izrazima koje čine prijedlozi i neodređena zamjenica *něko* upotrebljavaju oblik *něskim*: *jā mōgu íc něskim*. Za zamjenicu *nīšta* zabilježen je jedino oblik *s nīčim*.

U govoru je zabilježena česta upotreba zamjenica *tkò* i *štò* s *got*: *kògot, štògot*.

U svezama zamjenice *svaki* i imenica koje počinju zvučnim fonemom, dolazi do jednačenja po zvučnosti nakon gubljenja završnoga *-i*: *sväg dān < svāki dān*.

U genitivu se množine gubi završno *-h*: *imam jā i koláčā něki*.

Povratno-posvojna zamjenica

Povratno-posvojna zamjenica *svōj, svōja, svōje* u govoru se Tovarnika upotrebljava kada označuje pripadnost subjektu (Ham 2012): *mī odgòvāramo zà tu svōju djècu, učítèljica svāka svōj rāzred i vòdi nà misu, ìdi svōjoj bàbi*.

Povratna zamjenica

Povratna zamjenica *sěbe, se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *sěbe, se* (*kòd sebe*), dativ i lokativ imaju oblik *sěbi* (*jā mīslim ù sebi*), s tim da je potvrđen i enklitički oblik *si* u dativu (*nāđu si něko ime*). Oblik za instrumental nije potvrđen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

5.2.4. Brojevi

U tovarničkom govoru zabilježeni su glavni i redni brojevi te brojevine imenice i priložni brojevi.

Od glavnih brojeva samo brojevi *jèdān* i *dvā* imaju oblike za rod: *jèdān/jèdna/jèdno, dvā/dvê*: Ostali brojevi imaju jedan oblik za sva tri roda: *trī, čètr, pèt, šèst, sèdam, òsam, dèvet*. Broj *jèdan* ima i oblik za množinu u značenju *něki*: *jèdni s kòkosom, jèdnu vèče tēla bi da spāvam*.

Brojevi od 11 do 19 imaju završetak *-ajst*: *jedānajst, dvānajst, pètnajst, šèsnajst, sedāmnajst*. Ostali zabilježeni glavni brojevi su: *dvājst, dvājs dvā, dvājst čètr, dvājs pèt, trīdeset, trīs pèt, četrdèset, devedèset, osamdèset, stò pedèst*.

Redni brojevi razlikuju rod: *přvi, přva, přvo, drüge, drügi, drügo, trèci*.

Od priložnih brojeva javljaju se sljedeći: *jedāmpūt, dvāpūt*.

Brojevne imenice zabilježene u tovarničkom govoru su: *tròje* (*tròje djece, tròje tablète*), *obadvòjica, òbadve*.

5.2.5. Glagoli

Infinitiv

U tovarničkom se govoru uglavnom gubi završno *i* u infinitivu: *probúdt, ránt* (*hraniti*), *brìnt* (*brinuti*), *sèdit, spávat, pòpit, m̀slit, smírít, íć, bìt*, ali zabilježeni su i primjeri gdje ostaje završno *i*: *pòstigniti, priglédati, nagrditi, žàliti*.

E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić (2014) kažu da se u slavonskom dijalektu infinitiv glagola javlja bez završnoga *i*, ali i da novija istraživanja pokazuju kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta javlja infinitiv s krajnjim *i*. Primjerice, Nina Mance (2014) zabilježila je u podravskom poddijalektu, uz krnji infinitiv, i oblike infinitiva sa završnim *i*. Iako je u uporabi češći krnji infinitiv, u govorima Bapske i Iloka također se javlja i infinitiv s krajnjim *i*. Glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-*: *d̀ignit, pòstigniti, otkr̀njiti*. Glagoli III. vrste *-jeti, -ljeti, -njeti* zamijenili su s *-iti*: *žívít, v̀dit, odòlit* i time prešli u IV. vrstu glagola (*nòsit*). Oblik *mètit* značajka je slavonskoga dijalekta (Kolenić 1997a).

Nesvršeni oblik glagola *d̀nijèti* glasi *donášati*, a glagola *zaústaviti, zaustavljívati*.

Glagol *zàimati* u značenju *pozajmljívati* javlja se u obliku *pozàimati* (*Já se sèćam tàmo iz komšìluka su d̀lazili kòd mòje báke pozàimati i tèpsiju i lònac.*).

Glagol *ispremati* sugovornice su upotrebljavale u značenju *ispravljati govor* (*kòlko su me ispremali u Zágrebu*), a glagol *doréditi se* upotrebljava se u značenju *dotjerati se, dotjerati vanjštínu*.

Prezent

Glagoli II. vrste s infiksom *-ni-* u prezentu imaju nastavke *-em, -eš...*: *d̀ignem*. Glagoli III. vrste koji su *-jeti, -ljeti, -njeti* zamijenili s *-iti* (*žívít, v̀dit, odòlit*) u prezentu imaju nastavke *-im, -iš...* (*žívím, v̀dim, žívíš, v̀diš...*), kao i glagoli IV. vrste (*nòsim*). Svršeni prezent glagola *b̀iti* (Babić i dr, 1991: 688) u tovarničkom se govoru koristi prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja: *b̀udem célu nòć, ímaš da b̀udeš, òn b̀ude p̀rvi, b̀udu k̀isele*.

U 3. osobi množine glagoli III. i IV. vrste te glagoli V. vrste 1. razreda, imaju nastavak *-u*: *bòlū* (*nòge me bòlū*), *gòvorū, stòjū, òtvoru, trážu, kr̀stu, t̀žū, vòlu, nòsu, òženu*. Isti su nastavak zabilježile i A. Bilić i Lj. Kolenić (2004) u radu *Govor Andrijaševaca*.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi

množine prezenta imaju nastavke *-iju, -eju (kradeju)* te nastavak *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom (Kolenić 1997a: 112).*

U tovarničkom su govoru također zabilježeni oblici za 3. osobu množine s nastavkom *-du*: *něćedu i nõsićedu (Něćedu ni dôć. ... nõsićedu òni kòlač měni.)*. O nastavku *-du* u 3. osobi množine govori i Stjepan Sekereš (1983) te navodi kako se taj nastavak javlja samo u srijemskom govoru, tj. vojvođanskom poddijalektu. Isti su nastavak u 3. osobi množine zabilježili Finka i Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca pa se može reći kako bi govor Tovarnika, kao i govori Bapske i Iloka, mogao pripadati slavonskom dijalektu.

Glagol *iskati* u 3. osobi množine glasi *išču*.

Pomoćni glagol *htjěti* u 3. osobi množine ima oblike *òćěju i ćěju (òni ćěju je vòdit)*. Niječni oblik je *něćěju*.

U 3. osobi jednine niječnog oblika zabilježeni su sljedeći primjeri: *nije, nīj, nî: kàd nî bilo dũgo, a òna trũdna*.

Kod glagola *dàti*, osim oblika za prezent *dâm, dâš, dâ...*, potvrđeni su i oblici: *dádem, dádeš, dáde, dádemo, dádete, dádu*.

Od glagola *pòčimati* zabilježeni su oblici *pòčmem, pòčmemo, pòčima*. Jednake je oblike zabilježio i S. Sekereš (1983) te navodi da se oni *upotrebljavaju u mnogim govorima slavonskog dijalekta* (1983: 151).

Prema infinitivu *ùnīć*, javljaju se prezentski oblici *ùnīđe i ùnīđu*.

U 1. osobi jednine glagoli *pòmusti i dòbiti*, analogijom prema infinitivu, imaju nastavak *-im*: *pomúzim, dòbim*. Glagol *skloniti* u 1. osobi jednine glasi *sklönem*.

U 2. osobi jednine glagol *zàspati*, analogijom prema infinitivu, ima oblik *zàspāš*.

Glagol *rěci* u 3. osobi jednine glasi *rěkne*. Glagol *vòlit* u 3. osobi jednine javlja se u obliku *vòle (něko vòle, òna vòle)* samo kod dvoje sugovornika i u obliku *voli (ně vòli, òna vòli)* koji je češći u tovarničkom govoru.

Glagoli na *-ivati* u prezentu imaju nastavke *-ivam, -ivaš, ... : podmazívati – podmàzívamo, pokazívati – pokazívaju*. Isto je zabilježio i S. Sekereš u iločkom govoru.

On smatra kako su ti oblici nastali analogijom prema prezentima glagola *pitati, birati, odobravati, skapavati i sl.* (1983: 151).

Zabilježen je i oblik *otišnjaju*, u značenju *postanu tijesne*: *Nije kô sàdē, jèdne ni ne pòderu, drùge su vèč tû i otišnjāju, òbuće nē znaju ni kolìko.*

Prilikom izricanja prezenta, zabilježeno je i umetanje zamjenice *se*: *popričamo se* (*Nikad se sa mòjim brätom nísam tàko popričala.*).

Perfekt

U govoru Tovarnika perfekt se tvori od prezenta pomoćnoga glagola *bìti* i glagolskog pridjeva radnog: *sam mälò krènila, sam pìla, jâ sam tèla*, no zabilježeni su i primjeri u kojima je izostavljen pomoćni glagol *bìti*: *Bèrislav išo zà kuću, jâ dòbila tròje tablète, jâ mètila péršin.*

U perfektu povratnih glagola najčešći su oblici s nenaglašenim oblikom glagola *bìti* i povratnom zamjenicom: *äl je se iznenádio, òn je se drùg pût ožènio.*

Kod bezličnih oblika najčešće se, uz glagolski pridjev, javlja i nenaglašeni oblik pomoćnoga glagola *bìti*: *tô je se mòralo, štò je se izginilo, ìgralo je se* (u značenju *plesalo se*). Istu je pojavu zabilježila Ljiljana Kolenić (1996) u govoru mjesta Ilače, a potvrđena je ovim istraživanjem i u govorima Iloka i Bapske.

Pluskvamperfekt

Pluskvamperfekt se vrlo rijetko koristi u govoru, zamijenjen je perfektom, a u građi je zabilježeno nekoliko primjera: *je bìo zvào, je bìla rèkla, nìj bìlo stàlo* te jedan primjer gdje je izostavljen jedan od pomoćnih glagola: *bìla živila* (*Jâ bìla trî ì pō gòdne živila tàmo.*).

Aorist

U govoru je Tovarnika potvrđen aorist glagola *otvóriti* i *rèci* u 1. osobi jednine: *òtvorī (jâ òtvorī) i rèko*. Oblik *rèko* čest je u upotrebi u slobodnom govoru.

Futur I.

Futur I. tvori se od prezenta nenaglašenih oblika pomoćnoga glagola *htjeti* i infinitiva glagola: *ću išibat* (*Jedämpüt, jâ ću ga dìbro išibat.*), *će bìt* (*Jâ vèč vīdim da će bìt svàšta.*).

Kada je infinitiv glagola ispred pomoćnoga glagola *htjeti*, dolazi do asimilacije, primjerice: *vidićeš* (*vidit ćeš*), *otključaću* (*otključat ću*), *prikazivaćeju* (*prikazivat ćeju*), *ješćeš* (*jest ćeš*).

Imperativ

U govoru su Tovarnika najčešći oblici imperativa za 2. osobu jednine i množine: *čûj, unîdi, prîčâjte, océci, pàkuj se, dîž se, razmišćaj, namišćaj, îte (idite)*. Ponekad se glagolu dodaju i čestice *tà* i *dè*: *tà cúti, tà îdi, dè tí jèdi*.

Za 1. osobu množine zabilježen je oblik *rècimo* prilikom prepričavanja događaja.

Potvrđeni su i oblici za 3. osobu jednine i množine koji se tvore česticom *nèk* i prezentom glagola: *nèk kâže, nèk se brîne, nèk čûju, nèk îdu, nèk čûvaju*.

Ostali oblici imperativa zabilježeni u tovarničkom govoru su: *âjd, âjde, âjmo, âjdete, âjte*. E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za oblik *hajde* kažu sljedeće: *(h)ajde je turcizam i kad znači „počni“, „kreni“, može imati 2. osobu jednine (âjde, âjd, âj), 1. osobu množine (âjdemo, âjmo), i 2. osobu množine (âjte) kao svaki imperativ glagola* (Berbić Kolar i Kolenić 2014: 59). Dalje naglašavaju kako oblik *ajde*, ako ga smatramo imperativom glagola, osim imperativa nema ostale glagolske načine i glagolska vremena. Ovi su oblici česti i u govorima mjesta Iloka i Bapske, koji su opisani u ovom radu.

Kondicional I.

Kondicional I. u tovarničkom se govoru tvori od glagolskog pridjeva radnog nenaglašenog aorista glagola *bît*, koji u svim osobama jednine i množine ima oblik *bi* (prema 2. i 3. osobi jednine): *dárnio bi, bi dírali, mòrala bi, tèla bi, bi namlátio, bi dòšo, bi bila, bi pàlo, bi propùstili*.

Glagolski pridjev radni

Glagolski se pridjev radni u tovarničkom govoru tvori od sljedećih nastavaka: *-o, -la, -lo* i *-(a)o, -la, -lo*.

Do stezanja vokala dolazi i u glagolskom pridjevu radnom kada *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se zatim steže s prethodnim vokalom *a*. U glagolskom pridjevu radnom muškoga roda dolazi do sažimanja skupa *-ao* u *-o* nakon vokalizacije *l > o*: *òšo, dòšo, ùnišo, imō*. U primjerima *dōno, òdno* dolazi do stezanja skupa *io* u *o*.

Glagolski pridjevi radni glagola II. vrste zabilježenih u tovarničkom govoru glase: *dîgla, zatàknîo, pobrîniō se, ùkinili, krènila, brînio, izginilo, mètila*.

Od pridjeva radnoga glagola III. vrste zabilježeni su oblici: *vîdili, vòlila* i *vòla (voljela), vòlili, razbòla, živila*.

Od glagola *htjèti* zabilježeni su oblici *tèla, tèo, tèli* te po jednom *htjèla* i *htîo*.

Glagolski prilog radni glagola *provòditi* glasi *prováđali (mlàdost smo prováđali)*.

Prema infinitivu glagola *iznášat* glagolski pridjev radni ženskoga roda glasi *iznášala*. Takvi se oblici javljaju i u govoru Bapske i u govoru Iloka, a zabilježio ih je i Stjepan Sekreš (1983) u govoru Iloka (*unášat, iznášat*).

Glagolski pridjev trpni

Glagolski se pridjev trpni uglavnom tvori nastavcima *-t, -ta, -to, -ti, -te, -ta: oženit, pòrušita, òkrečito, pòsaditi, pŕžito (pŕžito bràšno), ùkisnito (ùkisnito mléko), zàmerite (nísmo bile zàmerite)* koji su značajka slavonskoga dijalekta. Osim tih, zabilježeni su i nastavci *-n, -na, -no, -ni, -ne, -na: ràstrkan (u značenju nije na okupu), ùdana, šlògirana, òtvoren*.

5.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

Prilozi

U govoru Tovarnika zabilježeni su sljedeći prilozi koji se prema značenju dijele na:

- a) mjesne priloge: *dì, nìgdi, nègdi, svàgdi, dìgot, otkále, òstrag/odòstrag, ònekud (od nekud), postrága, ìznapolja (s vanjske strane), òdātle, odòle, òvudan, óde (ovdje)*
- b) vremenske priloge: *ùjutru, vèčito, vàzda/vàzdan, pòtlem, sàdē, òma (odmah)*
- c) načinske priloge: *najedàred, ùporedo, òbaška, džàba/džàbe*
- d) količinske priloge: *jedàred, dvàred*.

Od ostalih priloga izdvojeni su *kobajáge, vàlda, màkar*.

Prilog se *jáko* često upotrebljava ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *mî smo jáko išle, òn jáko vòli lèpinjē*.

Kod upotrebe mjesnih priloga ne postoji razlika u značenju priloga *tû, óvdje, óndje*, npr. *tránla se tû umjesto ovdje, tû màlo podivánili umjesto ondje*.

Prilog *sàd* uvijek se javlja u obliku *sàdē*.

Komparativ priloga *visoko, više*, u tovarničkom govoru glasi *višlje: màlo višlje nàs*.

Prijedlozi

U svezama prijedloga i imenica koje počinju bezvučnim fonemom dolazi do jednačenja po zvučnosti: *bes krèča < bez kreča, ùs to < uz to*.

Prijedlog *u* u govoru Tovarnika uglavnom dolazi uz genitiv: *u sukanja, u kólā, u kolicā, ù svatòvā, u skútā, u Dubrāvke*. Uz genitiv dolazi i prijedlog *od* kada označava pripadnost: *od Lepordinog, od Mārce, od tē ženē, od mòmka kúma*.

Prijedlog *po*, osim što dolazi s akuzativom (*po krùh*) i lokativom (*po cvécu, stànem po stráni*), zabilježen je i uz genitiv kada stoji uz glagole kretanja *ići* i *hodati*: *išao pò svatòvā, ódo*

po *bòlnicā*. Stjepan Sekereš (1967) navodi kako je jedna od značajki istočnoposavske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*. Ovdje treba spomenuti i primjer *na čòškōvā*.

S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa svèkrvom, sa kàfom, s tràktorom se òralo, pòliješ sa čórbom*.

Toponimi koji imaju samo množinski oblik, uvijek ostaju u nominativu, bez obzira na to uz koji prijedlog dolaze: *u Vínkovci, iz Slákovci, iz Dèletōvci*.

Prijedlog *za* dolazi uz genitiv, akuzativ i instrumental: *za njíjā, išo zà kuću, kod Ándēlke zà kućom*.

Prijedlog *prèd* javlja se i u oblicima *prìd/prida: prìd njū, prìda mnōm*, a prijedlog *uz* u obliku *nuz: nùz njēga*.

U govoru su zabilježene sljedeće sveze prijedloga i imenice: *svírat u tàmburicu, pò pošti pòslo, pri svíci, pri rúci*.

Vežnici

U tovarničkom se govoru vežnik *vèc* katkad upotrebljava umjesto vežnika *nègo* i *jèr*: *drùkčijē vèc sàdē, bòlje ikaka vèc nìkaka, nìje bìlo ni dùplo vèc nìsno ìmali crēpa* dok se vežnik *pòšto* upotrebljava umjesto vežnika *bùdūci da*: *pòšto kûm Stípa nēma mùške djèce*.

Usklici

U tovarničkom se govoru najčešće javljaju sljedeći usklici: *jùj (jùj nàopāko), jù, jòj, ùf, ijùj, òp, bòže pròsti*.

Čestice

Čestice *tā, dē, nēk, àjd, àjde* dodaju se glagolu u imperativu: *tā cúti, tā ìdi, nēk čùju, dē tí jèdi* (v. 5.2.5. *Glagoli*). Od ostalih čestica u tovarničkom se govoru javlja upitna čestica *li*, niječna *ne* te čestice *bāš, čak, èto*. Čestice *makarštā* i *makarkàko* upotrebljavaju se kada se želi negirati vrijednost onoga o čemu se govori: *makarštā mōram pričat, štò mī je tō makarkàko i makarštā, izmisli makarštā*.

5.3. SINTAKSA

Posvojni genitiv dolazi uz prijedlog *od*: *bâšća od Lèpōrdinog, od cūre kŭm, od dvâ bràta žènē*. Zabilježen je i genitiv u ulozi bližeg objekta: *Jâ jâko tōrte vòlim*. Uz genitiv katkad dolazi prijedlog *u*: *u Dubrâvke, sâm u òca i màme*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo *s trâktorom se òralo*.

Obiteljski nadimci dolaze nakon osobnoga imena *Vînko Gúbin, Tòmislav Pùran, Àna Dônkova*.

Broj *jèdan* upotrebljava se u značenju *něki*: *jèdan je nâma čòvek kâzo, jèdnu vèče tèla bi da spâvam*.

Svršeni prezent glagola *bìti* u tovarničkom se govoru koristi prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja koji su se ponavljali u prošlosti: *bùdem célu nôc i sutradan opet na poso, imaš da bùdeš, òn bùde pŕvi, bùdu kîsele*.

U govoru Tovarnika zabilježeni su i primjeri perfekta u kojima je izostavljen pomoćni glagol *bìti*: *Môj Bèrislav išo zà kuću da kòsi trávu. Jâ, Mârice, dòbila tròje tablète ùjutru za tlâk*. Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom česti su u govoru kada nije naznačen vršitelj radnje: *Kako se igralo tako se i pevalo. Tâmo se svíralo. Tò je se mòralo*. Zamjenica *tô* često u govoru ima ulogu subjekta: *Tò je ùštirkano i tô stòjī. Tò se nè dīrā*.

Glagoli *svírati* i *ìmati* otvaraju mjesto izravnom objektu, tj. objektu u akuzativu. U tovarničkom govoru, kao i u govoru Bapske glagol *svírati* dolazi s prijedlogom *u*: *svírat u tàmburicu*, dok glagol *ìmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu – dijelni genitiv (*òni ìmaju nòvācā, ìmala je dŭkātā*) i u akuzativu (*pa ì mī smo ìmali djècu.*). Uz negirane glagole javlja se slavenski genitiv: *nēma ni sèstre ni bràta*.

Prijedlog *po* zabilježen je uz genitiv kada stoji uz glagole kretanja *íci* i *hodati*: *íšao pò svatōvā, ódo po bôlnīcā*.

U govoru Tovarnika u korpusu su najčešće jednostavne i jednostavno proširene rečenice: *Jâ isto kâžem. Nè idē. I trī dâna sam pila po trideset tabléta*.

Od nezavisnosloženih rečenica česte su sastavne rečenice: *Pòčmem u šest sâti pa dok nâvečer nè idem spâvat*. U pripovijedanju se od zavisnosloženih rečenica najčešće upotrebljavaju predikatne rečenice: *Kâž Stípa, pò tebi se vīdi da si tī ùmōrna. Jâ sam tē trī kècelje, jâ sam tèla dà mi nâšlīnga*.

5.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-a* i *-ica*: *Stípa, Lóvra, Đúra, Īvica, Mäta*. Zabilježen je i nadimak za mušku osobu na *-ika*: *Dänika*.

Ženska se imena tvore sufiksima *-a, -ica, -ka*: *Géna* (od *Genoveva*), *Rùšca* (od *Ružica*), *Märica, Ānica, Žívka*.

Obiteljski se nadimci u množini tvore sufiksima *-ovi, -evi, -ini*: *Cùkerovi, Dónkovi, Maláčevi, Dükicevi, Lèpördini, Krcini, Tübini, Mätišini*. Muška imena javljaju se u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka, npr. *Đúra Mätlž, Vínko Gúbin, Đúra Bükur*.

Ženska imena dolaze u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka te su u jednini ženskoga roda sufiksi *-ova, -eva, -ina*: *Āna Dônkova, Katica Krcina, Īvanka Dükiceva*.

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *strīna Stâjka, čika Zlätko, báka Éva, tètta Märija*.

Kod polusloženica, prvi dio polusloženice ostaje nepromijenjen, a drugi se sklanja: *snâš-Kätica, bāj-Mäta, bāc-Mäta, bāj-Páva, bāk-Ānice, snâš-Káto*. Takve polusloženice navodi i Lj. Kolenić (1997a: 113) kao osobitost slavonskoga dijalekta: *To je sveza tipa bāc-Mäta u kojoj prvi dio složenice ostaje nepromijenjen, a drugi dio, osobno ime, sklanja se: snâš-Pōlā, bāb-Rēzē, strin-Mārū, čič-Mātū*.

Umanjenice se tvore sufiksima *-ica, -ić*: *baščica, tètica, jàstučić*.

Imenica *počímālĵka* (žena koja započinje pjevanje ili molitvu u crkvi) nastala je dodavanjem sufiksa *-alĵka* za koji Babić kaže kako je vrlo plodan sufiks, a njime se imenice izvode od nesvršenih glagola V. i VI. vrste nakon što se odbaci završno *-ati* (2002: 287). Imenicu *jedinak* čije je značenje *jedini sin u roditelja* navodi se i u VRHJ-u (2003). Imenica je nastala sufiksalsnom tvorbom, dodavanjem sufiksa *-ak* pridjevu *jedini*. Za tvorbu imenica sufiksom *-ak* od pridjeva Babić (2002) kaže kako takve izvedenice označuju nešto konkretno, bilo živo ili neživo, a značenje je moguće opisati preoblikom.

Etnici su zabilježeni samo u množini (*Īlačani, Tòvārničani*) sa sufiksom-(j)ani.

Kteticci se tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *slāvōnski, zágrebački*.

5.5. LEKSIK

Na leksičkoj će se razini obraditi leksemi koji su danas u upotrebi ili su bili u upotrebi u govoru Tovarnika, a posvjedočeni su u skupljenoj građi.

U tovarničkom govoru zabilježeni su leksemi koji zbog izvanjezičnih razloga više nisu u upotrebi, a bili su aktualni u vrijeme kada su kazivači bili mladi: *kolèčka* – kola koja su se uprezala u seljački plug; *pudáriti* – čuvati vinograd ili usjev; *vřtao* – drvena letva oko koje je namotan sloj blata i slame na krovu kuće; *séja* – najbolja prijateljica.

Leksemi karakteristični za srijemsko, ali i slavonsko podneblje najbolje su očuvani u nazivima jela: *bećárac* – jelo od paprike i rajčice, *čváarak* – grumen otopljenog sala, *gombóce* – okruglice sa šljivama (knedle sa šljivama), *koláči ùkiselo* – kolači od dizanog tijesta, *pöpara* – vrsta jela od kruha, *päpula* – jelo od kuhanog pasiranog bijeloga graha.

Osim domaćih riječi, u govoru starije generacije u upotrebi su još turcizmi (*ávlíja* – dvorište, *bâšća* – vrt), germanizmi (*celòfan* – prozirni papir za umatanje, *dùmst* – kompot, *fil* – nadjev) i hungarizmi (*ášov* – alatka za kopanje; *šôr* – ulica). Leksem *pëndžer* (*prozor*), primjerice, upotrebe je potpuno potisnuo leksem *prozor* čak i kod govornika starije generacije.

Pozdrav *Fáljen Āsus* danas je u upotrebi samo kod starijih ljudi, a jednako ga koriste i muškarci i žene.

5.6. RJEČNIK

U ovome će poglavlju abecednim redom biti uvrštene riječi tovarničkoga govora koje su zabilježene u korpusu i razlikuju se od hrvatskoga standardnoga jezika ili imaju drugačije značenje od onoga u standardnom jeziku, a karakteristične su za proučavani mjesni govor.

- âlva, ž. (tur.) – orijentalna slastica; v. kreč
- àmprēn júha, ž. (njem.) – zapržena juha; v. ampren supa
- àmprēn sùpa, ž. (njem.) – zapržena juha; v. ampren juha
- andēbule, ž., mn. – udane žene koje su mladoženjin najbliži rod (sestre, sestrične), a u svadbenoj povorci idu ispred svirača
- ärdauš, m. (tur.) – mangup
- ástal, m. (mađ.) – stol
- ášov, m. (mađ.) – alatka za kopanje
- àtar, m. (mađ.) – zemljište
- àvlija, ž. (tur.) – dvorište
- bàca, m. – brat od milja; upotrebljava se i za druge odrasle muške osobe
- badāvā, pril. (tur.) – besplatno
- bádže, m., mn. – muškarci koji pomažu u pripremi svatova
- bàja/bája, m. – najstariji brat ili rođak
- bàka, ž. – prabaka
- bàka-téta, ž. – djedova ili bakina sestra
- bâšća, ž. (tur.) – vrt
- baščica, ž., um. (tur.) – mali vrt
- becárac, m. – jelo od paprike i rajčice; v. sataraš
- bráca, m. – mlađi brat
- brâon, prid. (njem.) – smeđe
- brèskve, ž., mn. – vrsta kolača
- brèskörka, ž. – bundeva
- büre, s. (bug.) – bačva
- céger, m. (njem.) – pletena torba
- celòfan, m. (njem.) – prozirni papir za umatanje
- cücla, ž. – duda varalica
- cüra, ž. – djevojka; mladenka
- čäuš, m. (tur.) – vođa svatova; v. prikumak

čèlo nas – preko puta nas
číko, m. – stariji čovjek
čijálo, s. – običaj čijanja perja
čòklad, ž., zb. – ženska telad
čórba, ž. (tur.) – gusto jušno jelo s komadima mesa ili ribe
čòvek, m. – suprug, muž
čvárak, m. – grumen otopljenog sala
čòšák, m. (tur.) – ugao
dàda/dáda, m. – otac
dárniti, gl. nesvrš. – taknuti, dodirnuti
déda/dèda, m. – majčin ili očev otac, v. dida
dīda, m. – majčin ili očev otac, v. déda/dèda
dīdak, m. – predak; djed; stariji čovjek
dinstati, gl. nesvrš. (njem.) – kuhati
dīvan, m. (tur.) – razgovor
dīvániti, gl. nesvrš. (tur.) – pričati, razgovarati
dīver, m. – onaj koji prati nevjestu na vjenčanju (u bližem je srodstvu sa ženikom); mužev
brat
dīveruša, ž. – ona koja prati mladenku na vjenčanju (u bližem je srodstvu sa ženikom)
dòktorica, ž. – liječnica
dóbošica, ž. – vrsta torte
domàćin, m. (u svatovima) – ženikov otac
drúga, ž. – prijateljica
dùćan, m. (tur.) – prodavaonica
dùmst, m. (njem.) – kompot
dùmstflàša, ž. (njem.) – boca za kompot
dùrati, gl. nesvrš. (tur., tal.) – izdržavati teškoće
džàbe, pril. (tur.) – besplatno
džigerica, ž. (tur.) – jetrica
đípati, gl. nesvrš. – skakati
èkser, m. (tur.) – čavao
fājront, m. (njem.) – završetak čega (npr. neke svečanosti, plesa i sl.)
fàliti, gl. nesvrš. (njem.) – nedostajati
fāmīlija, ž. (njem.) – obitelj, rodbina

fãrba, ž. (njem.) – boja (koristi se i boja)
 fãrbati, gl. nesvrš. (njem.) – bojati, ličiti
 féla, ž. (mađ.) – vrsta; (puno fela kolača– puno vrsta kolača)
 fêrje, s. (njem.) – praznici
 fîl, m. (njem.) – nadjev
 filovati, gl. nesvrš. (njem.) – nadjevati
 flãša, ž. (njem.) – boca
 friško, prid. (njem.) – svježe
 frižidêr, m. (fr.) – hladnjak
 frùštuk, m. (njem.) – doručak
 fûruna, ž. (tur.) – peć
 gának, m. (njem.) – trijem
 gîbanica, ž. – jelo sa sirom od vučenog tijesta
 gombóce, ž., mn. – okruglice sa šljivama (knedle sa šljivama)
 granàtir, m. – jelo od krumpira i tijesta; v. granatir marš
 granàtir mārš, m. – jelo od krumpira i tijesta, v. granatir
 grilã, m. – grilaž (vrsta kolača)
 gûnja, ž. – dunja
 gúvno, s. – mjesto za vršidbu ili mlaćenje na otvorenom
 hëklati, gl. nesvrš. (njem.) – kukičati
 hòklica, ž. (njem.) – niska stolica bez naslona
 hòblati, gl. nesvrš. (njem.) – strugati drvo
 îgranka, ž. – ples, zabava
 îgranje, gl. im. – plesanje
 îskomati, gl. svrš. – izudarati
 îspremati, gl. svrš. – ispravljati
 izlavřdati, gl. svrš. – izdati; ispričati nekome nešto što je tajno
 jãgode, ž., mn. – vrsta kolača (jagodice)
 jedàred, pril. – jednom
 jedínak, m. – jedini sin
 jètrva, ž. – žena muževljeva brata
 jòrgan, m. (tur.) – pokrivač punjen perjem
 kãčara, ž. – prostorija u kojoj se drže namirnice u kacama (vino, rakija)
 kádar, prid. (tur.) – biti sposoban, v. kaderan

káderan, prid. – biti sposoban, v. kadar
kàjiš, m. (tur.) – remen
kàjmak, m. (tur.) – vrhnje
kàjsija, ž. (tur.) – marelica
kàlj, m. (njem.) – keramička posuda za cvijeće
kàpija, ž. (tur.) – ulazna vrata u dvorište
kàšika, ž. (tur.) – žlica
kaurma, ž. – jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa (na paprikaš)
kècelja, ž. (mađ.) – pregača; dio narodne nošnje
kêr, m. – pas
kérče, s., um. – mali pas
kéríti se, gl. nesvrš. – veseliti se
kétuš, m. – običaj plesa s mladom u svatovima koji se plaća
kífla, ž. (njem.) – pecivo od različite vrste tijesta, može biti punjeno nadjevom
kíflice sà salom, ž., mn. – vrsta kolača
kìrbaj, m. (njem.) – crkveni god
kisèljak, m. – biljka kiselica
kòčanj, m. – klip kukuruza s kojega je skinuto zrnje
koláči ùkiselo, m., mn. – kolači od dizanog tijesta
kolèčka, ž. – kola koja su se uprezala u seljački plug
kolíca, ž. – tačke
kòmendija, ž. – dohrana (komencija); stavljanje na raspolaganje brizi nekoj drugoj osobi, osobito starije osobe
kòmšija, m. (tur.) – susjed
komšiluk, m. (tur.) – susjedstvo
kòmšinica, ž. (tur.) – susjeda
krèč, m. (tur.) – orijentalna slastica; v. alva
krèč, m. (tur.) – vapno
krèčiti, gl. nesvrš. – líčiti
krís, m. (njem.) – krupica
krisban, m. (njem.) – božićno drvce
krófna, ž. (njem.) – kolač od dizanog tijesta; krafna; pokladnica
kròmpīr papríkaš, m. – jušno jelo od krumpira začinjeno paprikom
křpara, ž. – prostirka za pod izrađena od ostataka tkanina

krúniti, gl. nesvrš. – runiti; skidati zrnje s klipa
kùglof, m. (njem.) – kolač od dizanog tijesta s rupom u sredini
kûjna, ž. – kuhinja
kukúcati, gl. svrš. – provjeravati, viriti
kùpiti svätove – pozivati u svatove
kùpus na paradàjzli, m. – jelo od kupusa s pasiranom rajčicom
kùvani medenjáci, m., mn. – vrsta kolača
läcati se, gl. nesvrš. – prihvatiti se nekog posla
lánac, m. – mjera za površinu zemlje (1 lanac = 7.193,2 m²)
lénija, ž. (lat.) – poljski put
lëv, m. – vrsta platna; v. levano platno
lëvano plátno, s. – vrsta platna; v. lev
mäcuva, ž. – maćeha
májka, ž. – baka
màrama, ž. (tur.) – rubac
mašina, ž. (njem.) – šivaći stroj
mazúljica, ž. – bubuljica; prištić na tijelu, najčešće licu
mëdeni rólat, m. – vrsta kolača
mèrdevine, ž., pl. tantum (tur.) – ljestve
mìcika, ž. – vrsta kolača
mílihbröt, m. (njem.) – kruh koji se peče za Uskrs
mílje, s. – mali stolnjak vezen ili kukičan
mlađarija, ž., zb. – mladež
mlâda, ž. – djevojka na dan vjenčanja i prvo vrijeme nakon vjenčanja
módla, ž. (njem.) – kalup
muškátl, m. – vrsta cvijeća
näcigovano, prid. – nabrano
nadróljati, gl. svrš. – napraviti bilo kako
näjrođeniji, prid. – najbliža rodbina
näklane, pril. – preklani; pretprošle godine
nebèsko kòlo, s. – narodni ples
nëcati, gl. nesvrš. (njem.) – vrsta ručnoga rada
nëdilja, ž. – nedjelja; tjedan
néna, ž. – starija sestra ili sestrična od milja

nóna, ž. – noćna posuda
 òbaška, prid. – ovojeno, posebno
 očēnāš, m. – molitva
 odigrati, gl. svrš. – otplesati
 òpāsan, prid. – nestašan, zločest
 òplećak, m. – dio nošnje
 òroz, m. (tur.) – pijetao
 òtarak, m. – ručnik od domaćega platna
 otrániti se, gl. svrš. – odgojiti; odrasti; othraniti
 otkrñjiti, gl. nesvrš. – otkrhnuti
 padobrānci, m., mn. – vrsta kolača
 papríkaš, m. – jušno jelo
 pāpula, ž. – jelo od kuhanog pasiranog bijeloga graha, nekada se pripremalo u doba posta
 jer je posno a zasitno
 parādājka, ž. (njem.) – rajčica; v. paradajz
 paradājz, m. (njem.) – rajčica; v. paradajka
 paríca, ž. – vršnjakinja
 paškrñnat, m. – pastrnjak
 pātríce, ž., pl. tantum – krunica
 pāuza, ž. (njem.) – stanka
 pēndžer, m. (tur.) – prozor
 pēkmez, m. (tur.) – marmelada
 pēškīr, m. (tur.) – ručnik; ukras u posebnim prilikama kao što su svatovi koji nose djever,
 djeveruša, čauš, kum, mladoženja
 plòtna, ž. – gornja ploča na štednjaku na drva
 počímáljka, ž. – žena koja započinje pjevanje na misi
 podivaniti, gl. svrš. (tur.) – popričati, porazgovarati
 pò dvōje – narodni ples
 pognjāviti čvārke – pritisnuti čvarke da se iscijede
 pònjava, ž. – plahta
 ponjāvce, s. – mala plahta
 pòpara, ž. – vrsta jela od kruha
 posílo, s. – posjet u kući; nekada se uz pjesmu i priču zajednički obavljaju sezonski poslovi
 pòtrim, m. – trijem

povézati se, gl. svrš. – obući se u narodnu nošnju
 pozàimati, gl. nesvrš. – pozajmljivati
 prãndãra màrama, ž. – dio ženske nošnje
 prìbiti, gl. svrš. – prebiti, slomiti (prebiti nogu)
 priglédati, gl. nesvrš. – posjećivati bolesnika
 prikazívati dâr – darivanje mladenaca tako da se javno kaže tko čime dariva
 príkumak, m. – onaj koji održava red u svatovima; v. čauš
 psìha, ž. (tal.) – sobno ogledalo ugrađeno u nizak toaletni ormarić
 pùdarica, ž. – čuvarica vinograda
 pudáriti, gl. nesvrš. – čuvati vinograd ili usjev
 púra, ž. – jelo od kuhanoga kukuruznog brašna
 pùslice, ž., mn. – vrsta kolača
 pûst, prid. – zločest
 pût, m. – ulica (*sedit na put*)
 raskúmiti, gl. svrš. – razvrgnuti staro kumstvo
 rasìpač, m. – oruđe za rasipanje gnojiva
 rãsplit, m. – vrsta ručnoga rada
 rãspraviti créva – na svinjokolji pripremati crijeva za pranje
 ràstrkan, prid. – nije na okupu
 rátluk, m. (tur.) – orijentalna slastica rahatlokum
 rèduša, ž. – žena koja pomaže u pripremi kolača i jela za svatovske uzvanike; domaćica
 rérna, ž. (njem.) – pećnica
 ríngla, ž. (njem.) – kolut na štednjaku
 sãft, m. (njem.) – jelo
 sãtaraš, m. – jelo od paprike i rajčice; v. bećarac
 séja, ž. – najbolja prijateljica
 sìc, m. (njem.) – sjedalo
 sìnija, ž. (tur.) – stol
 sìpaća kàšika, ž. – velika žlica s polukuglastim dijelom za zahvaćanje tekućine
 skisnuti, gl. svrš. – prokisnuti
 skúte, ž., pl. tantum – podsuknja
 snâći se, gl., svrš. – upoznati se; započeti vezu
 snàja, ž. – sinova supruga; bratova supruga
 snâša, ž. – udana žena; starija žena (snaš-Ljubica)

sòdār, m. – proizvođač sode
 sòkāk, m. (tur.) – ulica
 sortírati, gl. dv. (njem.) – posložiti
 srêmsko kòlo, s. – narodni ples
 srêmske ìgre, ž., mn. – srijemski narodni plesovi
 stâra, ž. – prabaka
 stâri svät, m. – drugi kum
 staròsvatica, ž. – supruga staroga svata
 staròsvatiti, gl. svrš. – biti stari svat u svatovima
 starovírski, prid. – starinski
 steláža, ž. (njem.) – polica
 strîna, ž. – svaka odrasla žena (ne mora biti u krvnom srodstvu)
 strùka, ž. – jedna uvijača
 sûd, m. – posuda
 suferín, m. – dukat
 sùpa, ž. (njem.) – juha
 svatòvac, m. – napjev kojim su se najavljivali dijelovi svatovskog obreda; tekstovi se upućuju svim sudionicima svatova pojedinačno, od mladoženje i mladenke do roditelja, kumova i djevera; izvodi se bez instrumentalne pratnje
 svêt, m. – okolina; društvo (*ići među svet*)
 svétac, m. – blagdan
 sveténje, s. – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu
 svétinja, ž. – ono što se smatra svetim i nepovredivim
 svírati ìranku – svirati na zabavi
 šalukátor, m. (njem.) – prozorski kapci
 šàmrolna, ž. (njem.) – vrsta kolača
 šānac, m. (njem.) – kanal
 šàraglje, ž., zb. (njem.) – stražnji dio kola
 šātirani kōnac, m. – šareni konac
 šérpa, ž. (njem.) – zdjela
 šerpènjica, ž., um. (njem.) – mala zdjela
 škrìnja, ž. – lijes
 šlāg, m. (njem.) – tučeno slatko vrhnje
 šlāger, m. (njem.) – pjesma na temu ljubavi

šlînga, ž. (njem.) – vezivo; čipka
 šlîngāno, prid. – koje je napravljeno šlingom
 šlîngati, gl. nesvrš. (njem.) – vrsta ručnoga rada
 šnìcla, ž. (njem.) – tanko izrezan komad mesa
 šôgor, m. (mađ., njem.) – muž ženine sestre
 šòpati, gl. nesvrš. – bacati, razbacivati
 šôr, m. (mađ.) – ulica
 špjäz, m. (njem.) – ostava
 špòret, m. (njem.) – štednjak
 šrôt, m. (njem.) – sitno samljeven kukuruz
 štàfir, m. (njem.) – miraz
 štrîkati, gl. nesvrš. (njem.) – plesti
 šürjak, m. – ženin brat
 tàcna, ž. (njem.) – pladanj
 tácci, m., mn. – jastučíci od tijesta punjeni marmeladom i posuti orasima ili makom; v. taški
 táški, m., mn. – jastučíci od tijesta punjeni marmeladom i posuti orasima ili makom; v. tački
 tàcci
 têtati, gl. nesvrš. – zadirivati, maltretirati
 tèpih, m. (njem.) – sag
 tèpsija, ž. (tur.) – posuda za pečenje
 tepurîtav, prid. – nespretan
 tràčiti, gl. nesvrš. – održavati, slaviti (tračiti kirbaj)
 tránniti se, gl. nesvrš. – odgajati; odrasti; othraniti
 trùkovati, gl. nesvrš. – ručni rad
 ùkisnito mléko, s. – kiselo mlijeko
 ùsnivano plátno, s. – vrsta platna
 uvijača, ž. – makovnjača, orehnjača ili dizano tijesto s kakaom
 vājāt, m. (tur.) – zgrada u dvorištu seoske kuće koja je služila za prenoćište bračnih parova;
 ostava
 vārjača, ž. – kuhača
 vášar, m. (mađ.) – sajam
 večèrnja, ž. – molitva nedjeljom u 15 sati
 velečasni, m. – župnik

vézenka, ž. – dio ženske nošnje

vílino kòlo, s. – narodni ples

vítlovi, m., mn. – drvene letve oko kojih je namotan sloj blata i slame (krov)

vítlati, gl. nesvrš. – tjerati koga, trčati za kim

zàova, ž. – muževa sestra

zàpreg, m. – dio ženske nošnje

zèlēnje, s. zb. – povrće za juhu

zèpe, ž., mn. – vrsta papuča

žđfljati, gl. nesvrš. – trljati se o nešto

žíva vòda, ž. – izvor vode u naselju

6. ZAKLJUČAK

U radu su analizirani govori naselja koja se nalaze na samom istoku Republike Hrvatske, a to su Bapska, Ilok i Tovarnik. Ta se naselja nalaze u povijesnoj regiji Srijemu, a njihovo se starosjedilačko stanovništvo osjeća i naziva Srijemcima.

Govori Hrvata Šokaca u hrvatskom dijelu Srijema bili su zapostavljeni, a u dijalektološkoj su literaturi svrstani, bez terenskoga istraživanja, u vojvođansko-šumadijski dijalekt, koji pripada srpskomu jeziku. Sustavnijih istraživanja ovih govora na terenu nije bilo sve do 1983. godine kada je Stjepan Sekereš opisao govor iločkih Hrvata. Tada je i on, analizirajući značajke iločkoga govora, taj govor svrstao u vojvođansko-šumadijski dijalekt (Sekereš 1983: 128). Nakon S. Sekereša, srijemske je govore, točnije, govore Bapske, Tovarnika, Iloka i Lovasa, opisala Iva Lukežić (1995) koja ih je nazvala iločkom skupinom govora. Svoje je istraživanje provela među izvornim govornicima koji su u vrijeme progonstva bili smješteni u Primorsko-goranskoj županiji. Na temelju analiziranih jezičnih značajki, I. Lukežić zaključuje kako iločku skupinu govora treba *dijalektološki klasificirati kao govorni tip unutar slavonskoga dijalekta*. (Lukežić 1995: 235)

Istraživanje za ovaj rad provedeno je na terenu snimanjem govora izvornih govornika. Odabrani govornici su starosjedioci Hrvati, Šokci. Prilikom odabira sugovornika planirano je ispitati podjednaki broj muškaraca i žena, no stanje na terenu pokazalo je da su žene spremnije za razgovor, a starije generacije otvorenije i pristupačnije od mlađih. Tako je većina sugovornika rođena između 1930. i 1940. godine.

Istraživanje je počelo u Tovarniku, a nastavljeno u Bapskoj i Iloku. Jezična je analiza provedena jednako za sva navedena mjesta s naglaskom na jezičnim posebnostima navedenih mjesnih govora. Govori su opisani sinkronijski iz snimaka slobodnoga govora i dijaloga izvornih govornika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini s naglaskom na osobitostima koje su tipične za spomenute mjesne govore. U uvodnom se poglavlju opisuju cilj i metodologija rada te dosadašnja istraživanja srijemskih govora. Drugo poglavlje prikazuje zemljopisno-povijesni smještaj Srijema s naglaskom na dio Srijema koji se nalazi u Republici Hrvatskoj. U trećem, četvrtom i petom poglavlju analizirani su govori Bapske, Iloka i Tovarnika na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj, tvorbenoj i leksičkoj razini s naglaskom na jezičnim osobitostima značajnima za govore navedenih naselja. Za govor svakog naselja sastavljen je i abecedni rječnik manje poznatih riječi. Sve su navedene riječi zabilježene u transkriptima tonkih zapisa.

U *Zaključku* će se iznijeti i usporedna jezična analiza govora Bapske, Iloka i Tovarnika. U usporednoj jezičnoj analizi upotrebljavat će se sljedeće kratice za navedena naselja: To (Tovarnik), Ba (Bapska) i Ik (Ilok).

6.1. FONOLOGIJA

6.1.1. Samoglasnici

Odras jata

U analiziranim govorima prevladava ekavski odraz jata, bez obzira na njegovu dužinu. Dakle, i dugi i kratki jat u korijenu riječi daju *e*. Ekavski se odraz jata u govorima Bapske, Iloka i Tovarnika javlja u korijenskim morfemima, dok su gramatički morfemi najčešće ikavski. Jedini primjer ekavskoga odraza jata u gramatičkom morfemu je u prezentu glagola *voljeti*: *volem, vole*. Navedeni se oblici javljaju uz oblike *volim, voli*, a budući da ih je upotrebljavao mali broj sugovornika, može se pretpostaviti kako nisu rašireni u općoj uporabi.

U govorima svih naselja potvrđeni su i primjeri ikavskog odraza jata u korijenskim morfemima o čemu je govorila Iva Lukežić (1995) i o čemu će biti riječi u nastavku teksta.

Osim ekavskoga jata, sporadično se javljaju jekavski (Ba, Ik, To) i ijekavski (Ik, To) odrazi jata zbog želje sugovornika da govore „čistim“ hrvatskim jezikom.

Ikavski se odraz jata javlja u govorima svih naselja (Ba, Ik, To) i kod svih sugovornika što može potvrditi navod Josipa Lisca (2003) kako su srijemski Hrvati nekada govorili ikavicom slavonskoga tipa. U govoru se pojavljuju tipični slavonski ikavizmi: *vòlili, žívit, vòlila je, vídli su, príd, dída, ùvik, posílo, dīveruša*. Prilog *gdjè* uvijek se javlja u obliku *dī*, dok se prilog *ùvik* u ikavskom obliku nalazi u odzdravu *ùvik fáljen*.

Prilog *óvdje* u sva se tri naselja upotrebljava u obliku *óde*.

Iva Lukežić navodi kako je odraz jata iločke skupine govora ikavski i to u korjenskim morfemima pred tvorbenim morfemom s „jatom“: *grijat se* (<*grě-ě-ti*), *sijat* (<*sě-ě-ti*), *smijat se* (<*smě-ě-ti se*) i sl. (1995: 224) U proučavanim su govorima zabilježeni isti primjeri: *sījalo se, je sījala, se grīje, òni se smīju*. Osim toga, ikavski se odraz jata javlja na dočetu infinitivne osnove u obliku infinitiva (Lukežić 1995: 224). Neki od primjera koje navodi, a koji se javljaju i u proučavanim govorima su glagoli *sedít, želít* (Ik, To). U Bapskoj nisu zabilježeni ti glagoli jer ih sugovornici nisu koristili za vrijeme razgovora. Također se ikavski odraz jata javlja u gramatičkim morfemima kod komparativa (*-iji < -ěi: noviji*), dativa i lokativa jednine imenica ženskoga roda (*-i < -ě: daj ženi*), genitiva i lokativa množine najčešće toponima (*-i < -ěhь: iz Vinkovci*), u genitivu množine zamjeničke deklinacije (*-i < -ěhь: naših*) te na kraju riječi kod priloga *di < kьdě* (Lukežić 1995).

Kada govori o odrazu jata u govoru iločkih Hrvata, Stjepan Sekereš (1983) naglašava kako do zamjene jata s *e* ili *i* u Srijemu nije moglo doći prije 14. stoljeća jer je u govoru nekih

slavonskih sela i danas očuvan nezamijenjeni jat⁴⁴. Budući da u govoru iločkih Hrvata postoje jezične značajke karakteristične za slavonski dijalekt, npr. neki ikavizmi, S. Sekereš zaključuje kako je taj govor nekada bio ikavski, *ali je kasnije pod jakim utjecajem ekavskoga govora u okolnim srpskim naseljima postao ekavski* (1983: 128).

Mijo Lončarić (2011) smatra kako današnji hrvatski govori u Srijemu pripadaju vojvođansko-šumadijskom dijalektu i slavonskom dijalektu. Ovome prvome pripadaju govori Vojvodine u Srbiji i govori dijela zapadnoga Srijema u koji ubraja i govore iločke skupine. Također navodi da *su hrvatski govori šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta, uključujući govor iločke skupine, ranije nazivani „istočni ekavci“, za razliku od ekavskih govora slavonskoga dijalekta* (2010: 171). Osim toga, ističe kako je mala vjerojatnost da su ti govori nekada bili ikavski, kako se ponekad ističe u literaturi. Svoju tvrdnju potkrjepljuje time što u slavonskom dijalektu postoje ekavski govori, npr. u okolici Vinkovaca ili u slavonskoj Podravini. Ako se u Iloku i govorilo ikavski, nastavlja Lončarić, to je bilo zato što je Ilok grad pa je samim time mogao imati drugačiji govor od okolnih naselja.

Marija Znika (2006) u svome radu u kojemu uspoređuje Benešićev i Sekerešov opis govora Iloka ističe kako je na govor Iloka najviše utjecao standardni jezik, a da je utjecaj govora okolnih sela znatno manji. Ovu su tvrdnju potkrijepili i neki sugovornici u Iloku, Tovarniku i Bapskoj ističući utjecaj škole te učitelja i nastavnika na govor stanovništva. Mnogi su potvrdili kako su „njihovi stari“ bili ikavci.

S obzirom na odraz jata, govori slavonskoga dijalekta mogu biti ikavski, ekavski, ikavsko-ekavski i ikavsko-jekavski (v. 1.3. *Značajke slavonskoga dijalekta*).

Iz svega navedenoga može se zaključiti kako su govori Bapske, Iloka i Tovarnika bili ikavski što potvrđuju brojni ikavizmi u suvremenom govoru tih mjesta. Ekavski je odraz jata noviji i nastao je naslojavanjem.

Stezanje samoglasnika

Do stezanja samoglasnika *ao > o* dolazi u čestici *kò*.

Vokalizacijom *l > o* nastaje skup *-ao* koji se zatim steže u *o* (*ao > o*) u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini (*imō, kâzo, pëko*) i kod imenica *pòso* i *kòto*. Stezanje *ao > o*

⁴⁴ Prema novijim istraživanjima, nezamijenjeni se jat čuva još samo u selu Gradištu kod Županje o čemu govori Željko Jozić (2009). Kako je već naglašeno, u govorima naselja u okolici Našica koje je proučavala Silvija Čurak (2012) izgovor je nezamijenjenog jata napušten.

nije zabilježeno ako je *a* nositelj naglaska, na primjer, kod imenice *zàova* (Ik, To), kod glagolskih pridjeva radnih *znào, zvào, dào, stào* (Ba, Ik, To), priloga *žào* (Ba, To) te kod usklika *jào* (Ba, Ik, To).

Iva Lukežić (1995) navodi kako je stezanje samoglasnika kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda karakteristično, osim za slavonski dijalekt, i za dubrovačke govore.

Stezanje *ao > o* nije zabilježeno kod glagolskih pridjeva radnih kad je *a* u skupini *ao* nositelj naglaska: *znào, dào*.

Zabilježeno je i stezanje *eo* u *o* kod glagolskog pridjeva radnog u muškom rodu u jednini (Ba, Ik): *pòčo* (*Pòčo íc ù crkvu i vòle pèvat u zbòru.*), *ùzo je*.

Kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini u glagola *dònijēti* i *òdnijēti* provodi se stezanje *io > o* (*ěo > io > o*): *dòno, òdno*.

Završetak *uo* u glagolskom pridjevu radnom (Ba, Ik, To) ostaje nepromijenjen, *čùo*, ako je naglasak na *u*.

Do stezanja vokala, *aa > a* dolazi kod imenica *strâh* i *grâh* u genitivu jednine nakon ispadanja suglasnika *h*: *strâ, grâ* (Ba, To).

Ispadanje samoglasnika

Gubljenje se samoglasnika provodi u svim proučavanim govorima i to u sredini i na kraju riječi u zanaglasnom položaju, kao i u slavonskom dijalektu.

Na kraju riječi samoglasnici se gube u infinitivu glagola (*rádit, m̀slit, íc*), kod imenica (*idem kùć*), u imeničkim strukturama (*d̀id-P̀era, b̀ak-Ànice*), kod zamjenica (*kòd njēg*), priloga (*d̀ost*), prijedloga (*m̀eđ*), čestica (*ǹek*) i veznika (*àl*).

U sredini riječi zabilježeno je gubljenje samoglasnika kod glagola (*p̀azt*), glagolskog pridjeva radnog (*rádlo*), brojeva (*č̀etr*), imenica (*M̀arca*), priloga (*k̀olko*).

Umetanje samoglasnika

U svim proučavanim govorima u strukturama prijedlog + pokazna zamjenica *tâj, tâ, tò* dolazi do umetanja samoglasnika *o*: *iz òtoga, s òtim*. U iločkom je govoru potvrđena i struktura prijedlog + prilog: *òtamo* u značenju *òdānde*.

Zamjena samoglasnika

Zamjena se samoglasnika u svim govorima najčešće javlja kod imenica (*kròmpīr*) i priloga (*ùjutru*).

6.1.2. Suglasnici

Suglasnik f

U svim se proučavanim govorima suglasnik *f* ostvaruje u posuđenicama: *fàjront*, *flàša*, *fàmīlija* te zamjenjuje suglasničku skupinu *hv* na početku riječi: *fàljen Āsus/fàljen Ās*.

Suglasnik h

Suglasnik se *h* gubi u svim položajima kod svih proučavanih govora (*lād*, *rèn*, *bi*, *ùvatu se*, *òp*, *kòd òvī*, *òdma*) ili se zamjenjuje suglasnicima *j* i *v*. Zamjene su zabilježene u sljedećim primjerima: *kùjna*, *snàja*, *kùvali*, *skùvala*, *tr̀buvom*.

Gubljenje suglasnika *h* i njegova zamjena suglasnicima *j* ili *v* karakteristika je većine štokavskih govora, a samim time i slavonskih govora.

Suglasnik se *h* zadržao kod osobnih imena, toponima, etnika i ktetika: *Tìhomir* (To), *Hàrkanj* (Ik), *Hr̀vat* (To), *hr̀vacki* (Ik). Osim toga, ostaje u posuđenicama: *hoklica* (To), *plehan* (Ba), *mīlihbròt* (Ik). Sporadično se može javiti i kod imenice *kr̀uh* kod koje su zabilježeni sljedeći primjeri: *kr̀u* (Ba, To), *kr̀uh* (Ba, Ik, To), *kr̀uva* (Ba, To).

Suglasnik j

Suglasnik *j* pojavljuje se u intervokalnom položaju kako bi se prevladao zijev. Najčešće se javlja kod brojeva: *jedànjst* (Ba), *dvànjst* (To), a zabilježen je i kod imenica: *stanijol* (Ik).

Suglasnik l

Suglasnik *l* u govorima svih naselja na kraju riječi prelazi u *o* kod imenice *pòsò* i kod glagolskih pridjeva radnih muškoga roda u jednini: *imò*, *dòšo*, *òšo*, *pògledo*. U tovarničkom je govoru zabilježena i imenica *kòto*. U govoru Bapske i Tovarnika potvrđeni su primjeri *vò* (*vol*) i *sò* (*sol*) u kojima suglasnik *l* vokalizacijom na kraju sloga prelazi u *o* pa dolazi do stezanja -*oo* > *o*. Kod imenice *stòl* (Ba, Ik, To) i kod nekih pridjeva (*k̀isel*) ne dolazi do promjene *l* u *o*.

U svim je govorima zabilježeno umekšavanje suglasnika *l* kod imenice *lubènica*, tako da ona glasi *ljubènica*, a u tovarničkom je govoru, osim toga, zabilježena i imenica *cíglja*. Imenicu *ljubenica* zabilježila je i Lj. Kolenić (1996) u govoru Ilače.

Umekšavanje glasova *l* i *n* ispred samoglasnika *i* svojstveno je govorima slavonskoga dijalekta.

Prema I. Lukežić (1995), muljiranju bi se trebalo pribrojiti i umekšavanje glasova *l* i *n* ispred samoglasnika *e* i drugih samoglasnika, tako da bi se ovoj promjeni mogla pribrojiti imenica *ljubènica* potvrđena u govorima iločke skupine.

Suglasnici m, n

Umetanje suglasnika *m* i *n* kod priloga potvrđeno je jedino u tovarničkom govoru: *zbiľjam, vāzdan*. U govoru Bapske zabilježeno je umetanje suglasnika *m* kod imenice *prāmbaba*.

Suglasnik r

Suglasnik se *r* gubi u svim govorima kod imenice *vēče* te priloga *jūče, ūveče*. Također se često suglasnik *r* zamjenjuje suglasnikom *l* kod veznika *jēr: jēl*.

Zamjena suglasnika

Zamjene se suglasnika najčešće javljaju kod imenica: *sāti/cāti* (Ba, To), *grīz/grīs* (Ik), *grīz/krīs* (To) i glagola: *pōčnem/pōčmem* (To). U iločkom je govoru zabilježena i zamjena *j/v* kod priloga *vērovatno*.

Suglasničke skupine

Prilog *odmah* u svim se govorima upotrebljava u obliku *ōma* jer se skupina *dm* pojednostavnjuje u *m* (*dm > m*). I. Lukežić za ovu promjenu kaže sljedeće: *promjenu dm/ > /m/ u primjeru odma > oma moguće je dovesti u vezu sa slabljenjem i redukcijom dočetnoga šumnika u zatvorenu slogu, što je imanentno govorima čakavskoga narječja, i potvrđuje se u znatnome broju primjera* (1995: 235).

Skupina *hv* prelazi u *f*: *fāljen Īsus*.

U svim proučavanim govorima kod imenica *kēi* i *kēerka* suglasnička skupina *kē* gubi *k* (*kē > ē*) pa zabilježeni oblici glase *ēēr, ēerka*.

Skupina *kv* prelazi u *k* kod zamjenica *kākā, tākā, ĩkākā, kākī, svākaki*, ali se redovito zadržava kod imenica *cřkva* (Ba, Ik, To), *mřkva* (Ik, To). U iločkom je govoru zabilježen i nominativ jednine imenice *brēska*.

Skupina *tk* pojednostavnjuje se u svim govorima kod zamjenica *kō, kōgot, svāko, nīko, nēko*. Ostaje nepromijenjena u glagolu *tkāti* (Ba, To), imenicama *tētka* (Ba, Ik, To), *doplatka* (Ba) te prilogu *rētko* (Ba, Ik, To). Kod priloga se *ōtkud/ōtkud* zadržava suglasnička skupina u svim proučavanim selima: *ōtkud si se narādila* (Ba), *ōtkud ti sād tākō* (To), *ōtkud bi mī sād ĩšli* (Ik).

Skupina *tsk* prelazi u *ck* (*tsk > ck*): *hřvacki, svēcki*.

Skupine **stj* i **skj* uglavnom se ostvaruju kao *št* te se s obzirom na to može reći kako su proučavani govori štakavski, što je zabilježila i I. Lukežić. U govorima Bapske i Tovarnika

skupina **stj* i **skj* odrazila se kao *šć* u sljedećim primjerima: imperativu glagola *razmišćaj*, *namišćaj* (To), prezentu glagola *iskati*, *išču* (Ba, To).

Zabilježeno je ispadanje uglavnom kod glagola i to kod svih proučavanih govora: *nî* (od *nije*), *ošli* (od *otišli*), *viš* (od *vidiš*).

Glasovne promjene

U govorima proučavanih naselja ne provodi se sibilizacija kod imenica *e*-vrste ženskoga roda: *u rúki*, *u brîgi*, *u knjîgi*, *u vójski*⁴⁵. Sibilizacija se ne provodi u posavskim i podravskim govorima slavonskoga dijalekta⁴⁶.

U Tovarniku i Bapskoj zabilježena je disimilacija kod imenice *gúvno* (*mn* > *vn*).

Jednačenje po mjestu tvorbe na granici morfema javlja se u iločkom i tovarničkom govoru: *jedàmpūt*, *umprofórci*. U Iloku je zabilježen i jedan primjer jednačenja po mjestu tvorbe na granici riječi: *š njîma*.

U govoru se Tovarnika ne provodi prijeglas, tako da u instrumentalu jednine imenica *a*-vrste imamo *nóžom*, *lòncícom*. Također je u istom govoru zabilježena i metateza u primjeru *odakle* > *otkàle* (*otkàle je dòšo nèkī mlàdīć*). Kod posvojnog pridjeva *djèvojčīn* ne provodi se palatalizacija pa on glasi *djèvōjkin*.

⁴⁵ Sibilizacija se djelomično provodi u govoru Bapske (v. 3.1.2. *Suglasnici*).

⁴⁶ Usp. Ivšić (1913: 138), Sekereš (1974: 149).

6.2. MORFOLOGIJA

6.2.1. Imenice

Broj

U govorima svih proučavanih naselja, osim oblika imenica za jedninu i množinu, zabilježeni su primjeri i za dvojину uz brojeve *dvâ*, *trî*, *čètri*: *dvâ sína* (To), *trî kècelje* (Ba), *čètri pùške* (Ik). U govoru se Tovarnika imenica *skût* javlja samo u množinskom obliku *skûte*.

6.2.1.1. Imenice *a*-vrste

U govorima je Bapske i Tovarnika potvrđeno izjednačavanje genitiva i akuzativa jednine muškoga roda, bez obzira na to označava li imenica živo ili neživo: *ìmam vìnogrādā* (Ba), *jède koláčā* (To). Ista je pojava karakteristična za podravski poddijalekt slavonskoga dijalekta⁴⁷. Za razliku od govora Bapske i Tovarnika, u govoru Iloka akuzativ jednine izjednačen je s nominativom jednine muškoga roda kada se označava što neživo.

U instrumentalu se upotrebljava prijedlog *s/sa* i kada označava društvo i kada označava sredstvo (Ik, To): *s trāktorom se òrālo*. Imenice koje završavaju na palatal u instrumentalu jednine imaju nastavak *-om* kao i imenice koje završavaju na nepalatal: *nóžom*, *lònciçom*. Imenica *pût* ima oblik *pûtom*: *cèlim pûtom*.

U nominativu množine jednosložne imenice muškoga roda dobivaju umetak *-ev* ili *-ov* u svim proučavanim govorima: *múževi* (To), *vózovi* (Ba), *snòpovi* (Ik). Nastavci *-evi*, *-ovi* kod višesložnih imenica muškoga roda zabilježeni su u tovarničkom govoru: *òròzevi*.

Za genitiv množine zabilježeni su nastavci *-ā*, *-i* i *-iju*: *ìma màlo stārì Ìločanā* (Ik), *nìj bìlo tòlko àvtōvā* (To), *nàpravim dèset lìsti* (To), *gòstiju* (To). Nastavak *-iju* u genitivu množine imenica *a*-vrste ima podrijetlo u praslavenskom jeziku, točnije, u genitivu dvojine *i*-deklinacije muškoga roda (*gost-ьju*).

U lokativu množine prevladava nastavak *-ima*: *po kònjima*, *na òdžacima*, dok se stari nastavak *-ih* javlja kod toponima: *u Vínkovci* (kako u proučavanim govorima dolazi od redukcije suglasnika *h* na kraju riječi, ostaje samo nastavak *-i*).

Nastavak *-ih* kod toponima zabilježen je u govorima Bapske i Tovarnika, ali ne i Iloka u kojemu se javlja samo *-ima* (*u Vínkovcīma*).

⁴⁷ Usp. Ćurak (2012).

U dativu i instrumentalu množine javlja se samo nastavak *-ima*: *nosi đidacima* (D mn.), *s órasima* (I mn.).

6.2.1.2. Imenice *e*-vrste

U lokativu jednine ovih imenica (Ba, Ik, To) ne provodi se sibilizacija: *u rúki, u knjìgi*.

Nastavak u nominativu množine u svim je govorima *-e*. Osim *-e*, u govoru je Bapske zabilježen i nastavak *-i*: *svínji* (*kād se kòlju svínji*).

Genitiv se množine najčešće tvori nastavkom *-ā*, primjerice: *pjēsāmā* (Ba), *od šljívā* (Ik), *igārā* (To). U Tovarniku je zabilježen nastavak *-ū* za imenicu *nòga*: *od nógū*.

U lokativu množine, uz nastavak *-ama*, javlja se i stari nastavak *-a*, od praslavenskoga *-ahB*, na primjer: *u hàljinā, u nòvinā*.

Po ovoj se sklonidbi sklanjaju hipokoristična imena muškoga roda (Ba, To): *Māta, Lóvra*. U govoru Iloka nisu potvrđeni oblici hipokorističnih muških imena s kratkosilaznim naglaskom, nego samo s dugouzlaznim naglaskom, primjerice *Súlja* (od *Sulejman*).

6.2.1.3. Imenice *i*-vrste

Nominativ jednine imenice *kčí* glasi *kčér/čér* (Ba, To).

Instrumental jednine u govoru Tovarnika i Iloka ima nastavke *-(j)om* i *-i*: *sa mǎšćom/mǎšćom, s křvi*, dok je u govoru Bapske zabilježen nastavak *-(j)u*: *mǎžemo mǎšću*. Kada govore o osobitostima slavonskoga dijalekta, E. Berbić Kolar i Lj. Kolenić za instrumental jednine imenica ove vrste kažu sljedeće: *imenice i-vrste mogu u instrumentalu jednine završiti na gramatički morfem -(j)u i -i, ali tipičan je u mnogim govorima nastavački morfem -(j)om: mǎšćom, soljõm, pamećõm, čerjom, itd. (2014: 55)*

Zbirne imenice *ùnučad* i *bùrad* imaju u instrumentalu nastavak *-i*.

Genitiv množine imenice *kòkòš* u obliku *kokóšā* (*držimo mǎlo kokóšā*), potvrđen je samo u Tovarniku.

6.2.2. Pridjevi

U proučavanju se govorima komparativ tvori sufiksima *-ijī* (*stàrijī*), *-ijā* (*stàrijā*), *-ijē* (*svečànijē*), *-(j)ī* (*mlǎdī*), *-(j)ā* (*mlǎdā*), *-(j)e* (*mlǎdē*). Od toga odstupaju sljedeći pridjevi: *dūg-dūžji-najdužji, šìrok-šìrji, téžak-těžji, ùzak-ùžji* koji komparativ tvore sufiksom *-ji* što se smatra značajkom slavonskoga dijalekta, a zabilježeni su u govorima Tovarnika i Bapske. Navedeni oblici nisu potvrđeni u iločkom govoru. Superlativ se tvori tako da se na komparativ pridjeva doda prefiks *nâj-*: *nâjbolji* (*ôn je nâjbolji*), *nâjdužja* i *nâjdužje*.

U svim se govorima također ne razlikuje određeni i neodređeni oblik pridjeva.

6.2.3. Zamjenice

U slobodnom se govoru češće upotrebljavaju nenaglašeni oblici zamjenica. Genitiv i akuzativ zamjenica *òni, òna, òne* glasi *njī, njīja, ji* (Ba, Ik, To), primjerice: *kòd njī, kòd njīja*.

Posvojna zamjenica *njīhov* glasi *njīov, njīvoj* (Ba, To): *njīvoja fāmīlija*. Osim tih oblika, sporadično su zabilježeni i oblici *njīhov, njīhova*.

U Tovarniku je zabilježen i oblik za genitiv *njivojéga*: *dòsta mi vèc bùde tòga njivojéga*. Zamjenica *njézin* uvijek se javlja u kraćem obliku, *njên* (Ba, Ik, To): *njên nècák*.

Neodređene se zamjenice upotrebljavaju u oblicima (Ba, Ik, To) *svàko, nèko, nīko, svàkaki*.

Upitno-odnosne zamjenice u svim govorima upotrebljavaju se u obliku *kò* i *štà*: *kò ìma srèce, štà ste tīli*.

Pokazne su zamjenice zabilježene u sljedećim oblicima (Ba, Ik, To): *tàkī, tàkā, tàkō, òvi, òva, òvo, ònāj, òna, òno*. U svim je proučavanim govorima potvrđeno gubljenje suglasnika *h*, iz nastavka *-ih*, u genitivu množine, primjerice: *òvī staròvirskī, òvī kr̄pārā, tī bunàrića*. U tovarničkom se govoru za zamjenicu *tāj* u genitivu množine, osim oblika *tī*, javlja i oblik *tija*: *tija smòkījā*. U Bapskoj i Iloku potvrđen je samo oblik *tī* nakon gubljenja *h* iz nastavka *-ih*, kako je već rečeno.

U proučavanim je govorima (Ba, Ik, To) zabilježena upotreba povratno-posvojne zamjenice *svòj* kada označuje pripadnost subjektu (Ham 2012). Osim toga, potvrđeni su primjeri (Ba, To) u kojima se umjesto povratno-posvojne zamjenice koristi posvojna zamjenica: *jā ìmam mòju Góspu Bāpsku, jā ću mòje stvári nòsit*.

Povratna zamjenica *sèbe, se* nema oblike za nominativ i vokativ. Genitiv i akuzativ imaju oblik *sèbe, se* (*istreseš vodu nà sebe, mogu za sebe živit, kòd sebe*), dativ i lokativ imaju oblik *sèbi* (*kad sèbi nešto popravim, on je sebi kuvo, jā mīslim ù sebi*). Enklitički oblik *si* u dativu potvrđen je u govoru Iloka i Tovarnika (*skuvat si on može..., nāđu si nèko ime*). Oblik za instrumental nije potvrđen jer ga sugovornici nisu upotrebljavali tijekom razgovora.

Pridjevne zamjenice, koje završavaju na *-akav* u proučavanim govorima imaju nastavak *-aki* kao u slavonskom dijalektu: *tàkī, tàkā, svàkaki, kojekàki*.

6.2.4. Brojevi

U svim proučavanim govorima glavni i redni brojevi od 11 do 19 imaju završetak *-najst*: *jedànājst, dvánājst, pètnājst*. Također u svim govorima dolazi do ispadanja samoglasnika *e* ili

skupine *de* u sredini riječi: *četrđēs dvâ, četrđēst pēte, četrđēst pēt*. Navedeni primjeri mogu se ostvariti i bez ispadanja *e* ili *de*: *četrđēsēt, pedēsēt*.

Broj *jēdan* upotrebljava se u značenju *něki* (Ba, Ik, To): *bīla jēdna, pa je bīla jēdna slika, jēdnu vēcē tēla bi da spāvam*.

Brojevi *dvâ* i *trī* uglavnom se ne sklanjaju (Ba, Ik, To), a glavni se brojevi upotrebljavaju umjesto brojevnih imenica: *ōva dvâ su māla bīla dečkīća*.

6.2.5. Glagoli

U svim je govorima zabilježeno gubljenje završnoga *i* u infinitivu (*radit, sedit*), iako se sporadično mogu čuti i primjeri u kojima je završetak *i* očuvan. Isto tako, u svim govorima glagoli II. vrste imaju infiks *-ni-*, na primjer: *brñniti, dñgnit, zagñniti*. Glagoli III. vrste u svim naseljima *-jeti* zamjenjuju s *-iti*: *vōliti, žīvit*.

Glagol *metnuti* glasi *mētīt*, što je značajka slavonskoga dijalekta, pa tako i glagolski pridjev radni toga glagola ima oblike *mētīla, mētīli* (Ik, To), a imperativ *mēti* (Ba, Ik).

U niječnome obliku, 3. osoba jednine prezenta glagola *bīti* ima oblike *nīje, nīj* i *nī*.

U 3. osobi množine prezenta (Ba, Ik, To) kod glagola III. vrste, IV. vrste i V. vrste 1. razreda zabilježen je nastavak *-u*: *zāpalu, bōlū, stōjū*. Već je bilo rečeno kako je taj nastavak karakteristika govora slavonskoga dijalekta.

Ljiljana Kolenić (1997a) podijelila je slavonski dijalekt na tri osnovne skupine, prema 3. osobi množine prezenta. Prvoj skupini pripadaju govori slavonskoga dijalekta koji u 3. osobi množine prezenta imaju nastavke *-iju, -eju* (*kradeju*) te nastavak *-aje* u drugoj skupini. U trećoj su skupini govori u kojima 3. osoba množine prezenta završava na *-u*: *glagoli koji u 1. o. jd. prezenta završavaju na -im, u 3. o. mn. imaju nastavak -u u slavonskom dijalektu: držu, kleču, trču, iskrivu, gradu, čistu. Tako se govori na golemom području slavonskoga dijalekta: baranjskom, posavskom i podravskom.* (Kolenić 1997a: 112)

3. osoba množine glagola *htjēti* glasi *ōcēju* (To), *ćēju* (Ik, To) te u niječnome obliku *nécēdu* (Ba), *nécēju* (To).

Oblici glagola s nastavkom *-du* u 3. osobi množine prezenta nisu česti i zabilježeni su samo kod pojedinih sugovornika. Stjepan Sekereš (1983) navodi kako je taj nastavak karakteristika vojvođansko-šumadijskoga dijalekta, dok su isti nastavak zabilježili B. Finka i A. Šojat (1975) u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca o čemu je već bilo riječi. S obzirom na to, govori opisani u ovome radu mogu se svrstati u slavonski dijalekt.

Pomoćni glagol *biti* u svršenom se obliku u svim govorima upotrebljava prilikom pripovijedanja i prepričavanja događaja.

Glagoli na *-ivati* u prezentu imaju *-ivam, -ivamo, -ivaju: podmazívamo, pokazívaju* (To), *zabacívaju* (Ba).

Perfekt je u slobodnom govoru zabilježen i bez pomoćnoga glagola *bíti*, gdje se tvori samo od glagolskog pridjeva radnog (Ba, Ik, To): *òdvezo u Palánku*. Perfekt povratnih glagola u 3. osobi jednine sporadično se javlja s nenaglašenim oblikom glagola *bíti* i povratnom zamjenicom: *tô je na svèmũ se pojavilo* (Ik), *òn je se drùg pùt ožènio* (To), *àl je se iznenádio* (Ba).

Aorist i pluskvamperfekt zabilježeni su u govoru Tovarnika. Aorist je zabilježen u glagola glagola *otvóriti* i *rèci* u 1. osobi jednine: *òtvorĩ (jâ òtvorĩ)* i *rèko*. Oblik *rèko* čest je u upotrebi u slobodnom govoru. Pluskvamperfekt je zabilježen u sljedećim pr imjerima: *je bìo zvào, je bila rèkla, nĩj bilo stàlo* te jedan primjer gdje je izostavljen jedan od pomoćnih glagola: *bila žívila (Jâ bila trĩ ì pō gòdne žívila tàmo)*.

U iločkom je govoru zabilježen futur II. samo u jednom primjeru: *àko ne bìude mřznilo*. Futur I. u svim se mjesnim govorima tvori od infinitiva glagola i nenaglašenog oblika glagola *htjèti*.

Kondicional I. tvori se od glagolskog pridjeva radnog i pojednostavljenog oblika aorista glagola *bíti*, *bi*, a zabilježen je u svim govorima, na primjer: *bi bìo zèt*.

U govoru Tovarnika, Bapske i Iloka najčešći su oblici imperativa oni koji dolaze s česticom česticom *àjde/àjd, àjdete/àjte, àjdemo: àjde u vòzidbu, ònda àjde kùci u àmbār, àjdete nàpolje, kod nĩja àjdemo, àjte za siniju jèst*. Za 2. i 3. osobu jednine te 3. osobu množine zabilježeni su oblici imperativa s česticama *nèk, tà* i *dè: nèk kàže, nèk ìdu, nèk čũju, nèk se brĩne, tà ìdi, dè tí jèdi*. Ostali se oblici imperativa tvore nastavcima *-Ø, -i, -ji, -aj* za 2. osobu jednine, *-mo, -imo, -jimo, -ajmo* za 1. osobu množine i *-te, -ite, -jite, -ajte* za 2. osobu množine (*čũj, dĩž se, razmĩšćaj, stovàrljaj, prĩčājte, rècimo, sèdite, snāšaj*). Imperativ glagola *mètiti* (od *metnuti*) glasi *mèti: mèti im kobàsice*.

Kod glagolskog pridjeva radnog muškoga roda *l* na kraju sloga prelazi u *o* koje se steže s prethodnim samoglasnikom *a* pa imamo *rèko, ìmo, išo*. Glagolski se pridjev trpni najčešće tvori morfemima *-t, -ta, -to: nàpravĩt*.

6.2.6. Nepromjenjive vrste riječi

U svim su proučavanim govorima zabilježeni mjesni, vremenski, načinski i količinski prilozi. Analogijom prema obliku *dĩ*, nastali su oblici *nègdi, nĩgdi, svàgdi*. U Tovarniku je potvrđen oblik *jedàred, dvàred*.

Kod upotrebe mjesnih priloga ne postoji razlika u značenju priloga *tû, óvdje, óndje*, npr. *tránla se tû* umjesto *óvdje*, *tû mǎlo podivánili* umjesto *óndje*.

Prilog se *jáko* često upotrebljava, u svim proučavanim govorima, ako se želi istaknuti nešto u velikoj mjeri: *mî smo jáko išle* (u značenju da se dosta išlo na plesove), *on jáko vòli lèpinje*.

Od prijedloga koji su tipični za govore Bapske, Iloka i Tovarnika izdvojeni su sljedeći primjeri: *prǐd/prǐda, nùz, město*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava društvo i sredstvo: *sa svěkrvom, pòkrĭto sà slāmom, s trǎktorom se òralo, pòliješ sa čórbom*. Zabilježena je česta uporaba prijedloga *pri*: *pri lámpi, pri svići, pri rúci*. Zabilježena je upotreba istih prijedloga uz genitiv i lokativ množine: *òralo se na vòlōvā, išao pò svatōvā, òralo se na kōnjima*.

Čestice *tà, dè, nèk, àjd, àjde* dodaju se glagolu u imperativu: *tà cúti, tà idi, nèk čùju, dè tí jèdi*. Ostale čestice zabilježene u proučavanim govorima su: upitna čestica *li*, niječna *ne* te čestice *bǎš, čak, èto*. Veznik *jèr* upotrebljava se u obliku *jèl* (Ba, Ik, To). Veznik *věć* često u slobodnom govoru zamjenjuje veznik *nego*: *I kòd nās se nĭje rěko rùčnĭk, vĕć pĕškĭr, ...ne upotrĕbljavaš nĭ tí ástal, vĕć stól, bōlje ĭkaka vĕć nĭkaka*. Veznik *pōšto* rabi se kao uzročni veznik, a ne vremenski: *pōšto sam já òtāmo, sād smo se raskúmili pōšto kŭm nĕma mùške djĕce*. Usklici su u korpusu zabilježeni samo u tovarničkom govoru: *jŭj (jŭj nǎopāko), jŭ, jōj, ŭf, ijŭj, òp, bōže prōsti*.

6.3. SINTAKSA

Posvojni genitiv dolazi s prijedlogom *od* u svim proučavanim govorima, primjerice: *mòja sèstra od strîca, od cùre kûm*. Prijedlog *u* katkad dolazi uz genitiv: *sâm u òca i màme, u Dubrâvke, u vînogrādâ*. S instrumentalom dolazi prijedlog *s/sa* kada se označava i društvo i sredstvo: *nâmaže sa màslom, sa njênom mâlom*. Zabilježena je i uporaba slavenskoga genitiva (genitiv koji stoji uz negirane prijelazne glagole): *nêma ni stàze ni pûta, nêma ni sèstre ni brâta*. Genitiv množine često u govoru zamjenjuje lokativ množine: *òralo se na vòlōvâ, išao pò svatōvâ, u šljivîkâ*. S. Sekereš (1967) navodi kako je jedna od osobitosti istočnopošavske grupe govora upotreba oblika genitiva množine umjesto lokativa množine, primjerice: *na volova, po sela*. Broj *jêdan* upotrebljava se u značenju *nêki*: *jêdna bàba Vîta, pa je bila jêdna slîka*.

Svršeni prezent glagola *bîti* u svim se govorima upotrebljava za prepričavanje događaja iz prošlosti ili radnje koja se ponavljala u prošlosti, primjerice: *za frùštuk bûde mljêko, nêdeljom bûde kûhano mêso sa sôsom*.

Također su u svim govorima potvrđeni primjeri upotrebe perfekta bez pomoćnoga glagola *biti*: *A bîo nêki dèda Gàbra i sâd ôn dôšo kòd njî. Svâko svòje dŕžo, svâko svòje svétio. Jâ, Mârice, dòbila tròje tablète ùjutru za tlâk*.

Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom česti su u govoru kada nije naznačen vršitelj radnje: *Kùćice su bile u vînogrādâ, kòlêbe, lòžila se vâtra, pa se cêvap tâj pèko. Tô je se mòralo*. Često se u govoru upotrebljava zamjenica *tô* u ulozi subjekta: *tô se tâko ìgralo. Tô se nè dîrâ*.

U tovarničkom i bapskom govoru zabilježena je upotreba glagola *svîrati* s prijedlogom *u*: *svîrat u tàmburîcu*. Glagoli *îmati* otvara mjesto izravnom objektu, tj. objektu u akuzativu. U proučavanim govorima glagol *îmati*, kojim se izriče posjedovanje objekta, dolazi uz imenice i u genitivu (*òni îmaju nôvâcâ, îmala je dükâtâ, vînogrādâ smo nêkad îmali*), i u akuzativu (*pa î mî smo îmali djècu, mî smo îmali uvêk bôr*).

U svim se govorima u korpusu najčešće pojavljuju jednostavne i jednostavno složene rečenice, a od složenih rečenica česte su sastavne rečenice, kod nezavisnosloženih rečenica, te vremenske kod zavisnosloženih rečenica.

6.4. TVORBA RIJEČI

Hipokoristična imena muškoga roda završavaju na *-o*, *-a* i *-ica* u svim govorima: *Stípo* (od *Stjepan*), *Màta* (od *Mato* i *Matej*), *Tùnica* (od *Antun*), *Súlja* (od *Sulejman*), *Ìvica*. Ženska se imena također tvore sufiksima *-a* i *-ica*: *Máca* (od *Marija*), *Géna* (od *Genoveva*), *Mârca* (ovaj je oblik nastao od osnovnog imena *Marica* kod kojeg je došlo do redukcije samoglasnika *i* u zanaglasnom položaju).

Ispred osobnoga imena uvijek stoji rodbinski naziv koji ne mora nužno značiti da je navedena osoba u rodbinskoj vezi sa sugovornikom, nego se ti nazivi upotrebljavaju iz poštovanja prema starijim osobama: *dèda-Gàbro*, *strîna Mára*, *báka Éva*.

Kod polusloženica prvi se dio polusloženice ne sklanja, samo drugi dio: *snăš-Kătica*, *băj-Màta*, *dîd-Pèra*, *băk-Ănice*, *snăš-Káto*. Takva tvorba složenica karakteristika je slavonskoga dijalekta.

Obiteljski se nadimci tvore sufiksima *-ovi*, *-evi*, *-ini*: *Cùkerovi*, *Dônkovi*, *Maláčevi*, *Dùkićevi*, *Lèpòrdini*, *Krcini*, *Tùbini*, *Màtišini*. Muška imena javljaju se u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka, npr. *Vînko Gúbin*, *Đúra Bùkur*.

Ženska imena dolaze u obliku osobnoga imena i posvojnog pridjeva obiteljskog nadimka te su u jednini ženskoga roda sufiksi *-ova*, *-eva*, *-ina*: *Ăna Dônkova*, *Kătica Krcina*, *Ìvanka Dùkićeva*.

Etnici za ženski rod tvore se tako da se doda sufiks *-ka*, primjerice: *Bàpčānka*, dok se etnici u množini tvore sufiksom *-(j)ani*: *Bàpčāni*, *Tòvārničani*, *Ìločāni*, *Ilačani*, *Lováščani* (mještani Lovasa).

Ktetici se u svim govorima tvore sufiksima *-ski* i *-čki*: *ìločki cèvāp*, *bàpski govèdār*, *zágrebački*.

Umanjenice muškoga roda tvore se sufiksalsnom tvorbom sufiksima *-ić* i *-čić*: *dèčkīć* (To), *stòlić* (Ba), *cegèrčić* (Ik). U iločkom je govoru zabilježen zbirni oblik za umanjenicu imenice *bùre*: *bùrēncad*. Primjer *burence* navodi i Babić (2002: 145) kada govori o sufiksima *-ence* i *-ešce* kojima se tvore umanjenice od skraćenih osnova srednjega roda.

6.5. LEKSIK

U leksiku proučavanih govora zabilježeni su leksemi kojima se označavaju djelatnosti i predmeti koji danas nisu u uporabi, a bili su aktualni u vrijeme kada su sugovornici bili mladi. To se najbolje može vidjeti u leksemima kojima se opisuju radovi u polju, osobito iz vremena kada se takav posao obavljao ručno (npr. *rukovèdati*) ili u rano vrijeme modernizacije i uvođenja poljoprivrednih strojeva (*pàrnjača*).

Leksemi domaćega podrijetla koji su tipični za mjesne govore Bapske, Iloka i Tovarnika najbolje su očuvani u nazivima jela: *táčci* – jastučići od tijesta punjeni marmeladom i posuti makom ili orasima; *pàpula* – jelo od kuhanog pasiranog bijeloga graha; *tùruščūsi* – rezanci s prženom slaninom, sirom i vrhnjem; *sveténje* – hrana koja se za Uskrs nosi na posvetu u crkvu.

Osim leksema domaćega podrijetla, proučavani govor Bapske, Iloka i Tovarnika karakterizira upotreba germanizama (*sùpntof, fàmilija, sùpa*) turcizama (*kàpija, sòkāk, vājāt*) i hungarizama (*ášov, kècelja, mârva*). U nešto manjem broju zabilježeni su romanizmi i galicizmi. Jezično je posuđivanje rezultat povijesnih kontakata jer su na prostoru Srijema, u prošlosti, različiti narodi ostavili svoj trag na jeziku domaćega stanovništva koji se posebno odrazio i sačuvao u leksiku.

Kod proučavanih govora mogu se uočiti isti oblici za različita značenja, primjerice, *kaùrma* u iločkom govoru označava svinjokolju, dok u govorima Tovarnika i Bapske označava jelo od svinjskih jetrica i svinjskog mesa.

Pozdrave *Fáljen Bôg* i *Fáljen Ísus*, koji su danas ostali u upotrebi samo kod starijih ljudi, jednako koriste i muškarci i žene.

Na leksik srijemskih Hrvata dosta je utjecao Domovinski rat i progonstvo. Mnogi su ispitanici rekli kako izbjegavaju određene riječi (*sùpa, kòmšija*) jer nisu hrvatske i kako paze na govor, osobito ako putuju izvan svoga naselja: *Onda razmišljam kako se što kazalo kadgod, a kako se kazalo sada. Pa onda moraš dobro pazit ako nekuda ideš kako ćeš kazati. To se menja.*

Iz usporedne analize govora Bapske, Iloka i Tovarnika može se zaključiti kako ta mjesta imaju dosta zajedničkih jezičnih značajki te se mogu i svrstati u istu skupinu koju je Iva Lukežić (1995) navela kao iločku skupinu govora. Govor Iloka razlikuje se u odnosu na govore Bapske i Tovarnika jer je veliki utjecaj na govornike imao standardni jezik što je u izravnoj vezi s obrazovnim statusom kazivača. Isto tako, kazivači u Iloku bili su zaposleni u državnim i javnim službama pa su i na radnome mjestu bili izloženi standardnom govoru.

S obzirom na to da u govoru postoje značajke slavonskoga dijalekta, ta se skupina govora treba svrstati u posavski poddijalekt slavonskoga dijalekta. Primjerice, u proučavanim se

govorima jednako kod svih sugovornika javljaju ikavski i ekavski odraz jata. Suglasnici *č*, *ć*, *dž*, i *đ* ostvaruju se kao [ć], [đ]. Suglasnik *h* najčešće se reducira ili zamjenjuje suglasnicima *v* i *j*. Stezanje *ao* > *o* nakon vokalizacije završnoga *l* (*l* > *o*) provodi se u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini (*rěko*, *imō*). Izdvojit ćemo još neke od značajki slavonskoga dijalekta u govoru Bapske, Iloka i Tovarnika koje su karakteristične za taj dijalekt. Na primjer, u imenica *a*-vrste često se upotrebljava genitiv množine umjesto lokativa množine (*u vīnogrādā*), također se u lokativu množine javlja stari nastavak *-ih* kod toponima (*u Vīnkovci*). U imenica *e*-vrste u lokativu množine zabilježen je nastavak *-a*, od praslavenskoga *-ahъ* (*u hāl̄jina*). Instrumental imenica *i*-vrste ima nastavke *-(j)om*, *-(j)u* i *-i* (*sa mǎšćom/mǎšćom*, *s kŕvi*, *mǎšću*). U komparativu pridjevi mogu dobiti sufikse *-ji*, *-iji*, *-eji* (*dūg-dūžji-najdužji*, *šīrok-šīrji*, *těžak-těžji*, *ūzak-ūžji*). Pridjevne zamjenice završavaju na *-aki* (*tākī*, *svākaki*). U govorima se javlja krnji infinitiv, a infinitivna se osnova *-nu-* zamjenjuje osnovom *-ni-* (*dignit*). U prezentu u 3. osobi množine kod glagola III. vrste, IV. vrste i V. vrste 1. razreda nastavak je *-u*: *zāpalu*, *bōlū*, *stōjū*. Glagoli na *-ivati* imaju završetke *-ivam*, *-ivamo*, *-ivaju* (*podmazivamo*, *pokazivaju*). Niječni oblik glagola *bīti* u 3. osobi jednine prezenta glasi *nī*. Imperativ se za 2. i 3. osobu jednine te 3. osobu množine tvori česticama *něk*, *tā* i *dě*. Glagolski se pridjev trpni najčešće tvori morfemima *-t*, *-ta*, *-to* (*nāpravīt*). Prilog *dī* upotrebljava se umjesto *kamo*. Prijedlog *s/sa* dolazi s instrumentalom kada označava društvo i sredstvo. Oblici s povratnom zamjenicom i glagolom u upotrebi su kada nije naznačen vršitelj radnje: *tō se plésalo*, *tō je nēdeljom se išlo u cŕkvu*. Hipokoristična imena muškoga roda tvore se sufiksima *-o*, *-a* i *-ica* (*Stīpo*, *Māta Tūnica*), a ženska se imena tvore sufiksima *-a* i *-ica*: *Māca*, *Ānica*. Kod polysloženica prvi se dio polysloženice ne sklanja, samo drugi dio: *snǎš-Kātica*, *bāj-Māta*. Leksik je obilježen upotrebom turcizama, germanizama i hungarizama.

Kako bi se dobila potpuna slika jezičnoga stanja, valjalo bi detaljnije analizirati govor ostalih naselja u hrvatskom dijelu Srijema. Mlađi govornici napuštaju ekavski i ikavski govor te „stari“ leksik pod utjecajem škole i suvremenih medija. Stoga bi istraživanja trebalo načiniti dok stariji govornici mogu surađivati s dijalektolozima jer govori Hrvata, Šokaca, u Srijemu, samo mogu obogatiti hrvatsku dijalektologiju.

7. OGLEDI GOVORA

7.1. TOVARNIK

1.) Genoveva Marinković (rođ. 1935. u Tovarniku)

Jâ kâd skùvam sâdê rúćak, mîslim, za nâs sêdam i kad sêdnem i nâjedêm se, jâ sam gòtova. Jâ sam gòtova. Jâ sam gòtova, jâ ne mògu. Kâž Stípa: „Pò tebi se vîdi da si tí ùmòrna.“ I òvâj... I táko, òvâj... Jâ sam gòtova. I ònda kad sât-dvâ mào odlèžīm, ònda òpēt se dîgnem pa... Al ne mògu. Èvo bãš kâžēm Mârìci (Marìci Grgìć), jûj, nè mogu pòstigniti nì, nì, nì, znâš štâ je. Nè mogu. I nõge me bòlū nèkad pa nè možeš. Jâ, Mârìce (obraća se Marìci Grgìć), dòbila tròje tablète ùjutru za tlâk. Pa kâko mògu tròje pòpit? Trî vrste tabléta ùjutru za tlâk da pòpijem. Kâže apotekârìca, kâžē: „Bâko, pa kò je to vâma dào?“ Pa rêko dòktorìca, štâ jâ znâm kò je. Napìsala mèni trî ùjutru i dvê nâveće i tò trî vrste. Trî vrste ùjutru. (Je li Vam se smirio tlak?) Mâ smìrio se... Dì će mi se smìrit kâd se svâki dân uzrùjavam? Dì mi se mòš smìrit tlâk? Pa nèmòjte se smíjat. Èj, tí, znâš kâko je kâd je ù kući sêdam, sêdam dúšâ. I ònâj mâli i pûst i tèntâ. Kìda mi cvêće. Námèrno kìda. Znâš tí štâ je. Znâš, bezòbrazan. I znâš štâ, ìsprva ga nìsu túkli, nìsu ga grðili. Sâd je òn šèst gòdina, sâd se on òduzdò i sâd i ùdari tí njèga i po gùzìci kâd se òn sâd tòlko ne bòjī. Nèki dân jâ mètila pèršin, onâko, pa rêko da ìmam pèršinovog lîsta, jèl, to jesènas mètila i rêko da ìmam da nè mòrâm bãš svâk pûst trècat u baščìcu. Jèl òn lèpo ìščupa tâj pèršin! Pa nè mòš tò tako. Jâ kâžem, pa ì mī smo ìmali djècu. Pa jèl tvòja màma tèbi dála svè?

Pa èvo dànas, molim te (obraća se Marìci Grgìć). Tò je od jùtros bìlo. Mòj Bèrìslav ìšo zà kuću da kòsi trávu tàm kod Àndèlke zà kućom, znâš. A tú j tâ, tâj Lóvra živī Kùćinić, jèl, tàmò i tâ njègova mlâdâ. Jâ né znâm kùd je òna òtišla, a màma joj dòšla i tâj njèn nâjmlâdi brât. I dèčko òšo tàmò, lûpâ nèka drva, štâ li. Kâd kröz bãšću od Lèpòrdinog, otkàle je dòšo nèki mlâdìć, štâ li, namâskìran i tóg dèčka izmlâtio. I kâžu odvèli málòg za bòlnicu. Bèrìslav dòšo i prìčâ. Tamân tâ, màma njèna, izâšla nâpolje, kâže stâlno nèšto lûpâ, lûpâ, kâžē, nâpravi će nèšto tàmò. Òna izâšla nâpolje, tâj nâ beg. Štâ bi tâj dòšo kòd njī? Nìt òni ìmaju nõvâcâ, nìti òni ìmaju pilíca, nìt òni ìmaju da nèšt ukráde ù tøj Àndèlkinòj kùci. Tò je jèdna... àrdauš, jèl. I sâd òvâj, jèl, kòj tò, kò bi tò bìo. I sâd òna se nìje ni snâšla da je nèšto telefónom jâvila, al vâlda je bácio màsku. Móro je kröz tú Tùbinu àvliju.

2.) Marica Grgić (rođ. 1933. u Tovarniku)

Ti bi onako ekavicu ko što smo prije? Pa mi smo sad pobrkali. Neki kažu deca. Mèni sad to tolko nešto smētā. Pa takō smo i mi pričali i ja sam. A di bi ja sad rekla deca. Kakā deca, Bōže prōsti. I kakā kafa. Nè znām. I pūno tako rijēči. Ja to čisto nè mogu pōdnēt. Al svē ćutim, štā ću. Nēcu sad kázat. Prije rekli sūpa, sad júha. Jēl? A ima tu žena, kaže: „Ja baš ōcu sūpa.“ Pa ja nēcu. Dić ja sàde, mōji svī ovāko, sàc ja onāko. Kōlko su me ispremali u Zàgrebu, ja sam sad mǎlo pobrkala. Sad nit je ovāko niti je onāko. Tō je sad svākāko. Nije baš bila čista ekavica.

Sjēcam se svāšta, kād mi dōđe u glāvu. Bili tu mōji ūnuci i ūnuke, je li. Nēšta je tō dōšlo, a ja Sūncici govōrim pjēsmicu. Kāž Tihomir: „Štā ti tō, bāko?“ Rēko, znāš štā, dānas sam slūšala Dūbrōvnik, rēko, di govōru o Ivanu Gūnduliću, rēko, tō sam ja ūčila ū škōli pa, rēko, znām ja tu pjēsmicu. (Kazuje „Himnu slobodi“ Ivana Gundulića.) Kāže: „Vidi ti naše bābe.“ Rēko, ōceš jōš kōju? Pa kaže: „Dè jōš kōju.“ Rēko, ōceš da ti kážem Stārū bāku ili ōceš Stārī dōme ōca mōga. „Ajde“, kaže, „Stārī dōme ōca mōga.“ Ōn je čuo vēc o bāki. A ja govōrim tō. (Kazuje „Stari dome oca moga“.) Rēko, pa tō svē znām, a da pītaš štā sam svē jūče jēla, mōrala bi dōbro mīslit štā sam. Zbiljam je tako. Pa kāko tō, ja nè znām. Takō mi nèkad dōđe. Jēdnu vēcē tēla bi da spāvam. Sāmo mi škōla, kāko sam išla i pjēsmice i ōvāj i ōnāj. I nè mogu da spāvām. Sām tō u glāvi. Štā će mi tō ... Rēko, nèc sad ic u škōlu. Znāš štā. Mēne je Bōg kǎznio vǎlda. Ja sam rekla bāki Ānici Dūkićevoj, ōna sām pričā kād je išla ū škōlu kād je bila mǎla. Ja njōj kážem, pa rēko: „Bāk Ānice, pa dāj nam mǎlo pričājte nešto štō je sad“. Kāže: „Dīte mōje, vīdī ćeš, ja nè znām ništ ōvō, znām ōnō“. Èto sad tako ja.

Ja sam živila trī gōdine sa svēkrvom, trī i pō, tako. Al kād sam ja bila kod mōje mǎme, tō sam ja Gēni (Genovevi Marinković) vēc govōrla, rēko, znāš Gēno, kād sam se rǎzbolila mlāda, a ja ōdēm u tōplice, u Lipīk. Dvōje mǎle dēce kōd kućē i čōvek i mǎma. Ōna kaže: „Ništa se nè brini. Svē će bit.“ Ja nīkāke brīge tām nisam imala, ništa. Znām da će tō mōja mǎma urāditi svē, i djēcu i svē. Ja kād dōđem kūci, ōni su vēc i grǎ pōčupali i ōno, srédili svē. Pa èto, tako je bilo. A zīmi rūčnī rād rādīm, šlīngām na mašīnu, nècam, vēc štā bilo. Mōja mǎma kūva, rādi, sprēma, djēca ōdu u škōlu, ōna to svē. Pa zbiljam, pūno tō znāči.

7.2. BAPSKA

1.) Bernardica Rukavina (rođ. 1936. u Bapskoj)

Pa rádilo se rùčni rād, bilo je. Stāri su rādili, rāsplītati, mòja báka i òni su ònāj rāsplīt imali. Pa se pòsle ònda, òvāj, šlīngalo se pa se vézlo. Já nísam tó rādila, já sam vézla, ònda sam, èto, hèklala pùno. Pùno i na māsīnu sam īsto šlīngala. Nísam ováko rùčno, vèc sam ováko na māsīnu šlīngala. Šlīngalo se i rùčno. Kàko se zòve òno òkolo kad se opšlīngāva? (obraća se Jeli Butinović.) Ópšlīng. Tàko sam já īsto vézla. Bīlo je rùčnog rāda svākākog. Sāmo se prīje pùno rādilo. Já sam pùno tkāla òvī křpārā, štò mī kážēmo trāljarice. Tò su křpāre, od òvī křpā. Isécēmo òve křpe pa ònda fīno tó īšāramo, bùde šārā svākāki. Tò sam já vòlila rādit kad sam bīla jòš māla. Vòlila sam tó rādit. A pòsle se mālo vīše òvō, vīše òvō. Bīlo je rùčnog rāda.

Sādēr? Sād se skòro nè bāvim ni s čīm. Sād vīše ni nè vīdim prāvo, āli èto jòš ūzmem. Já nājvīše vòlim sjèst za māsīnu. Sèdnem za māsīnu šīvaču i ònda tó kād sèbi nèšto pòpravim, sāsījem, tó sam uvèk vòlila. ūvek sam vòlila šīt. A sād sam vèc bīla mālo i bòlesna sam i táko, nísam zdrāva. Vīše nè vīdim. Narādila sam se. Štò s røkla mòja dèca: „Māma, nèmōj se nīšta, òtkud si se narādila.“ A vòlem, vòlem rādit rùčni rād. Já sam bīla sāma u māme. Já sam pòčela ràno rādit. Mène mòja māmā sāmo tèrala da rādim. Nèko je mìslio: „Jój, òva sāma. Nīšt nè rādi.“ A já sam mórāla pùno rādit. Nīsu ònda māmā žālile. Svè me naučīla, i kùvat. Já sam se ūdala sedāmnājst gòdina, Já sam svè znāla. Já i mòja sèstra od strīca, mī smo bīle zājedno.

2.) Martin Rukavina (rođ. 1934. u Bapskoj)

Prvo, ūjutru se nālīje vòda u kòtō i òdložiš vātru. Ònda se skúpljaju, pòpīju mālo rākije, ājde, èvo vòda vrī. Ònda se kòlje. Nīje bīlo tó da se žvālilo, zāžvālu pa izvūku pa sīkirom ū glāvu. Prīje se u svīnjac pa zà rēp i vātaš na vrātima zà ūši i kùd te odnèse. Āko je vèliko, srūši se i zàkolje. I ònda u kòrito i šūri. Kād se òšūri, jèdni grīju vòdu za drūgo, a òvi trančīraju, mèce se na rēm. Ònda se òdvāja, prāvu se kobāsice. Òdvāja se za švārglove, za krvāvīce. Žène su prāle créva. Čīm créva izvadi se nāpolje, òma rāspravljaju i čistū créva. Dīgerice na lūku, paprikaš onāko. Ònda ājde nòsi dīdācima i pāprike u cābru. Dòmaća pāprika. Za rúcak kīseli paprikaš, a za vèceru krófne prāvu i pèce se kobāsica i sùpa, òbrazi od glāve i kò štā mètne, kùvāno mēso, rèn.

7.3. ILOK

1.) Josipa Matković (rođ. 1928. u Iloku)

Iločki ćevap

Tô je ustvári svìnjškā krmenádla, vrátīna. Da nī súho. I stàvlja se u pác. Stàvlja se rēd lūka, rēd paradājza, ònda mǎlo bēlog lūka i ònda se mēso pòsoljeno mēće i tō tǎko se rēda u vājnglu i tō prēko nōć stōjī. I ònda se tō, kǎd se žār u vīnogrādu nàprāvi i tō iskljùčivo od lòzē, ònda se tō vǎdi iz tōg pāca i stàvlja se na ròštīlj. Òvo drùgo se na drùgom trònōšku u šerpenji se kùha i ònda kǎd je tō skùhano tō se sa ròštīlja mēće u òvō i ònda se tō křčka, ònda se nàdolije sa vīnom, pobìberi se. Protrése, nè mōž mēšat, vēc se protrése. I tō onǎko mirīši na đīm, jěl i mēso je od đīma, a i òvō se kùha. Tō je iločki ćevap. Ònda ima sūhi ćevap. Tō je za u vīnogrād.

2.) Antun Matković (rođ. 1928. u Iloku)

Sǎd nè prāvimo u vīnogrādu, sǎd prāvimo kòd kùće. Kǎd dēca dōđu, ònda prāvimo ćevap, a i òni ròštīljaju, òni kǎžu ròštīljaju. A fiš se isto tǎko, fiš pǎprikaš prāvio isto u vīnogrādu i kòd kùće u kòtliću. Kǎd smo mī bili ònō prīje rǎta u Mǎđārsku išli u Hǎrkanj pa trǎžimo kòtlić, tǎmo je bilo sùđe tō jefñīnje pa nè znā nīko štǎ je kòtlić. Jēdva smo mī dokùčili. Tǎk da smo dōšli do prāvog kòtlića. Kòd nās su kòtlići òblika kǎkōg, a dǎlje ima drùgi oblīci. I ònda se tō ne mjēša, kǎd se fiš prāvi, vēc se sǎmo onǎko vřti.

Ìmali smo vīnogrād. Tō su mòji stāri nāsadi bili sa kòlcima. Nīje bilo òvī stùbovi i žičā vēc su bili đřveni kòlci bǎgremovi. Mī smo vēc ónda ìmali grǎševinu štō je rētko bílo. Rízling se zvǎlo. Tō je bílo taljianska grǎševina àl se zvǎlo rízling. Ìmali smo kǎdarku, mađārušu, tūrkinju. Tō su svē stārē sòrte. Ìmali smo jēdan člǎn pèrla. Tō nìgdi vīše nísam ni čüo. Tē stārē sòrte tō j ìzumrlo. Sǎd se sǎdi sǎmo grǎševina, sovínjon, tramínac. Mī smo bili vīnogradári. Nēkad smo ìmali dvǎ pòdrūma, ònaj je bìo pùn vīna, stō, stō dvǎjst èkti, kǎko kòjē gòdine. Ìmali smo pēt jütārā vīnogrādā. Tō j bílo jáko pùnno. Ìmali smo òko četrdèst jütārā zēmlje. Ìmamo i sǎd čǎrdak vèliki. U pòdrūmu smo ìmali trī rēda bürādi, a òvaj mǎnji pòdrūm tō j bìo rǎkinjski i krompír, đī je vīno tū nīje nīšta drùgo smēlo bìt. Kǎčaru smo ìmali. I sǎd je tō kǎčara àl sǎd je tō ljētnja kùhinja. Àl tō su bíle kǎce vèlike, prēsa pa je òma iz prēse išlo, ìmō rüpa u pòdrum pa šlǎufom, crévom u büre. Òve gòdine sam prāvio òvu verǎndu pa kǎd je šprícanje bílo tū sam mǎlo òvo zǎdnje šprícanje zakázno i pokvǎrilo se pa sam kúpíto grōžđa, tramínca pa nǎpravío dvjèsto lítara vīna da ìmamo. Mī tǎki stāri, mī se još èto prtíjǎmo tǎko svǎšta. Mī planíramo.

Mi si jòš prìuštìmo i kùpimo knjìgu kòjū i jùče sam jòj (Josipi Matković) kùpio jèdnu knjìgu, a imamo knjìga, bibliotéku. Sàmo, pròčitala je svè (Josipa Matković). Nèce se tò bécit, imamo dècu i ùnučad. Imamo kòm i òstavit. Ìma pùne ormáne posteljìne. Zàmisli da mì sàd kùpujemo posteljìne, òve krèp štò se nè pègla. Sàd vèc sedècki pègla. Dèca kàd dòđu pa bùdu pâr nócì pa môrāš tò pràt pa pèglat. Óvako se sàd štafìramo.

8. LITERATURA

1. Andrić, M. (2003). *Turcizmi u seoskom govoru Slavonije. Migracijske i etničke teme*, 19, 1, 17-27.
2. Andrić, S. (2001). *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Osijek: Grafika.
3. Andrić, S. (2008). Srednjovjekovni Srijem kao mnogostruka istraživačka tema. U: Bušić, K., Cvikić, S. (ur.). *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*. Nijemci: Općina Nijemci, 27-53.
4. Anić, V., Goldstein, I. (1999). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: NoviLiber.
5. Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. [CD-ROM]. Zagreb: Novi Liber.
6. Babić, S., Brozović, D., Moguš, M., Pavešić, S., Škarić, I., Težak, S. (1991). *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: HAZU.
7. Babić, S. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: HAZU.
8. Balta, I. (2001). *Kolonizacija u Slavoniji od početka XX. stoljeća s posebnim osvrtom na razdoblje 1941.-1945. godine*. *Rad Zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, 43, 459-478.
9. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Bapska. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 1. 2004. , U: Feldbauer, B. 20.
10. Bara, M., Lajić, I. (2010). *Etnodemografski razvoj Slavonije u dvadesetom stoljeću: utjecaj ratova i kolonizacija*. www.academia.edu/3794771/Etnodemografski_razvoj_Slavonije_u_dvadesetom_stolje%C4%87u_utjecaj_ratova_i_kolonizacija EthnoDemographic Development of Slavonia in the Twentieth Century Impacts of Wars and Colonizations (pristupljeno 1. 9. 2015.)
11. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (2003). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
12. Berbić Kolar, E., Kolenić, Lj. (2014). *Sičanske riči*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku.
13. Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija : križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske*

- te kr. i slob. grada Osijeka : u Sred[n]jem i Novom vijeku*, Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, 1910.
14. Budak, N., Raukar, T. (2006). *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb: Školska knjiga.
 15. Budak, N. (2007). *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. U: Budak, N. (ur.). *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*. Barbat: Leykam international, sv.1.
 16. Ćurak, S. (2011). *Slavonski dijalekt u slavonskim medijima*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 8*. Vinkovci: ZAKUD, 335-350.
 17. Ćurak, S. (2011). *Osnovna jezična obilježja i pragmemi slavonskoga dijalekta*. U: Pon, L. i sur. (ur.). *Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici*. Osijek: HDPL.
 18. Ćurak, S. (2012). *Današnji govori u okolici Našica*. Doktorska disertacija, rukopis. Osijek.
 19. Ćurak, S. (2013). *Šapinovačko narječje danas*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 10*. Vinkovci: ZAKUD, 119-136.
 20. Ćurak, S. (2016). *Ima li nezamijenjenog jata u današnjim govorima našičkoga kraja?* *Lingua Montenegrina*, 17, 63-71.
 21. Damjanović, S. (2003). *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
 22. Dević, A. (2008). *Župa Bapska*. Bapska: vlastita naklada.
 23. Dimitrijević, S. (1994). *Vučedolska kultura*. Vinkovci: Privlačica.
 24. Dimitrijević, S., Težak-Gregl, T., Majnarić-Pandžić, N. (1998). *Prapovijest*. Zagreb: Naprijed.
 25. Dobronić, L. (2002). *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga.
 26. Durman, A. (1983). *Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa*. *Opuscula Archaeologica* 8, 1-87.
 27. Farkaš, L., Babić, T. (2011). *Govor Babine Grede*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 8*, Vinkovci: ZAKUD, 133-154.
 28. Feldbauer, B. (2005). *Leksikon naselja Hrvatske*. 1-2. Zagreb: Mozaik knjiga.
 29. Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU, Školska knjiga.
 30. Finka, B., Šojat, A. (1973). *O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca*. *Rasprave Instituta za jezik* 2, 1-19.
 31. Firman, J. C. (1998). *Povijesni opis Srijema i Iločkog vojvodstva*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku. Ilok: Muzej grada.

32. Gašić, E. (2000). *Kratki povijesni pregled biskupija bosansko - đakovačke i srijemske*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.
33. Gluhak, A. (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
34. Goldstein, I. (1996). *Županije u ranom srednjem vijeku u Hrvatskoj*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 9-20.
35. Grgin B. (1996). *Županije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 21-38.
36. Ham, S. (2012). *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
37. Holjevac, Ž., Močanin, N. (2007). *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. U: Budak, N. (ur.). *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku*. Barbat: Leykam international, sv. 2.
38. Holjevac, Ž. (2008). *Srijemska županija u identitetu Srijema*. U: Bušić, K., Cvikić, S. (ur.). *Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*. Nijemci: Općina Nijemci.
39. Horvat, R. (2000). *Srijem: naselja i stanovništvo*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
40. Horvatić, D. (1995). *Hrvatska riječ u Srijemu: antologija srijemskih pisaca*. Zagreb: Matica hrvatska, Ogranak Tovarnik.
41. *Hrvatski leksikon*. (1996). Sv.1 i 2. Zagreb: Naklada Leksikon
42. *Hrvatski opći leksikon: A-Ž*. (1996). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
43. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Ilok. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 1. 2004. U: Feldbauer, B. 291-292.
44. Ivšić, S. (1911). *Prilog za slavenski akcenat*. Rad JAZU 187, 133-208.
45. Ivšić, S. (1913). *Današnji posavski govor*. Rad JAZU 196,197, 124-254 (Rad 196), 9-138 (Rad 197).
46. Ivšić, S. (1914). *Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja*. U: Kovčević za hrvatska i srpska narječja. Zagreb: JAZU.
47. Ivšić, S. (1951). *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta I, 359-378.
48. Jozić, Ž. (2003). *O istraživanju dijalekatske sintakse*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 12, 97-102.
49. Jozić, Ž. (2004). *Najstariji naglasni tip posavskoga govora danas*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30, 73-83.
50. Jozić, Ž. (2009). *Refleks glasa ě u današnjem govoru Gradišta*. U: Bilić, A. (ur.) *Šokačka rič* 6. Vinkovci: ZAKUD, 141-151.

51. Kapetanović, A. (2005). Historizmi i semantičke promjene. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31, 153-163.
52. Kašić, Bartol, *Autobiografija isusovca Bartola Kašića u prijevodu i izvorniku*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
53. Klaić, B. (2007). *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Zagreb: Školska knjiga
54. Klein, J. P. (2010). *UNTAES-sažeto izvješće misije*. U: Živić, D., Cvikić, S. (ur.). *Mirna reintegracija Hrvatskoga Podunavlja: znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi*. Zagreb-Vukovar: Institut Ivo Pilar, 15-27.
55. Klemenčić, M. (1996). *Promjene upravno-teritorijalnog ustroja Hrvatske 1918.-1992*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 123-148.
56. Kolar-Dimitrijević, M. (1996). *Elementi županijskog sustava u samoupravama oblasti 1927-1929. godine*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 113-122.
57. Kolenić, Lj. (1996). *Govor mjesta Ilača*. Književna revija 5/6, 212-217.
58. Kolenić, Lj. (1996a). *Proučavanje slavonskoga dijalekta danas*. Riječki filološki dani I, 201-209.
59. Kolenić, Lj. (1997). *Stjepan Ivšić i slavonski dijalekt*. Prvi hrvatski slavistički kongres II, 17-22.
60. Kolenić, Lj. (1997a). *Slavonski dijalekt*. *Croatica, prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 45/46, 101-116.
61. Kolenić, Lj. (1999). *Morfološko-tvorbene osobine ilačkoga govora u okviru slavonskoga dijalekta*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 11, 41-47.
62. Kolenić, Lj. (2003). *Slavonski dijalekt prema ostalim hrvatskim dijalektima*. *Zbornik zagrebačke filološke škole*, 175-183.
63. Kolenić, Lj. (2003a). *Pogled u strukturu hrvatske gramatike: od Kašićeve do Tkalčićeve*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera: Pedagoški fakultet.
64. Kolenić, Lj., Bilić, A. (2004). *Govor mjesta Andrijaševci*. *Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci*, 5-49.
65. Kolenić, Lj., Ćurak, S. (2007). *Govor Vrbanje*, U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 4*. Vinkovci: ZAKUD, 81-96.
66. Kolenić, Lj., Ćurak, S. (2008). *Mjesni govor Drenovaca*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič 5*. Vinkovci: ZAKUD, 71-82.

67. Lisac, J. (1999). *Izoglose refleksa jata u hrvatskim organskim idiomima*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 11, 21-28.
68. Lisac, J. (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
69. Lisac, J. (2003a). *Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja. Migracijske i etničke teme* 19, 1, 7-16.
70. Lisac, J. (2008). *Dosadašnja proučavanja hrvatskih štokavskih dijalekata*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14,13-23.
71. Lisac, J. (2009). *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden Marketing-Tehnička knjiga.
72. Lončarević, J. (1972). *Duhovna kultura Hrvata u Srijemu*. *Crkva u svijetu* 7, 2, 166-169.
73. Lončarić, M. (1996). *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
74. Lončarić, M. (2011). *Napomene o razvoju govora u Srijemu*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 8. Vinkovci: ZAKUD, 171-188.
75. Lukežić, I. (1996). *Polazišta i teze za opis iločke skupine govora*. *Croatica, prinosi proučavanju hrvatske književnosti* 26, 42/43/44, 213-236.
76. Lukežić, I. (1996). *Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja*. *Fluminensia*, 8, 1-2, 223-236.
77. Lukežić, I. (1998). *Štokavsko narječje*. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, 117-135.
78. Lukežić, I. (2012). *Zajednička povijest hrvatskih narječja: fonologija*. Zagreb, Rijeka, Čavle: Hrvatska: sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine.
79. Lukežić, I. (2015). *Zajednička povijest hrvatskih narječja: morfologija*. Zagreb: Hrvatska: sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine.
80. Lukić, M. (2003). *O govoru Mrzovića*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 1. Vinkovci: ZAKUD, 51-65.
81. Lukić, M., Pilj, M. (2006). *O ljubavi na šokački način: na primjeru pripovijedaka Lovretića Filipovčica i Ujak Perica Rajkov*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 3. Vinkovci: ZAKUD, 89-101
82. Lukić, M. (2012). *Frazemi u pripovijetkama Josipa Lovretića*. U: Bilić, A. (ur.).

- Šokačka rič* 9. Vinkovci: ZAKUD, 295-338.
83. Lukić, M., Blažević Krezić, V. (2014). *Divanimo, dakle postojimo: književnojezične i jezičnopovijesne studije*. Osijek: Matica hrvatska.
84. Lukić, M. (2014a). *Šokačka rič u europskom kontekstu*. U: Rem, G. (ur.). *Zbornik Urbani Šokci 8/9*. Osijek - Sombor: Šokačka grana Osijek, Zavod za kulturu Vojvođanskih Hrvata, 325-335.
85. Magaš, D. (2013). *Geografija Hrvatske*. Samobor: Meridijani, Zadar: Sveučilište, Odjel za geografiju.
86. Mance, N. (2014). *Suvremeni podravski govori slavonskoga dijalekta*. Doktorska disertacija, rukopis. Osijek.
87. Melvinger, J. (2011). *Kulinarski leksik u petrovaradinskom govoru*. U: Bilić, A. (ur.). *Šokačka rič* 8. Vinkovci: ZAKUD, 83-95.
88. Mesinger, B. (2006). *Ilok kao urbani fenomen: postanak i posebnosti identiteta*. U: Batorović, M., Samardžija, M. (ur.). *Dani Julija Benešića. Zbornik radova II*. Ilok: Muzej grada Iloka, 119-132.
89. Moačanin, N. (1996). *Upravna podjela hrvatskih zemalja u sklopu Osmanskog carstva*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb : Školska knjiga, 39-48.
90. Moguš, M. (1995). *O problemima naše povijesne dijalektologije*. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 9, Zagreb, 11-23.
91. Moguš, M. (2009). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
92. Moguš, M. (2010). *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
93. Okrugić Sremac, I. (1857). *Povjestničke crtice Srijema glede njegovieh znamenitostih i u njemu se nahodećih starinah*. U: Kukuljević Sakcinski, I. (ur.) *Arkiv za povjesticu jugoslavensku* 4, 201-232.
94. *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* (1977) Srijem. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod. Sv.7. 1981. U: Šentija, J. (ur.). 693.
95. Pavičić, S. (1920). *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću*. Rad JAZU 222, 194-243.
96. Pavičić, S. (1953). *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: JAZU.

97. Pavličević, D. (1996). *Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881.* U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća.* Zagreb : Školska knjiga, 71-98.
98. Potrebica, F. (1996). *Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.* U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća.* Zagreb : Školska knjiga, 49-70.
99. Samardžija, M. (2002). *Nekoć i nedavno: odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika.* Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
100. Samardžija, M. (2010). *Devet iločkih priopćenja i jedno warszawsko.* Ilok: Muzej grada Iloka.
101. Sekereš, S. (1983). *Govor iločkih Hrvata.* *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 26/2, 123-174.
102. Sekereš, S. (1966). *Govor našičkog kraja.* *Hrvatski dijalektološki zbornik* 2, 209-301.
103. Sekereš, S. (1967). *Klasifikacija slavonskih govora.* *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 10, 133-145.
104. Sekereš, S. *Areali ikavskog, ekavskog i ijekavskog govora u slavonskom dijalektu.* *Hrvatski dijalektološki zbornik* 8, 135-144.
105. Silić, J. (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika.* Zagreb: Disput
106. Skok, P. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.* I-IV, Zagreb: JAZU.
107. *Hrvatska enciklopedija.* (1999) Srijem. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Sv. 10. 2008. U: Ravlić, S. (ur.) 183-184.
108. Stipčević, A. (1991). *Iliri: povijest, život, kultura.* Zagreb: Školska knjiga.
109. Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku.* Sarajevo: Svjetlost
110. Štebih, B. (2003). *Adaptacije germanizama u iločkom govoru.* *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, 293-323.
111. Taube von, F. W. *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i Srijema.* Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2012.
112. *Leksikon naselja Hrvatske* (2004) Tovarnik. Zagreb: Mozaik knjiga. Sv. 2. 2004. U: Feldbauer, B.. 799-800.
113. Vince Pallua, J. (1993). *Autobiografija Bartola Kašića – još jedan isusovački doprinos etnologiji,* *Etnološka tribina* 16, 35-46.

114. Vranješ-Šoljan, B. (1996). *Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881.-1918.)*. U: Goldstein, I. i sur. *Hrvatske županije kroz stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 99-112.
115. Vukovarsko-srijemska županija. (2004). Vinkovci: Privlačica.
116. Znika, M. (2006). *Benešićev i Sekerešov opis govora iločkih Hrvata. Dani Julija Benešića. Zbornik radova II*. Ilok: Muzej grada Iloka, 157-167.

Mrežni izvori:

<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> – Hrvatski jezični portal

<http://www.bastina-slavonija.info/> – mrežni katalog izložbe *Slavonija, Baranja i Srijem – vrela europske civilizacije*

<http://limescroatia.eu/karte> – Dunavski limes u Hrvatskoj

<http://www.visitvukovar-srijem.com> – Turistička zajednica Vukovarsko-srijemske županije

<http://www.turizamilok.hr> – Turistička zajednica grada Iloka

<http://danubiumtours.hr> – Danubium Tours

<http://www.dzs.hr> – Državni zavod za statistiku

<http://kudsokicabapska.blogspot.hr> – Kulturno umjetničko društvo *Šokica* u Bapskoj

Popis slika

Slika 1.	Posuda u obliku ptice, poznata kao Vučedolska golubica; vučedolska kultura.....	19
Slika 2.	Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj	30
Slika 3.	Crkva i samostan sv. Ivana Kapistrana i iločka tvrđava.....	60
Slika 4.	Dvorac Odescalchi u kojemu se nalazi Muzej grada Iloka.....	62
Slika 5.	Informativna ploča na ulazu u naselje	89

Popis karata:

Karta 1.	Karta Vukovarsko-srijemske županije.....	2
Karta 2.	Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića, fragment (Ivšić 1913)	5
Karta 3.	Dijalektološka karta posavskoga govora Stjepana Ivšića (Ivšić 1913.).....	6
Karta 4.	Dunavski limes u Hrvatskoj	20
Karta 5.	Vukovska županija (fragment), sredina 14. st. (Grgin 1996: 37)	22
Karta 6.	Srijemski sandžak (Moačanin 1996: 45)	23
Karta 7.	Hrvatska i Slavonija u 18. stoljeću (Moačanin 1996: 68)	24
Karta 8.	Srijemska županija (Pavličević 1996: 95)	26
Karta 9.	Srijemska županija 1915. (Klemenčić 1996: 137).....	26

9. ŽIVOTOPIS

Vlatka Vujčić, rođ. Andrišek, rođena je u Požegi 7. ožujka 1980. godine.

Osnovnu je školu pohađala u Jakšiću, a gimnaziju u Požegi. Akademske godine 1998./1999. na Pedagoškom fakultetu u Osijeku upisuje studijsku grupu Knjižničarstvo i hrvatski jezik i književnost. Diplomirala je 2003. godine i stekla zvanje dipl. knjižničar i prof. hrvatskoga jezika i književnosti. Radila je u Poljoprivredno-prehrambenoj školi u Požegi te u Ekonomskoj školi u Požegi na radnome mjestu nastavnika hrvatskoga jezika i stručnog suradnika školskoga knjižničara. Akademske godine 2006./2007. upisuje poslijediplomski doktorski studij Jezikoslovlje na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Od listopada 2007. godine zaposlena je u Zdravstvenoj i veterinarskoj školi dr. Andrije Štampara u Vinkovcima na mjestu stručnog suradnika.

Godine 2014. promovirana je u zvanje stručnog suradnika mentora. Član je Hrvatske udruge školskih knjižničara.

Majka je dječaku Filipu Borni i djevojčici Angelini.